

Momo Kapor - Provincijalac

MOMO KAPOR

Provincijalac

DRUGO IZDANJE
ZNANJE ZAGREB 1976

Doživljaji Nike N. Hercega

Bojani Kapor, mojoj majci

“Mnogima bi se dopao da se nisi trudio dopasti se svima.”
(Latinska čitanka za peti razred realnih gimnazija)
Niko N. Herceg, tridesetsedmogodišnji televizijski reporter, spušten je sa palube “Tramuntane” u more, nedaleko od ostrva Saprun, tačno u osam sati sedmog avgusta 1974. More je bilo umereno valovito; vetar severoistočni, slab. Ostrvo Saprun leži devet milja istočno od Lastova i okruženo je mnoštvom manjih otoka, stena i plićaka. Njegovo žalo oivičeno je visokim grebenastim pojasem, a vrhovi su mu prekriveni šikarom.
Spuštajući se oprezno niz sidreni konop, Herceg je mogao da vidi kobilicu stare bracerne obrasle algama, kako se lagano ljulja na svega desetak metara iznad široke podvodne terase, upisane u pomorske karte kao Tajan Mali. Plivao je lagano, jer mu je zaštitno ronilačko odelo usporavalo pokrete, i uskoro se nađe nad ivicom modrog ponora. Kamena platforma se na tom mestu naglo završavala, kao odsečena udarcem sekire. Podigao je pred masku svoj ručni dubinomer i utvrdio da se nalazi na dvanaest metara dubine. Osluškujući grmljavinu sopstvenog disanja, zaplivao je ka ružičastom grebenu u dubini. Iznad njega ostade svetli treperavi krov podmorskog carstva; more postade za nijansu hladnije, a jata arbuna bez straha

Momo Kapor - Provincijalac

su zagledala tamnog uljeza. Dubinomer je uskoro pokazao četrdeset i tri metra. Zadržao se neko vreme na toj granici dubinskog pritiska, čekajući da mu popusti napetost u ušima, pa onda potonu lagano u neki sasvim drugi svet, osamljen i pust. Oči su mu bile zamorene ovim turobnim predelom, u kome bi s vremena na vreme blesnulo srebrnkasto telo kakve krupne ribe čije ime nije znao. Ispraznio je pluća, zaustavio rad nogu i ruku i bez ikakvog se šuma spustio na dubinu od sedamdeset i dva metra. Ruke mu dodirnuše fini sitan pesak. Disao je sve teže, govoreći sam sebi da treba izbegavati žurbu i naprezanje. Zatim je uskladio zaveslaje i disanje i počeo da sistematski pretražuje pesak između dva grebena. Utvrdio je da se nalazi u podnožju kosog peščanog brega, koji se blago penje ka nekoj litici. Sasvim uz stenu, iz peska je virilo nekoliko zaobljenih predmeta, očigledno pravljenih ljudskom rukom. Doplivao je bliže i razgrnuo alge - bile su to amfore! Mada je prošao kroz detaljnu ronilačku obuku u jednoj južnoj mornaričkoj bazi, Niko Herceg nije nikako mogao da spreči malu drhtavicu - strah pomešan sa hladnom vodom i nešto uzbuđenja što prvi među ljudima posle toliko vekova dodiruje dragoceni tovar antičkog broda. Nikada ranije nije sreo toliko lepe i tako velike amfore. Ležale su poluzatrpene peskom, prekrivene čitavim kolonijama ljigavih životinjica, puževima i sitnim školjkama. Po njihovom rasporedu moglo se pretpostaviti da su deo većeg tovara: ostaci olupine nisu mogli da budu daleko. Plivao je iznad amfora, koje ga kao putokazi odvedoše do peščanog humka iz koga su delimično virili delovi neke raspolučene lađe. Sada mu je bilo jasno: antički brod je, verovatno po nevremenu ili po noći, naleteo na Tajan Mali. To mora da je bio strašan udarac koji je naprosto raspolutio korito lađe, a potom su ostaci padali niz kamene pragove litice sve do njenog podnožja, gde ih prekriše pesak i

Momo Kapor - Provincijalac

vreme. Pokušao je da oslobodi jednu amforu, ali istovremeno podiže i oblak peska koji mu zamuti vidik. Seo je na vrh brega čekajući da se pesak slegne.

U ovom prvom ronjenju, trebalo je da ispita položaj olupine, a onda da se vrati po ostatak televizijske ekipe, koja će tu, na licu mesta, snimiti podvodnom kamerom vađenje tovara. Još jedanput proveri manometar i rezerve vazduha. U akvalungu ga je još bilo za osam minuta, ne računajući rezervu za nesretne slučajeve. Zgusnuti kiseonik imao je metalni ukus, od koga mu se misli zamagliše. Oseti se iznenada veoma daleko i usamljeno - a nešto slatko i bolno prostruja mu dužinom kičme: odjedanput, nije uopšte mogao da se seti šta zapravo traži ovde dole, na dubini od sedamdeset metara, ko ga je poslao, kada, i gde treba da se vrati?

Već tri meseca vodio je na iznajmljenoj "Tramuntani" televizijsku ekipu koja je snimala "Čuda Jadrana", lovio kradljivce podmorskog blaga, intervjuisao svetioničare i virio kroz okrugle prozore potopljene podmornice "U-i6" u kosture austrougarskih mornara. Pokušavao je da dokuči tajne potonulih gradova i izgubljenih brodova. Dve nedelje potrošio je tako na bezuspešno traganje za drevnim gradom Kišom na ostrvu Pagu, koji je tajanstveno iščezao i potonuo na dno zaliva. U zanimljivom tekstu I. M.-a pronašao je podatak da "geolog Peter predstavlja da je Kiša dospela u more 361. godine u katastrofalnom potresu koji je uzdrmao goleme delove Evrope i Azije. Neki opet tvrde da je iščezla 79. godine kada je snažna erupcija vulkana potpuno uništila antičke gradove Pompeju i Herkulanum . . ." Iscrpljen čestim i dugim ronjenjima (već se bio pomalo zabrinuo za svoje zdravlje) uveče je bežao od svog straha u ukus i posledice teških ostrvskih vina; mazio se sa slučajnim devojkama i uživao u tome što su ga prepoznavali gosti malih letovališta. Ali bio je, činilo mu se, pravi jedino ispod

Momo Kapor - Provincijalac

površine mora! Gore je sve teklo neobavezno, letnje i površno. Dole je pronalazio suštinu: tamu i poraz, večnost i smrt, lepotu i misteriju.

Poslednjih dvanaest dana ronili su u vodama istočno od ostrva Lastova, tragajući za potopljenim liburnskim i isejskim lađama. Na ovo istraživanje naveo ih je Theopompov istorijski spis u kome se tvrdi da je Lastovo nekada bilo liburnsko ostrvo, a takođe i Strabonov podatak, zabeležen na osnovu starih pisaca, gde se govori o tome da su ova ilirska plemena vladala još u VIII. veku pre naše ere čak i Korkirom (Krkom). U svakom slučaju, sasvim je izvesno da je polovinom III. veka pre naše ere Pleurat, prvi vladar Ardijejaca (jednog od brojnih liburnskih plemena), upravljao carstvom koje se protezalo sve do granica grčkog sveta. Priključio je svojoj državi Korkiru Melainu (Korčulu), Faros (Hvar) i, verovatno, samo Lastovo. Dugo godina se žilavo borio sa Isejcima iz grčkog grada Ise, na ostrvu Visu, sve dok oni ne zatražiše pomoć od Rima. Istoričari tvrde da je tadašnja Isejska država bila u punom cvatu i da je posedovala kolonije duž čitave jadranske obale, između ostalog, u Aspalatosu, Tragurionu i Epetionu, sa snažno razgranatim trgovačkim vezama po celom grčkom Sredozemnom moru. Lastovo je predstavljalo idealno mesto da se napadnu isejski trgovački brodovi na njihovom putu, a velik broj amfora i glinenog posuđa po seljačkim kućama potvrđivao je pretpostavku da se u dubinama s istočne strane ostrva nalaze pod vodom mnoge nerešene tajne. Ispitali su tako bez većeg uspeha zapadnu grupu otoka, nazvanu Donjim školjima, a potom i sve okolne pucine: Drašan, Lukovce, Buškanje i Mrkjentu crnu. Svaki član ronilačke ekipe spuštao se u dubinu dva puta dnevno po petnaest minuta. Najzad, Hercega je, kao i obično, poslužila sreća; pronašao je amfore i samu olupinu, najverovatnije jednu od trgovačkih lađa kralja Argona, koja je prevozila sa

Momo Kapor - Provincijalac

ostrva ulje i vino, a, ko zna, možda je u pitanju bila čak i neka Teutina galija ili brod iz moćne flote Grka Demetrija sa Farosa, pun keramike i metalnih predmeta?

Sve je manje neispitanih mesta na Jadranu, mislio je Herceg, a biće ih uskoro još manje, kad svaka budala kojoj se to prohte kupi jeftino ronilačku opremu i spusti se da krade svoju slavnu prošlost! Još je samo praznoverje meštana čuvalo vode Sapluna od kradljivaca. Ribari su, naime, izbegavali ove istočne hridi, jer se čudnom igrom slučaja baš u njihovoj blizini dogodilo nekoliko velikih nesreća, zbog kojih mnoge Lastovljanke i dan-danas nose crninu.

Herceg iznenada primeti da se nešto neobično dešava sa razduhom koji je udisao, oseti da ga obuzima slatka sanjivost, ali, ma koliko da mu je bilo prijatno sedeti nad svojim otkrićem i uživati sam u njemu čas pre nego što ga oskrnavi rasveta i motanje ljudi sa televizije, znao je da treba brzo izroniti jer se događa nešto nepredviđeno, pa se snažno odgurnu nogama i zavesla perajama, praćen jatom malih sedefastih riba. Pritisnuo je ispušni ventil na kapuljači, da mu vazduh koji izdiše napuni odelo i tako ga, poput kakvog balona, podigne na površinu, osećajući još uvek onu čudnu dubinsku opijenost što ga je neodoljivo vukla da ostane dole, u moru i da nikada više ne izroni - sanjivost protiv koje se efikasno borio drugi, budniji deo Hercegovе ličnosti; profesionalac u njemu radio je uvek protiv sanjara! Negde, na petnaestak metara dubine, sklonio je ruku sa ventila i ponovno zauzeo normalan plivački položaj kako bi usporio penjanje. Na tri metra ispod mora uhvatio se za jednu izbočinu u steni i ostao tako da visi tačno šest minuta, želeći da izbegne zamke kesonske bolesti. Pošto se odmorio, zapliva laganim zaveslajima ukoso ka površini. Trenuci slabosti kroz koje je maločas prošao, nestali su isto onako neprimetno kao što su i naišli.

Momo Kapor - Provincijalac

Akcija se, kao i obično, pokazala blagotvornom, a njegove ruke i noge ponovo su radile usklađeno. Ipak, osećao je da se dole nešto dogodilo. Nije mogao da objasni šta, jer je ona dubinska omamljenost ostala zatrpana peskom duboko ispod njegovih peraja, ali nešto se promenilo, nešto nije bilo kao pre, nešto iznutra . . . Nije dalje ispitivao tu čudnu promenu već je plivao prema sve jačoj treperavoj svetlosti, tako sličan sopstvenoj fotografiji na naslovnoj strani poslednjeg "TV magazina": neustrašivi radoznalac Niko Herceg, opremljen najsavremenijim akvalungom i ronilačkim odelom izrađenim naročito za njega u fabrici "Gumilax", probio je glavom morsku površinu u milijardu vodenih kapi što su se veselo rascvetavale na avgustovskom suncu, skinuo masku i udahnuo duboko vazduh. Okrenuo se u vodi oko sebe, ali "Tramuntana" više nije bila na mestu gde je ostavio. Pred njim se pružala neka sasvim druga, sivozelena kamenita obala.

"Nisam se smeo prepustiti struji - pomisli - izgleda da me je odvukla predaleko . . ." Ali nešto potpuno nelogično u tom predelu uznemiravalo ga je više nego što bi se to moglo objasniti nestankom broda. Jedno veoma visoko brdo, sivo i potpuno golo, uzdizalo se strmo iznad obale. Zakleo bi se da ga nije bilo kad je zaronio! Uostalom, pomisli, suviše velik masiv za jedno ostrvce kakvo je Saplun! Nadao se da je "Tramuntana" verovatno sa druge strane rta prema kome je plivao i da će se sve uskoro objasniti.

Isplivao je na obalu i svukao ronilačku opremu da mu ne smeta dok bude obilazio greben, složio je pažljivo gumeno odelo, položio preko njega boce sa kiseonikom, masku i peraje, i, ostavši samo u crnim kupaćim gaćicama, krenuo preko grebena skačući s kamena na kamen. Posle stotinjak metara izbio je na drugu stranu rta, prema otvorenom moru: bilo je potpuno čisto sve do horizonta - ni traga od bilo kakvog broda! Kamenjar se s druge strane rta

Momo Kapor - Provincijalac

završavao, otkrivajući neočekivano pitomu plažu, dug popis sitnog šarenog šljunka u obliku potkovice, okružen nekim selom poluizgorelih kuća. Sišao je sa stenja u plićak i krenuo ka središtu plaže, želeći tako da preseče vodom zaliv i skрати put. Onaj raniji talas straha ponovo ga preplavi: ne, nije bio. u pitanju običan fizički strah, koji osećaju svi oni što se odluče na kakav podvig ili se suoče sa opasnošću; znao je dobro da je ovde bezbedan - bio je na suvom i čvrstom, zdrav i čitav, a i njegova oprema nalazila se na sigurnom mestu, van domaka plime. Ipak, dok je udisao ovaj reski morski vazduh koji je mogao gotovo da se pije, koža mu se naježi od nelagodnosti: vazduh kao da nije bio onaj isti od pre petnaest minuta na palubi "Tramuntane" (mada na pomolu ne beše ni oluje, niti na zemlji tragova kiše), bio je mnogo oporiji, istovremeno lakši i svežiji zrak koji je doslovno ispunjavao čitava pluća. I ne samo vazduh: Hercegu se učini da povetarac s kopna donosi onaj već odavno zaboravljeni miris leta, smole, soli i stajskog đubreta - ukus joda i smokve, tako davno nestao sa jadranske obale.

Ulazio je sve dublje u vodu, a kada mu doseže do ramena, zapliva prsno prema plaži, presekavši tako dijagonalno zaliv. Već je razaznavao lica kupača. Bila je to nekakva grupa dece, oko stotinjak njih, i baš u času kada su mu noge ponovo dotakle dno, deca na reski zvižduk pištaljke pojuriše u more. Herceg prođe kroz njihov prštavi buljuk u plićaku i sede na plažu. Zaigrana deca nisu ga ni primetila. Kako su se samo radovala moru! Bilo ih je tu svih uzrasta: od osam do petnaest godina, i podizali su neopisivu larmu, prskajući se i skaćući po žalu. Jahali su jedni druge i gnjurili glave pod more, pljuvali vodu i trljali oči nagrizenе solju. Ne bez čuđenja, Herceg primeti da najveći broj tih dečaka ne ume da pliva. Zadržavali su se uglavnom u plićaku, mlatarajući nogama po površini vode, a ruke zabadali u

Momo Kapor - Provincijalac

šljunak i kretali se tako, glumeći da plivaju. Deca su očigledno stigla iz nekog zabačenog planinskog sela, jer čime inače objasniti da su im gaće za kupanje dosezale gotovo do kolena, a u većine glave bile ošišane? I otkud odjedanput ovo selo sa izgorenim kućama i crkvenim zvonikom prebijenim napola? Zar je moguće da ga još nisu otkrili turisti i hotelijeri? Dokle god je dopirale oko, nigde ni jednog šatora! Odjedanput mu postade razumljivo poreklo nelagodnosti prilikom susreta sa ovim predelom: duž cele obale nije se video ni jedan jedini automobil, ni oni uobičajeni natpisi, bez kojih se ne može zamisliti jedno primorsko mesto: sobe, chambre, zimmerfrei, room, camera; ni komadić asfalta, ni saobraćajni znak, ništa što bi čoveka moglo da podseti na turističku histeriju u kojoj živimo. Ipak je ovo ostrvo, pomisli, i to veoma udaljeno ostrvo do kojeg ne stižu trajekti! Opet je načas povratio sigurnost. Jedan dečak sedeo je u hladu pitasore. Pisao je na kolenima. Herceg odluči da od njega dozna gde se nalazi, pa mu lagano priđe i sede i sam u hlad. Dečak je imao ramena izgorena suncem. Namazao ih je maslinovim uljem. Jadnik, verovatno se neoprezno sunčao prvog dana na moru! Ošišana glava bila mu je izbrazdana sa nekoliko dubokih ožiljaka, zarađenih sigurno prilikom pada ili možda u kakvoj tuči. Na mršavom, štrkljastom telu isticala su se kvrgava kolena, također prekrivena ožiljcima. Najzad, završi rečenicu i podiže pogled ka Hercegu koji ga je posmatrao. Imao je modrozeleno oči iz kojih je naviralo svetlo. Herceg se zapita nije li ga već negde susreo; odakle mu je samo bio poznat taj čisti, otvoreni pogled pun poverenja i neke prikrivene, tihe dečije tuge; gde li je već video to mršavo lice, povijena ramena, ožiljke i klavijaturu rebara što se ocrtavaju pod zategnutom kožom? Nije mogao da se seti odakle mu je dečak poznat i na koga ga podseća, ali je dobro znao da ga ne sme iznenaditi pitanjem koje je

Momo Kapor - Provincijalac

pripremao: kako se zovu ovo selo i ovo ostrvo, jer, još je uvek nekako verovao da se radi o ostrvu, a ne o kopnu. Dečak bi možda mogao pomisliti da mu se ruga ili čak da je poludeo; kako da mu objasni da je upravo izronio iz mora i da ne ume da se snađe, odrastao, zreo muškarac? U svakom slučaju, trebalo je nekako pripremiti teren da bi zaobilaznim putem doznao kuda je zalutao. Nadao se da će šašavo stanje u kome se nalazi ubrzo proći, i da će već večeras čitav događaj biti predmet bučnih šala i prepričavanja na "Tramuntani" ili na terasi lastovske "Rivijere"! Verovatno je u pitanju mala amnezija zbog neispravnog dovoda kiseonika iz akvalunga, ili možda sam kvalitet vazduha, a možda je pretrpeo i mali udar kesonske bolesti, dok se odmarao na onoj steni pod morem? Sada, kad je bio tako blizu dečaku, Herceg spazi da je sveska u kojoj piše mali u stvari blokčić, tačnije, jedan od onih malih formata "Lipa-bloka" koji se već dugo ne proizvode i koje je još jedino moguće naći po rafovima seoskih prodavnica Bogu iza leđa, među sveskama na kockice i "crtankama", pa je bio još sigurniji da se zaista radi o deci iz duboke provincije.

- Šta to pišeš? - upita ga.

- Dnevnik ... - odvrati on stidljivo, oborivši pogled na svoje noge kao da je uhvaćen u nečem zabranjenom. Hercegu se ponovo učini (ovaj put mnogo određenije, nego ranije) da poznaje taj glas, tipičan dečački tenor pre mutiranja, ali čitava situacija ličila je na slatku moru; osećao je da se nalazi sasvim blizu rešenja one tajne bliskosti, baš kao što se nadamo da ćemo laganim, razumnim približavanjem ipak prizvati na usne zaboravljenu reč koja nas golica na vrhu jezika.

- Daj da vidim!

Uzeo je blok iz dečakovih ruku i počeo da čita krupni, razgovetni rukopis: ". . Danas sam našao veliku školjku, ali

Momo Kapor - Provincijalac

mi je oteo Slinu. Za doručak smo imali hljeb i mermeladu. Ne smijem da se sunčam, jer su mi izgorila leđa. Niko samnom ne smije razgovarati, jer sam kažnjen . . .” Herceg okrenu prethodnu stranicu bloka i oseti da gubi svest.

Propadao je u prazninu bez dna, potpuno oslobođen težine, sa bolom u nogama, baš kao u dečijim snovima (kažu da u tim trenucima deca rastu!), a užasan, ljepljiv strah odjedanput mu je paralisao sve mišiće, obuhvatajući ga svojim oznojenim pipcima po čitavom telu. Jer, na vrhu tog poglavlja u A dnevniku pisalo je sasvim razgovetno: 7- VIII. 1947.

- Odakle ti ovo? - viknu na dečaka, stežući mu mršavu ruku. Prsti su mu drhtali, isto kao i glas.

- Nisam ukrao! - zacvili dečak, pokušavajući da spasi svoju imovinu. - Moj je! Kupio sam ga u trafici . . . Herceg panično prelista stranice, a zatim okrene korice i na njima pročita ime vlasnika: Herceg N. Niko, učenik IV. ce razreda.

Prineo je nadlakticu zubima i svom snagom zagrizao. Boli me, znači - postojim! Ali nije se probudio niti se dogodilo šta slično. Samo su na koži ostali modri tragovi zuba.

- Šta vam je? - upita ga prestrašeni dečak.

Pogledao ga je pažljivo:

- Ništa, ništa ... - odvrati. - Izgleda da me uhvatila sunčanica!

Vratio mu je blok.

- Šalio sam se! - reče.

- Kako vam je sada?

- Bolje.

Dečak je pažljivo spremio blok u džep kratkih pantalona. Zagledao se u Hercegov ručni sat:

- Nikada nisam vidio takav! - reče. - Je li američki?

- Jeste.

Momo Kapor - Provincijalac

- A ovo ovde? Za šta služi?

Objasnio mu je koja kazaljka pripada hronometru, koja dubinomeru, kako se podešava prsten za štopericu . . .

- A ovo?

- To je manometar.

- Šta se s njim radi?

- Meri se pritisak.

- Kakav pritisak?

- Kad si u dubini.

- U kojoj dubini? -- U moru.

- Koje je marke?

- "Zenit".

- Daj mi da ga malo držim!

- Šta? - prenu se Herceg.

- Sat... - pokaza prstom dečak. - Daj mi ga malo . . .

Skinuo je časovnik sa ruke i pružio ga dečaku. Landarao je oko njegovog tankog zgloba.

- Težak je ... - reče zadivljeno A je li zvoni?

- Ne zvoni.

- Kol'ko košta?

- Mnogo.

Gutali su. Dečak je zagledao sat na ruci, okretao ga, prinosio uhu da izbliza sluša otkucaje. Herceg se najzad odvaži na pitanje:

- Hej! - reče. - Kako se zvaše ono brdo?

- Ne znam - odgovori dečak mirno - nisu nam kazali.

- A selo? - upita već s prizvukom očajanja. - Znaš li kako se ono zove?

- Ih, ko to ne bi znao! - reče ponosno dečak. - Sveti Andrija! Tamo je Dubrovnik! - pokaza prstom na drugi kraj zaliva. - Obećali su, vodice nas na sladoled . . .

- Ko vam je obećao?

Momo Kapor - Provincijalac

- Pa, rukovodioci ... - reče kao da se to samo po sebi podrazumeva. - Ja sam već bio tamo! Srce mu je udaralo kao ludo. Legao je na trbuh i zagnjurio lice u skrštene ruke. "Šta da radim, šta da radim?" - mislio je. Pogleda onda samog sebe u desetogodišnjem izdanju, pogleda plažu i brdo iznad nje, red niskih primorskih kuća i neki zapušteni letnjikovac sa arkadama ...

1947!

Oseti užasnu potrebu da se pomokri.

- Gde je ovde WC? - upita.
- Ko?
- Klozet? Dečak se smijuljio:
- Pa idi u more! - reče.
- Ah, da! - izvuče se Herceg. - Baš sam glup! Ušao je u vodu i, dok je mokrio, kao da je iz njega oticala i napetost. Vрати se donekle umiren i sede pokraj dečaka.

- Odakle si?
- Iz Sarajeva. A ti?
- Odande ... - pokaza neodređeno rukom prema moru.

To sam, dakle, ja! Kako sebe pogrešno zamišljamo kao desetogodišnjaka! Uvek kada bi pomišljao na to vreme, izgledao je sam sebi kao neki mali divlji polubog na mediteranskoj plaži i uvek mu je lepršala kosa na maestralu. Koješta!

Najpre, ovaj dečak je ošišan do glave ravnomernim otkosima mašine zvane "nulerica". Zatim, od njega se širi neprijatan zadah znoja i, verovatno, već užeglog maslinovog ulja kojim je namazao ramena i grudi. Koža mu je na tabanima očvrsla i skorena u neku vrstu prirodnog đona; sigurno je retko navlačio cipele, hodajući najveći deo godine bosonog. Dalje, njegovi prsti na rukama podsećaju na prste malog robijaša ili vojnika - neobično hrapava koža i

Momo Kapor - Provincijalac

do korena izgriženi nokti obrubljeni su mu crnim zanokticama. Kao da se u svaku njegovu poru uvukla prljavština koju je nemoguće oprati sapunom i četkom. Prsti malog džeparoša, zaključni, pa obrati pažnju na izranavljene gležnjeve na nogama, zbirku ožiljaka po glavi i napukli zub. Prinese prste svojoj lobanji i napipa potpuno iste ožiljke. Pod jezikom oseti most na onom slomljenom, sada već do korena izbrušenom zubu u koji je, skupim zubarskim zahvatom, ubačen platinasti zavrtnj, a na njega nov zub - pravo remek-delo protetike. Taj koren ga ipak s vremena na vreme potmulo boli.

- Ti mali! - reče. - Ostavio si mi sve same fine stvari u nasledstvo!

- Molim? - prenu se dečak.

- Ništa - reče Herceg. - Nečeg sam se setio . . .

- Hej, jeste li ... - zausti da ga nešto zapita, ali Herceg stavi ponovo glavu među ruke i zažmuri.

- Pusti me da spavam ... - reče.

Ali nije mogao da zaspi, pa da se posle lepo probudi na "Tramuntani". Taj trik mu nije polazio za rukom! Mislio je, ležeći, o tome šta se dogodilo. Postade mu jasno da je nekom strašnom greškom izbačen iz svojeg u tuđe vreme. Nešto se pomerilo, sasvim neznatno se pomerilo, ali ipak dovoljno da zaluta u neku drugu vremensku dimenziju. Možda je u pitanju prskanje najsitnijih kapilara, neki mali moždani mikro-udar, ko zna šta? Možda akutni napad hronofobije - patološki strah od vremena? U svakom slučaju, u pitanju je ironičan vremenski obrt, jedna posve cinična inverzija: zaronio je sedmog avgusta 1974. a izronio potpuno istog dana - 1947! Iste cifre u poretku dva različita broja. Smešno. To u neku ruku potvrđuje teorije o paralelizmu vremena koje je neizbrisivo i neuništivo, jer stoji nepomično u prostoru: u svakom trenutku svi trenuci zajedno! Šta ih razdvaja? Neka opna? Zvuk ili san? Određen

Momo Kapor - Provincijalac

broj svetlosnih treptaja! Požali što nije pažljivije slušao Bruna Rajha, dok ga je intervjuisao u Drezdenskoj opservatoriji one lude godine kad je čitav svet bio upaničen približavanjem Helijeve komete. Profesor Rajh je najmanje pola sata izlagao svoju vremensku teoriju direktno u kameru, a on je kazao devojci koja je prevodila (spavao je posle snimanja sa njom) da mu ne prevodi više, jer ga čitava stvar uopšte ne zanima. Mislio je na to kako da opseni tu malu studentkinju slavistike, koja mu se očigledno divila, i čekao je da Bruno Rajh završi, pa da mu postavi naredno pitanje. Kao i ostali reporteri, znao je, dakle, veoma malo o mnogim stvarima, umesto da dozna sve o jednoj jedinoj, onoj najvažnijoj. No, bilo šta da je delilo vremenske barijere, on ih je probio, ni sam ne zna kako ni zašto, i sad je tu, usred četrdeset sedme! Rat tek što se završio i, ako se sve bude odvijalo po starom redosledu, njemu sada predstoji dugo izvlačenje iz bede, pogrešne ljubavi, posle čega je ostalo neizmerno gađenje, i one retke, prave, zbog čega je patio kao ubogi đavo.

Učini mu se smešnim to što je ovome dečaku koji se igrao sa njegovim časovnikom, mogao mirne duše da bude otac! Otac samome sebi? Glupost! Jedan od njih dvojice bio je suvišan na ovoj plaži, ma koliko ozbiljno uzimali teorijska razmatranja o relativnosti vremena i paralelizmu vremenskih dimenzija.

Sve mu je govorilo da treba brzo delati, pre nego što bude kasno; da treba na svaki način potražiti izlaz iz ovog mučnog stanja - mora da postoji neka mogućnost da se vrati i pronađe svoju ekipu? Da nije uvek delao brzo, uvek u pravom trenutku, ko zna šta bi sada bio, najverovatnije, obični činovnik sa dve nedelje godišnjeg odmora i sedam dana plaćenog odsustva zbog "slučaja u porodici", zaglibljen u hijerarhiji kakve poslovne kuće gde se tačno zna ko je kome šef i gazda? Uspeo je baš zbog toga što nije nikada

Momo Kapor - Provincijalac

propuštao povoljne prilike, čak ni one najbeznačajnije, koje drugima nisu ništa značile, kopao je rukama i nogama da se izvuče ispod vlasti drugih, startovao među prvima, bacao se na nemoguće lopte, jurio kao bez duše prema svom cilju . .

Ali profesionalac u njemu, onaj spretni i lukavi gladijator koji je tolike godine svake nedelje silazio u televizijsku arenu izlažući se opasnostima, sada je bio uspavan ovim suncem i blagim šumom talasa. Je li slatka razneženost odgađala njegov povratak u vreme kome je pripadao? Grizla ga je savest što još nije učinio ni najmanji napor da se vrati. Pomisli da bi možda trebalo napregnuti mišiće i razum, lupiti snažno glavom o kamen ili zaroniti pa posle ponovo izroniti, možda se napiti kao svinja (otreznio bi se verovatno u svojoj sobi iz 1974?) - ali nije učinio ništa od svega; samo je ležao predajući se maštarijama, prvi put potpuno nesposoban za bilo kakvu akciju.

“Zar nam se to ne događa svakog dana - mislio je - ujutru dok se brijemo pred ogledalom, dok nekog čekamo ili za vreme sijeste u blagoslovenom polusnu posle ručka, kada je sve moguće, sve na dohvatu ruke, ili u onim trenucima dok prinosimo kašiku supe ustima, pa se iznenada potpuno odsutni zagledamo u vreme (za druge je to samo praznina), i eto, tada nas uvek neko prene iz sna, tada uvek neko kaže: “Hej, gde si odlutao?”—pa se istog časa vraćamo među lica za stolom, vraćamo se u svoje godine, uvlačimo se kao mali kradljivci vremena na prstima među dobro poznate zidove, u svoj današnji život i svoju kožu iz koje smo se na trenutak iskrali da procunjamo naokolo. Možda je čitava zabuna u tome što sam ovaj put otišao predaleko? To ne bi bilo čudno, s obzirom da sve što radim, činim do kraja, bolje od ostalih! Možda mi je i nehotice uspelo da pomoću krajnjeg napora izvedeni ovu ludu, potpuno nemoguću stvar: možda sam i nehoteci razmakao vreme

Momo Kapor - Provincijalac

koje se posle sklopilo za mnom i sada treba samo sačekati da neko blizak i drag, kaže: "Hej, gde si? Govorim ti pet minuta, a ti me uopšte ne čuješ!" - pa da se kašika sa supom koja je načas zastala na polovini puta, ponovo pokrene i pronađe moja usta - da opet sve bude u redu, a ja u svom lepom stanu, gde je sve tako sređeno, čisto i bezbedno! Nisam, dakle, slabić ako se još malo prepustim ovom nepredviđenom izletu u 1947. Ko zna kakve ću sve koristi izvući iz njega, kakve dragocene podatke koji se ne mogu naći u novinskim kompletima iz tih godina?"

Čitav slučaj, pretvori se tako za Niku Hercega u reporterski zadatak, naravno, nešto bizarniji projekat, nego njegovi raniji podvizi, ali, na kraju krajeva, zar on sam nije 1970. pokrenuo jednu od najuspelijih serija jugoslovenske televizije, koju je po Dž. Velsu nazvao Vremenskom mašinom? Ispomoć arhivskih materijala i svedočenja očevidaca, ta serija je uzbuđivala duhove čitave pedeset i dve nedelje i donela mu gomilu međunarodnih nagrada. Sada, kad je ponovo povratio profesionalnu sigurnost, Hercegu bi malo lakše. Svoj povratak u 1974. prepusti po navici svemoćnoj televizijskoj organizaciji, za koju ništa nije neizvodljivo i gde ne postoji reč "nemoguće"! Uostalom, to nije njegova briga, za slične poslove plaćeni su producenti, organizatori i ostali profesionalci. Neće valjda raditi umesto njih? S druge strane, svako snimanje na moru za ljude s televizije je čist dobitak, a ova plaža zaista je prijatna za kupanje. Niko Herceg odluči tako da istraži sve što se bude dalo ispitati. Počeo je od vazduha i od toga kako miriše more. Očigledno je da se, sem ljudi i, naravno, mode, od 1947. naovamo najviše izmenio sam vazduh! Uporedio je onaj vazduh koji je udisao pre nego što je zaronio kod Sapluna sa ovim koji sada diše - kakva razlika! Znači, potpuno su opravdane sumnje mnogih da su česte eksplozije nuklearnih bombi stvorile atmosferski međusloj

Momo Kapor - Provincijalac

(nazovimo ga tako), neku vrstu opne ili magline, kroz koju sunce samo proviruje, ne uspevajući da potpuno prodre do zemlje i ljudi.

Ovaj vazduh iz 1947. bio je vreo, ali istovremeno i svež! More je imalo ukus soli i joda, a borovi su mirisali na smolu. 1974. udišemo (to jest, udisali smo! - ispravi se Herceg) i bezbroj nevidljivih čestica smoga - plodove sveopšteg zagađenja atmosfere, voda, zemlje, životinja, bilja i ljudi. Sada mu je postalo jasno zbog čega je tako često osećao slabost bez razloga! Ponestajalo bi mu odjedanput daha kao da se guši, a ruke su mu se znojile i malaksalost ga obuzimala, i pored toga što bi čitav dan prespavao. Specijalisti su mislili da se radi o banalnom povišenju pritiska, ispitivali su mu metabolizam, sumnjali na rak i utvrđivali anksioznost. . . Ali, evo, taj pritisak je nestao posle dvadeset minuta ronjenja kroz vreme, čim je ponovo udahnuo ovaj lekoviti opojni vazduh. Isparenja, eksplozije i zagađenje predstavljali su, znači, razlog zbog kojeg je najveći deo letnjih meseci vladala omamljujuća sparina. Naravno, kiše nisu donosile olakšanje koje su ljudi danima željno iščekivali - omorine su samo povećavale napetost, a vlaga koju su ostavljale iza sebe ubrzavala je truljenje velikog đubrišta u kome smo živeli, u kome živimo. Hercega obuze istraživačka groznica: u novinskim kompletima iz 1947. pisano je o kongresima, novim knjigama, sportskim rekordima i spoljnoj politici - samo o jednoj stvari niko nije pisao jer se podrazumevala sama po sebi: o onome što smo udisali, o vazduhu ni reci! Otišao je opet dalje od ostale reporterske bulumente, ponovo će biti prvi, ponovo najbolji, još jedanput, autsajder koji iznenada protiv svih predviđanja pobeđuje u finišu.

“Dokazaću da sam stari iskusni lisac, mada se po studijima već uvelike šuška kako sam izgubio početnu svežinu i kako se već ponavljam - još sam uvek najbolji ili, makar, jedan

Momo Kapor - Provincijalac

od najboljih reportera koji mogu da se kupe na tržištu! I još sam uvek u stanju da na jedan kanal privučem dva miliona gledalaca, pored toga što se na onom drugom u to vreme prikazuje vestern, još uvek ne vidim ko bi to mogao da me zameni u ovome što radim, ne vidim još te nadobudne klince s kojima mi prete godinama; gde su kad je gusto? - i pored trideset i sedam godina, još uvek sam mlad i sposoban da očuvam svoje dragoceno ludilo, da budem šašav i lukav u isto vreme, zabavljač - smeli mladić na letećim trapezu, i taman kada pomisle da sam gotov, ja im se cerekam iz nekog drugog potpuno neočekivanog ugla, pronalazim u najobičnijim stvarima još neviđene obrte, kopam po napuštenim rudnicima odakle su već svi pobjegli i, gle, rudnici se posle toga ponovo otvaraju, a u njihova oživljena okna useljavaju se prosečni nadničari - oni što uvek naseljavaju već istražena područja, dok sam ja već na potpuno drugom kraju ulice, klatarim nogama na nekoj običnoj baštenskoj ogradi, a uskoro će i ta ograda postati još neviđena scena, jer ću postaviti tajnu kameru u dućan preko puta i danima krišom snimati ko je sve na nju seo i šta se sve dogodilo između jutra i noći, a drugi će za to vreme putovati čak na Novi Zeland, da bi tamo snimili običnu turističku razglednicu . . .”

Eto, neočekivan slučaj poklonio mu je divnu temu, što je još jedan dokaz da je on, Niko Herceg, neranjiv i da se uvek dočekuje na noge, ma kako da ga život baci! Bio je srećan zbog tog obrta, sve dok ne postavi sebi jedno bezazleno pitanje: kome će to ispričati o svom izletu u 1947. kada je još uvek bio daleko od rešenja kako da se vrati tamo gde će to nekoga zanimati?

Ćutali su.

Dečak je rasejano bacaoblutke u vodu.

Herceg stariji je čeznuo za cigaretom: samo dva dima!

- Pušiš li? - upita dečaka.

Momo Kapor - Provincijalac

- Pušim.
- Šta?
- Šta se nađe . . .
- Imaš li cigaru?
- Čekaj! - reče dečak.

Pored njega je ležala hrpica odeće. Majica, kratke pantalone, sandale. Izvukao je ispod svega malu žutu metalnu kutiju ulubljenih ivica. Služila mu je, izgleda, umesto novčanika. Herceg stariji se nije sećao da je imao kad je bio mali. Ispod zgužvanih, pa pažljivo ispravljenih i složenih novčanica od po dvadeset dinara (bila je to njegova ušteđevina "za svaki slučaj"), ugleda smotuljak belog i crnog konca proboden iglom, dva metalna dugmeta, vojničku gumu za žvakanje iz "Unrinog" paketa, sasušenu bubu "jelenka" i dve poluistresene cigarete "Ibra". Unutra se nalazio i komadić kutije od šibica, onaj hrapavi bočni deo sa tri palidrvca spleljenih fosfornih glavica. Tajni imetak Hercega mlađeg!

Zapalili su. Dečak je svoju cigaretu vesto skrivao u skupljenoj šaci, tako da je teško ko mogao primetiti da puši, čak i da mu priđe na dva koraka razdaljine. Herceg stariji udahnu duboko oštri dim jeftine cigarete, čije se arome već odavno od vikao.

Oseti se potpunim strancem. Šta traži na ovoj plaži, među priprostim svetom koji baš stiže na kupanje, vukući svoju sirotinjsku opremu: ćebad i nekakve lonce? Zaboravio je da to nije njegov izbor, ali sama pomisao da će morati da provede izvesno vreme sa poludivljim, zapuštenim dečacima i "sindikalcima" na letovanju u selu bez hotela, ispuni ga netrpeljivošću. Svi oni bili su okrenuti budućnosti; želeli su da izgrade zemlju i da se iščupaju iz bede i neimaštine, da se domognu lepšeg i bogatijeg života, onog iz koga je on upravo dolazio! Vraćao se iz njihove budućnosti! Kretali su se, dakle, u suprotnim pravcima i

Momo Kapor - Provincijalac

tako se slučajno sreli, zastavši na čas u prozračnom avgustovskom danu 1947. na nekoj jadranskoj plaži. Seti se zime 1954. na sarajevskom korzu, na koje je jedne večeri zalutao neki povratnik iz Kanade. Njegov kao krv, crveni, karirani kaput drvoseče goreo je poput plamteće mrlje u posiveloj bujici šetača, koji su bili odeveni samo u dve boje: teget i braon (modro-smeđa harmonija oskudice). Na nogama je nosio mekane izgužvane čizme od žute kože, a na glavi pusteni šešir širokog, kaubojskog oboda. Kud god bi krenuo pratio ga je buljuk gradske mladeži, koja je nemo posmatrala taj l'stim iz filma sa Stjuart Grendžerom. Nije shvatao u čemu je nesporazum, pa se učtivo smešio za svaki slučaj, ne mogavši da razazna da li u tom ćutanju ima neke opasnosti ili je samo plod ljubopitljivosti za strance? Ili onaj drugi povratnik - bliski rođak njegovog dede starog Hadži-Banjca - koji se prilikom svoje posete njihovom skromnom domu 1952. žalio na mirise, tačnije, na zadah koji mu smeta kod našeg sveta, jer je stigao iz države Minesota u zemlju koja još nije znala za sprejeve i losione. Seti se sa osmehom svoga dede koji je tog "stranca" izbacio iz kuće i još dugo, pošto mu se izgubio iz vida, urlao u praznu akustiku stepeništa "da mu više nikada ne izađe na oči!" i bacao besno za njim poklone što su mirisali na neku drugu planetu, a Herceg ih posle krišom skupljao u dugo čuvao ispod svog kreveta. Bio je dakle, stranac - povratnik, imao neke, ovim ljudima na plaži, sasvim nepoznate navike, poznavao drugi jezik, onaj kojim će se tek govoriti dvadesetak godina kasnije, neke druge stvari, sprave, mesta i okolnosti, a opet, u krvi su mu kolala njihova crvena i bela zrnca, njihovi geni, nosio je njihovu dobrotu, nostalgichnost, osećajnost i gnev - njihovu prastaru glad za blagostanjem; nasledio njihovu boju očiju i kvalitet kose, tragove njihovog hoda - ni tamo ni ovamo - nigde - sam u njihovom svetu!

Momo Kapor - Provincijalac

S druge strane, nije mogao ni da sanja koliko je, u stvari, vezan za udobnost! I pored toga što je i sam znao da nas baš te sitne, prijatne stvari (male životne povlastice) neprimetno kupuju i prave konformistima, ipak mu na plaži nedostaje mnogo toga! Smešno je priznati šta, ali jedan tuš koji bi sa njega sprao morsku so dobro bi došao za početak. I platnena ležaljka pod suncobranom, takođe. Tranzistor pre svega! Nedostajale su mu, naime, kratke vesti svakih pola sata i, više od svega, izveštaji o vremenu. Koliko je do sada primetio (a tu je već više od dva časa), ovde se niko nije naročito zanimao za vremenske prognoze. Ljudi su se budili, rastvarali žaluzine i gledali nebo: lepo je, nije lepo. Vedro ili oblačno. Sišli bi na plažu i zamočili palac u more: prijatno je za kupanje, nije prijatno! Za razliku od njih, ma gde se nalazio poslednjih godina, Herceg je neprestano pokraj sebe imao otvoren tranzistorski prijemnik: na snimanjima, na brodu, u redakciji, dok je vozio u kolima ... I ne samo on; svi koje je poznavao utišavali su decu da čuju izveštaj o vremenu. Pažljivo su pratili kretanje mediteranskog ciklona i njegov lagani put ka Jonskom moru. Već su znali da će vreme nad Balkanskim poluostrvom zavisiti od atlanskog ciklona: hoće li se proširiti preko Velike Britanije i Norveške na severoistok ili će skrenuti južnije - od toga su zavisili: njihov nedeljni vikend, putovanje, šetnja . . . Pre nego što bi izašli na ulicu, srčani bolesnici su čekali izveštaj o vlažnosti i pritisku - radio-stanice su obasipale svakih trideset minuta svoje slušaoce podacima o stanju u atmosferi, kao da su ljudi postali nežne biljke, osetljive na svaku, pa i najmanju promenu! Približavanje kakvog olujnog oblaka najavljivano je satima pre nego što bi ga ljudi spazili iznad svojih krovova. Živeli su po gradovima, na asfaltu, nisu imali ni pašnjaka ni oranica, ali su ipak puni prastarog straha osluškivali preko radija kako se diže vodostaj nekih dalekih reka, u kojima se nikada nisu kupali,

Momo Kapor - Provincijalac

i stvara polje niskog pritiska nad Andima - ljudi su postali povezaniji nego što su bili 1947. - svet je bio zreliji i svako se osećao zavisano od vode što je rasla, i od vetrova što su se rađali u dubokim i nepoznatim planinskim klancima. Postali su svesniji sićušnosti male planete na kojoj žive i toga koliko zavise od promenljivih ćudi vremena i neba. Sem tranzistora, Herceg poželi i svoje omiljene cigarete "Benson & Hedžis", zveket leda u zamagljenoj čaši" pića, da, i sprej protiv muva! Već je zaboravio na prisustvo tih dosadnih insekata, a muve na plaži postale su zaista nenasnosne. Žestoke, konjske muve! I one što žive na kozama, crne, peckave, sa čeličnoplavom njuškom. Ostali, izgleda, nisu uopšte primećivali njihovo, zujanje; nekoliko puta dobi želju da dlanom otera muve sa lica malog Hercega, ali ko zna kako bi on to shvatio? Možda kao šamar? Stvar navike, razume se. No, morao je da prizna da više ne bi mogao živeti sam sa prirodom. Nedostajalo bi mu bezbroj posrednika na koje, inače, nije nikad ni pomišljao. Telefon, pre svega! Led. Frotir. Novine. Kola na parkingu, čije ga prisustvo umiruje; znao je da može otići kud god zaželi, ako mu dosadi jedno mesto. Da, kola - šta li je sa njima? Ostavio ih je u Splitu, u javnoj garaži. Dok on ovde bespomoćno leži, računici za parking rastu. Na kraju će kola sigurno skloniti u neki depo i prodati na prvoj javnoj rasprodaji za bagatel. Nedostajalo mu je, dakle, mnoštvo sitnica koje je kupovao onako usput, po kioscima ili robnim kućama, u recepcijama velikih hotela na moru. Ponekad, "u onom drugom svetu", često je zapanjen zagledao u kante za đubre. Koliko otpadaka! Sam je sebi ličio na mašinu za pravljenje smeća. Kroz njegov stan prolazile su stvari, praznio je do kraja, a često samo do polovine, njihov sadržaj, trošio ih i bacao. I ne samo on. Svi koje je poznavao. Ovde nije bilo nikakvih otpadaka. Niko ništa nije bacao, jer i nije imao mnogo toga da baci. Era "potrošačkog

Momo Kapor - Provincijalac

društva" još nije nastupila na ovoj obali. Potrošačko društvo! Verovatno ne bi ni razumeli taj izraz. Koliko se promenio jezik? Koliko mentalitet? Moraće se čuvati da ne upotrebi koji od tih izraza i tako se oda. Govoriće ubuduće sa malim samo prostim rečenicama, u kojima ima manje izgleda da se otkrije.

U međuvremenu, dečak se nekuda izgubio sa svojim blagom u kutiji. Vratio se posle nekoliko minuta noseći u šaci deset cigareta "Ibra".

- Uzmi! - reče. - Kad popušiš, kupicu ti još!
U leto 1947. grad je odlučio da svu izglednelu i neuhranjenu decu pošalje na more. Tako su Niku Hercega ošišali do glave. Dečaci su stajali u dugoj zmijolikoj koloni u dvorištu Centra za raskuživanje, zureći jedan drugome u potiljak. Neki čovek u belom bolničkom mantilu šišao ih je gadljivo prilično tupom mašinom. Gazili su kosu do kolena. Svaki dečak dobio je po komadić crnog, ljigavog sapuna. U njegovom zadahu, koji se tog jutra dizao iz dvorišta Centra, skriven je plesnivi vonj istorije sveopšte bede. Sapun je inače pravljen na taj način što su u velikim vojničkim kazanima dugo kuvani različiti otpaci od zaklanih životinja: creva, kožurice, hrskavica, kosti sa ostacima mesa i sleđenom mašću, sve to posuto kaustičnom potašom ("živom sodom", kako su zvali tu dragocenu materiju) ili pepelom, ako nije bilo sode. Posle par sati kuvanja, sa površine kazana skidan je tanki beli sloj - od koga je pravljen finiji sapun, dok se ostatak tamne smese kuvao dalje, pa posle izlivao na dasku i još mlak, rezao žicom na pravilne crne kocke.

Zadržavajući suze, Herceg je gledao kako mu na kolena pada kiša zlatnih uvojaka. Imao je svetlo-kestenjastu kosu, ali čim bi mašina pokosila neki pramen, dlake su na njegove oči sivele i postajale pepeljastotamne. Kada završiše sa šišanjem, morali su da se svi svuku goli, a svoju odeću

Momo Kapor - Provincijalac

uvezu kaišem ili kanapom, ko nije imao opasača. Mali Haim Salom je užasnut bacio svoj sapun i stuštio se bez odeće preko dvorišta, zatvorenog sa svih strana dugim barakama i bodljikavom žicom. Dok su ga dva čoveka u belim mantilima vukla natrag u kolonu, ujeo je jednog za ruku koprcajući se kao lud. Hercegu je bilo krivo što će umreti ovako glupo, a da to niko ne dozna. Verovatno će kazati da su ga poslali u neki daleki logor na oporavak.

Naredna baraka je zaudarala na kiselu plesan. Drvene letve od kojih je napravljen patos bile su kliske i ljigave. Uskoro, sa tavanice poteče voda: najpre potpuno hladna, a odmah zatim neizdrživo vrela. Dečaci su vrištali zahvaćeni panikom. Herceg je primetio da su mnogi obrezani. Njihova mala mršava tela uvijala su se u oblacima pare. Onda je voda iznenada prestala, pa su izašli i svako je dobio gotovo proziran i, ko zna zašto, mokar peškir da se obriše. Još uvek goli kao od majke rođeni, morali su da pretrče prostor između dve barake, skačući sa cigle na ciglu, da ne zagaze u žirko blato. Videli su svoje male drugarice u nevolji kako sede na zemlji, kao jato čavrljavih ptica. Sakrivali su rukama ona mesta, ali im nije mnogo vredelo - one su ih ipak videle. Devojčice nisu ošišali. Niko Herceg nije znao šta su uradili devojčicama.

Posle toga dugo su se primicali dugačkom stolu za kojim su sedeli lekari, iznad zelenih kartona i instrumenata kojih su se plašili. Očistili su im mišice vatom natopljenom u alkohol i zaboli u njih duge, bolne igle sa vakcinom protiv tifusa. Zatim ih propustiše kroz šake četiri snažna čoveka u plavim kombinezonima sa maskama na licu. Posuli su ih nekim praškom koji je zaudarao na sumpor i bubašvabe. Stajali su goli na julskom suncu pred novom barakom, već ukroćeni i pomireni sa sudbinom, i čekali da im vrate odeću. Kada su je dobili natrag, bila je veoma zgužvana i takođe posuta onim belim praškom. Ništa nije nedostajalo, sem dugmadi.

Momo Kapor - Provincijalac

Popeli su ih na nove zelene "dodževe" čiji su arnjevi bili obojeni maskirnom jesenjom bojom. Svakom kamionu pripala je po jedna velika konzerva žutog američkog margarina od kikirikija i po pet već narezanih vekni gnjecavog nedopečenog hleba, čiji su se režnjevi držali samo na donjoj kori. Dečaci su ih zvali "štrucama".

Salom i Herceg odlučiše da pobjegnu prvom prilikom. Popeli su se zbog toga među poslednjima i zauzeli mesta sasvim uz stražnju ogradu kamiona.

Tada je prvi put video Linu Koen.

Šofer je podigao rukama kao kakvu lutku i ubacio među njih dvojicu. Njena nova žuta haljina od padobranske svile lepo je pristajala tamnim uvojcima i krupnim sefardskim očima. Dečaci joj napraviše mesta između sebe. Čula je kako se dogovaraju da pobjegnu:

- Nemojte biti ludi! - reče. - Vratice vas . . .
- Neka vrate! - kazao je prkosno Salom. - Videćemo . . .

Herceg je sa nepoverenjem gledao ovog malog ženskog uljeza:

- Kako se zoveš? - upita.
- To je Lina Koen - reče umesto nje mali Salom. - Poznajem je ...

- Rekli su da će nas naučiti da plivamo ... - kazala je ona.

- Ja već znam! - pohvali se Herceg, a zatim dodade ponosno. - I da vozim bicikl!

Uvukla je svoju lepu glavu među ramena, a noge podvila pod haljinu:

- Nisam nikada bila na moru . . .
- Ni mi! - prizna Herceg.

Krenuli su tek posle podne preko brda, posle bezbroj prozivanja.

Kroz arnjeve je zviždao vetar, a karoserija se tresla kao

Momo Kapor - Provincijalac

Iuda po izlokanom drumu. Zbili su se jedno uz drugo da im bude toplije. Pri prvom zaustavljanju u nekoj porušenoj varošici, podeliše im maslinastu vojničku ćebad. Devojčice su pozvale Linu Koen da im se pridruži i pokrije zajedno sa njima, ali ona je više volela da ostane sa Hercegom i Salomom. One tada prezrivo slegoše ramenima i počеше da se sašaptavaju pod svojim ćebetom, odakle se uskoro začu pesmica:

Sad se vidi, sad se zna, Ko se kome dopada, Oborili oči dole, Sad se vidi da se vole!

Sa tog prvog putovanja na more, Herceg je zapamtio svileni dodir Linine padobranske haljine i njihova dva imena vezana zauvek dečijom pesmom:

Niko i Lina, Zaljubljen su par, Za godinu dana Idu pred oltar

...

Lina je grejala kao kakva mala peć; toplina je prosto navirala iz njenog nežnog, dečijeg tela. Pokriveni ćebadima sve do nosa, virili su preko ograde "dodža" u nepoznat, neprijateljski predeo, tako različit od njihovog grada. Iznad njih su promicale presne, tamnozeleno planine. Dole, u klancu, hućala je zapenjena reka. S obe strane puta ležali zardali kamioni sa kojih je neko oglodao sve što se moglo odneti. Spaziše i krilo nekog aviona kako strci iz kamenjara. Kroz njegov trup šumio je planinski potok. Prošli su pored čađavih bunkera okruženih gomilama tenkovske gvožđurije. Oblaci su neprimetno poprimali ružičastu boju. Zaustaviše se nekoliko puta da piju vodu i da piške. Mnogo dece je povraćalo.

Herceg je tako prvi put saznao da postoji svet i izvan sarajevske kotline. Njegov rodni grad mu je izgledalo tako strašno udaljen da on i Haim Salom prećutno odustadoše od nameravanog bekstva. Sumnjali su da bi ikada uspeli da se vrate natrag, kući. Sem toga, kroz šume su pretrčavale hitre, bešumne senke u koje su pucali vojnici - pratioci

Momo Kapor - Provincijalac

kamiona. Povikali bi: "Eno, bande! Raaaaaaaaspaliiiiiiii!" pa bi zapucali iz automata u drveće, ne zaustavljajući kamione. Nekoliko puta meci se vratiše iz šume i prozviždaše im iznad glava.

- Leziiiii! - narediše vojnici deci na kamionima i odmah odgovoriše na vatru. Naviknuta na pucnjavu od malih nogu, deca su ćutala.

Prespavali su noć u nekoj školi, blizu grada čiji su beli zidovi i kaldrma bili još vreli od dnevne jare. Spavali su po podu ispod školskih klupa, na rasutoj slami. Čitave noći su ih grickale neke uporne životinjice, posle čijih ujeda je ostajao krvav trag. Rano ujutru sledećeg dana, pošto su u dvorištu te škole dobili po solju vrućeg kakaoa, nastaviše svoj put preko gole visoravni na kojoj su se čuli samo cvrčci. Što su duže putovali, postajalo je sve svetlije i toplije - kuće i ljudi, trava po niskim poleglim brdima, kao da su sve više bledele. Izronivši iz tamnih i vlažnih bosanskih šuma, sada su šibani vrelim vetrom, išli u susret svetlosti, žmirkajući nenaviklim očima. Pobebele od sitne prašine koja je obilato zasipala kamion, devojčice su ličile na male starice bele kose i sedih trepavica. Zatim su brda postala crvena. Zapazili su čudne plodove na rastinju kojeg nisu poznavali. Sa kamenih zidova spuštala se loza, a na bodljikavom šiblju pokraj drumu rasle su neke crvene bobice, za koje se po kamionima pronese glas da su otrovne i da onaj koji ih okusi umire za pet minuta u najstrašnijim mukama.

Mučila ih je velika žeđ, ali šoferi se više nisu zaustavljali dok iza jedne nagle okuke na golom brdu, obraslom u mahovinu, ne ugledaše ogroman bledoplavi prostor - bezmernu količinu ničega pod nepomičnim nebom. Ta pustoš je podsećala na san što se sanja u bunilu. Raskošne mlečne vode blistale su mrtvim sjajem. Bilo je to, najzad, more, pa deca zagrajaše njegovo ime: "More, more, eno mo-raaaaaa . . ." Žmirkali su i treptali pred ovim svetlim

Momo Kapor - Provincijalac

čudom, razmazujući rukama prašinu po licu. Tuleći klaksonima, kamioni se spustiše u luku, gde su deca pretovarena na brod za prevoz peska, koji je nosio lepo ime "Blažene Gospe od Školja". Mornari su ih krcali kao da je u pitanju stado ovaca, sve dok lađa ne bi toliko puna da je more doprlo gotovo do same ograde. Herceg zahvati vodu šakama i poče žedno da pije. Utvrdi sa užasom da je gorka i slana, pa je ispljunu, krijući od drugih svoju zabludu. Valjali su se po mrtvomorini sve dok se ne spusti noć. Lina Koen je povraćala preko ograde, a Herceg joj držao dlan na čelu i čuvao kosu da se ne pokvasi. Njemu nije bilo muka od talasa, ali mrzeo je i plašio se te podmukle morske životinje na čijoj su grivi jahali. Osećao je da je neprijateljski raspoložena prema sarajevskoj deci. Zakleo se da će braniti Linu Koen, ako zatreba, i do poslednje kapi krvi. Bilo mu je žao što je tako bespomoćna i što je upropastila svoju lepu svilenu haljinu, koja je sad bila sva prekrivena tamnim mrljama mazuta.

Jedva je razumevao dovikivanje mornara. Fenjer se stalno gasio i neko ga je nanovo palio. Ljudi sa "Blažene Gospe od Školja" gazili su preko usnule dece, prelazeći s jednoga na drugi kraj palube. Na kraju, posle mnogo svađa i dovikivanja, brod pristade bokom uz niski kameni zid. Postrojili su ih u dvojne redove i, po ko zna koji put za poslednja dva dana prozivali, sravnjujući glasove iz tame sa spiskom osvetljenim džepnom lampom. Neko je neutešno plakao. Ispostavilo se da su tri dečaka pobegla, pa su za njima poslali poteru. Zatim su devojčice razdvojili od dečaka. Lina Koen tako za izvesno vreme iščeze u pomrčini. Na kraju ih uvedoše u neku neosvetljenu kuću i rasporediše po gvozdanim krevetima, na kojima je bila složena čista posteljina.

Herceg nije nikako mogao da zaspi. Osluškivao je kako dečaci buncaju u snu. Odjedanput, primetio je kako se sa

Momo Kapor - Provincijalac

kreveta iznad njegovog spušta dečak koga su zvali Glavonja i kako u snu korača spavaonicom. Krenuo je na prstima za njim i video kako mali spavač prolazi kroz neki vrt, sigurno, kao da ga poznaje već od ranije, pa vođen sablasno belom šljunkovitom stazom izlazi iz tog mračnog lavirinta na obalu. More je bilo tiho i kao posrebreno svetlošću punog meseca. Osluškiavao je tromo disanje voda što su bleskale iskričavim svetlostima. Pratio je Glavonju na dva koraka rastojanja, ali se nije usuđivao da ga probudi, jer je čuo od ostale dece da razbuđeni mesečari istog časa umiru. Glavonja je i dalje koračao ka moru vlažnim mlakim žalom, sve dok ne zagazi u plicak. Oko njegovih bosih članaka zasvetluca fosfor. Izgleda da ga je hladna voda razbudila, jer, Herceg je video kako se prenu i uplašeno povuče nekoliko koraka unatrag. Stajao je tako u nedoumici, pitajući se gde se nalazi i šta je to tako veliko i nepoznato pred njim. Možda je pomislio da je već umro? Seo je užasnut u pesak i počeo da cvili. Bilo je to prvi put da je Herceg video mesečara. Prišao mu je i odveo ga natrag u spavaonicu.

Prolazeći tako kroz ruke nepoznatih ljudi, onih što su neprestano naređivali kuda da se ide i šta da se čini, kako da se ponaša, kada da se spava, a kada igra, kojim korakom da se korača i kuda usmeri pogled, Herceg je već sa deset godina shvatio ono što neki ljude ne nauče dok su živi: potrebno je postati što manje upadljiv, nevidljiv i neprimetljiv! Sve dok bude pristajao na pravila ponašanja koja određuju odrasli, oni u čijim se rukama za sada nalazio njegov mali drhtavi život, biće potpuno bezbedan, zaštićen tim spoljnim ponašanjem - niko mu neće moći ništa! U svojoj ranoj mimikriji koja ga je tako pouzdano štitila, Herceg je išao toliko daleko da je već sa deset godina umeo vesto da, poput svilene čarape, na lice navuče izraz koji se zahtevao od njega, tačnije, ono što je smatrao da se od

Momo Kapor - Provincijalac

njega traži u tom trenutku. Dok je marširao sa drvenom puškom o ramenu na nekoj od brojnih parada i smotri tog vremena, imao je strog, preteći izgled malog osvetnika; prilikom polaganja venaca na groblju -: skrušen izraz mrtvozornika, a kada se dizala zastava na jarbol, uspevao je da pogled ispuni svečanim i poniznim raspoloženjem, koje se tako divno slagalo sa patetikom trenutka. Savršeno lako mu je uspevalo da samog sebe pripremi i ubedi u istinitost tih masovnih osećanja kojima je bio podvrgnut; ne jedanput mu niz kičmu promileše mravi od uzbuđenja i ne malo puta se u uglu njegovih lepih plavih očiju pojavi suza potresenosti! No, sve su to bila samo prolazna osećanja; duboko u sebi Herceg se osećao kao princ bačen u bedu, među gomilu kojoj ne pripada. Svim svojim srcem je verovao da će se jednoga dana, pre ili kasnije, pojaviti već neko ko će ga izbaviti iz ovakvog života, jednostavno - pružiti mu ruku i izvesti ga iz zajedničke spavaonice, zajedničke trpezarije, i uopšte, zajedničkog života, u kome svako svakog drži neprestano na oku. U njegovim maštarijama, bila je to obično neka žena odevena u belu haljinu opasanu trakom sa tri boje (plava, bela i crvena) - pojavljivala se na ulazu u njihov logor, razgovarala najpre na kapiji sa upravnikom, koji je tom prilikom bio ponizan i fin, a onda se upućivala ka večnom stroju u kome je stajao na mestu voljno. Upravnik je komandovao "mirno!" a zatim "Herceg, deset koraka napred marš!" i kazao: "Ti odlaziš, pozdravi se sa drugovima . . ." Opraštao je svima velikodušno sve uvrede i udarce, čvrge i klempe, odlazio do džipa, koji će ga najzad odvesti iz ovog mučilišta. Čuvao je i završni udarac u glavi, onaj trenutak kad upravnik kaže: "Zar nećeš uzeti svoje stvari?" On će odgovoriti: "Ne treba mi ništa!"

Prirodna samozaštita pobrinula se da već kao desetogodišnjak postane veoma lukav. Nikome nije odavao

Momo Kapor - Provincijalac

svoju tajnu nadu da će se izbaviti iz nevolje i otići negde gde deca ne stoje u stroju i gde se na njih ne više. Nikad nikome! Već je znao da bi, ako se tajna otkrije, bio izgubljen; ne samo zbog toga što bi mu se svi rugali i svetili što je pokušao da im pobegne makar i u snu, koliko zbog sujeverja: jedanput objavljena tajna prestala bi da ga štiti. Možda će nekome izgledati neverovatno da je jedan desetogodišnji dečak umeo da odneguje u sebi ovoliko lukavstva, ali čime onda objasniti to što se Niko Herceg već u to vreme često osamljivao, tražio u retkim predasima (kad vaspitači daju deci "voljno") skrivene kutke u podrumu, neki ugao vrta zarastao u korov ili unutrašnjost prevrnutog sanduka, i da se tamo predavao uzbudljivom sanjarenju, drhtavoj jezi osamljenosti punoj slatkih očekivanja, da je čak i govorio sam sa sobom, izvodio nekoliko varijanti velike scene opraštanja sa logorom, dok su ostali dečaci igrali krpenjače, ponovo zajedno i na okupu, jer su već sasvim izgubili želju da budu sami? Shvatio je, takođe, da su odrasli - oni koji komanduju decom, mada moćni, u stvari, prilično naivni - Herceg tada još nije poznavao tačniji izraz: jednodimenzionalni, ali već je dobro znao kako se mogu zavarati njegovim naoko lojalnim izrazom, udvoričkom hitrinom kada ga pozovu, a naročito energičnim lupanjem petama kad im se obraćao, čemu nisu mogli da odole. Koliko je samo puta imao prilike da se uveri u to! Ponekad bi ga neko od rukovodilaca Doma pomilovao po kosi i pohvalio pred ostalima, baš u trenutku dok je on u sebi kovao jednu od bezbroj osveta. Niko ne može biti tako svirep kao ogorčeno dete, duboko ubeđeno u opravdanost svoje mržnje. Hercegu je, naime, nedostajalo samilosti. Nije imao razumevanja koje bi možda porodilo malo dobrote u njegovom ojađenom i, zbog toga, pre vremena očeličenom srcu. Sve te "odrasle budale" činile su najbolje što su mogle da od poludivljih dečaka i

Momo Kapor - Provincijalac

devojčica naprave pristojnu decu po receptu iz čuvene "Pedagoške poeme" Makarenka. I pored njihovih grešaka, strogosti i sivoće tadašnje "starmale" - pedagogije, oni su se trudili da deci bez roditelja omoguće koliko-toliko lep i udoban život, da ih nahrane, odenu, nauče radu, redu i igri. Nespretnost sa kojom su to činili bila je plod njihove priučenosti (prošli su kroz dvomesečne kurseve za vaspitače i učitelje), a čovek se ne može mrzeti zbog toga što nije imao prilike da postane bolji nego što jeste. U jednoj zemlji koja je još uvek oskudevala u svemu i svačemu, deca ipak nisu gladovala. Naravno, niko im nije mogao zameniti očeve i majke, niti pružiti ljubav za kojom su čeznuli. Mlada država nije imala vremena za nežnost. Ni prema njoj niko nije imao samilosti. No, pokušajmo da razumemo i malog Hercega! Ne možemo očekivati od jednog desetogodišnjeg dečaka koji je video kako se ruše kuće i kako vise obešeni ljudi, dečaka koji je pokušavao nekako da preživi zlo, da pokazuje još i razumevanje, koje je često nepoznato i zrelim ljudima, a kamoli deci u nevolji!

Mali Herceg je gledao pred sebe, vrteći pokretno prstenje podvodnog časovnika. Ponekad bi podigao oči i taj tako svetli pogled probio bi tada dugogodišnje blazirane naslage Hercega starijeg; kao da su se dugačke blistave igle zabadale u njegovu prošlost prodirući do najskrivenijih tačaka, kao da je svaki taj pogled donosio veliko olakšanje njegovoj dugoj i dosadnoj bolesti. Počeo je ponovo da diše u skladu sa svojim krvotokom. Osetio je isto olakšanje, kao kada se, za vreme snimanja u Kantonu, dobrovoljno podvrgao akupunkturi kineskih lečnika koji su sa zavidljujućom tačnošću poznavali vitalne tačke njegovog tela, mada ga pre toga nikada nisu videli u životu. Jedan ubod iglom - jedno olakšanje. Svaki novi pogled malog Hercega topio je njegovu lažnu sigurnost!

Tri zvižduka presekoše plažu:

Momo Kapor - Provincijalac

- Užina! - uz viknu dečak stresavši pesak sa nogu. Preko lica mu prelete izgladnela senka, baš kao u Pavlovljevim opitima sa psom i zvonom. Drhtao je čitavim telom a u kretnji sa kojom je pošao ka zbornom mestu bilo je nečeg gramzivo-ponižavajućeg. Kao da i sam iznenada postade svestan svog izgleda, dečak reče: "Vratiću se ja!" pa, boreći se sa željom da potrči, krenu uzdržanim korakom ka korpi za rublje u kojoj su dve debele žene u belom upravo donele komade narezanog hleba.

Herceg stariji je dobro znao šta će se uskoro desiti: bio je učesnik tog davnog događaja, ali ništa ne učini da ga spreči (čak je sklopio oči). Međutim, i žmureći, tačno je mogao da zna šta se upravo događa. Najpre su se začuli povišeni glasovi, a onda histeričan dečiji vrisak i tupi udarci u rebra: dečak se tukao sa Slinom - svojim stalnim izazivačem, oko poslednjeg komada hleba namazanog margarinom što je ležao na dnu korpe. Otvorio je oči i video gužvu golih tela u crvenoj prašini; nekoliko kapi krvi pade na tu suhu zemlju i ona ih istog časa upi, potom oseti stezanje nečijih prstiju oko svog vrata, a odmah zatim olakšanje - Slino je sada bio dole, a on na njemu! Udarao je njegovom glavom o zemlju i vikao "Predaj se! Je li ti dosta?" a onda dečak na kome je ležao stenjući priznade da je dosta, pa njegov mali dvojnik podiže iz prašine komad hleba koji se otkotrljao, a ostali se dečaci ćutke razmakoše da propuste male borce.

Vaspitači su već trčali sa tri strane plaže.

Baciše se istog časa u gužvu kao ovčarski psi - čuvari stada, razmičući dečake, levo, desno:

- Herceg! Slino! Na mesta . . . Zadihani dečaci zauzeše stav mirno.

- Šta je bilo?

- Ništa ... - reče Slino, oborivši pogled.

- Ništa! - kaza Herceg. Obojica su teško disala.

- A odakle ta krv?

Momo Kapor - Provincijalac

- Pao sam ... - reče Herceg.
- Pao si? Nekako si čudno pao?

Otpoče jedno od brojnih rutinskih saslušanja, koje Herceg stariji nije morao ni da prisluškuje, jer ih je već znao napamet. Toliko je bilo tih ispitivanja i večitog ubeđivanja da su reci već potpuno napustile svoj smisao, odjekujući prazninom. čim bi otpočeli da ga "prevaspitavaju" (kakva užasna reč!), dečak bi pobegao u jedan od svojih tajnih hodnika i mislio na sasvim druge stvari, zadržavajući na licu prikladan površinski izraz, sračunat samo na to da ne razbesni vaspitače. Ali, ispod tog skrušenog izgleda, krila se neukrotiva tvrdoglavost mlade zveri koju je nemoguće uterati u kavez, niti izdresirati i naterati da ponizno vrati bačeni štap. Ako je morao, vraćao ga je smešeći se, ali u tom drskom osmehu (koji je toliko razdraživao vaspitače) jasno se videlo da će jednoga dana, čim mu se za to pruži prilika, štap u njegovoj ruci postati osvetničko oružje. Trebalo je da ustane i nekako pomogne tom dečaku! Koliko je samo puta preživljavao ovu istu scenu! Zamišljao kako ulazi mirno među vaspitače i decu i stavlja svoju ruku na dečakovo rame. "Zašto ga ne ostavite na miru?" - kazao bi trojici sumornih tipova koji su ga ispitivali. Koliko je samo puta mislio na taj, verovao je tada, savršeno nemoguć slučaj, da se iznenada pojavi u svom današnjem formatu slave i moći: Niko N. Herceg, vlasnik jednog od najpoznatijih lica u zemlji, da iznenada iskrсне i pruži ruku tom nesrećnom detetu bačenom u pakao dečijih domova, internata, kampova i "prevaspitavanja", tako osamljenom među ljudima i decom; ga najpre odvede u neku poslastičarnicu na kremplete, da mu nakupuje gomilu igračaka, odela i knjiga sa lepim ilustracijama, da ga zatim odvede kod frizera, pedikera, lekara i masera i smesti u neki pristojan hotel sa bazenom, da ga nauči svemu što znaju današnji dečaci: da vozi motorcikel, skija na vodi, roni

Momo Kapor - Provincijalac

i upravlja motornim čamcima. . . Rasterao bi njegove mučitelje i zaplašio one čijem je staranju bio predan na milost i nemilost, učinio bi sve da nekako iskupi pakao kroz koji je prošao.

Herceg stariji nije imao dece, pa tako nije ni mogao znati da sličnu stvar osećaju prema svojoj deci očevi i majke koji su nekada teško živeli. Ta želja skrivena je u onoj toliko često rečenici koja nam sve objašnjava: "Kad nisam imao ja, nek ima on"! Ali eto, sad, kada je zaista imao pred sobom toliko željenu priliku, ne učini ništa! Jednostavno, nije ni malim prstom maknuo da se izvuče iz neprilike! Pretvarao se da uopšte ne vidi šta se događa sa malim Hercegom okrenuvši glavu na drugu stranu!

Koliko je samo puta kao dečak zamišljao na časovima istorije da se nekim čudom pojavljuje u sred rasula Kosovske bitke sa mitraljezom "breda"; sačekuje tursku konjicu da mu priđe sasvim blizu i u odsudnom trenutku pritišće obarač . . . Jedan mitraljez kalibra devet milimetara promenio bi tok istorije! Naoružani iskustvom i veštinama novog doba, osetimo uvek nadmoćnost kad pomislimo na naše sirote naivne prethodnike, ali ko zna kako bi se stvari zaista odvijale da smo se slučajno našli u utorak 28. juna 1389. na tom polju - klanici? Najverovatnije je da bi nas i pored našeg automatskog mitraljeza dijalektički izgazila primitivna konjica; rastrgla nas "konj"ma na repove", raščerečila i sabila kopitama u riđu travuljinu. Sigurno je da ništa ne bismo učinili sa svim svojim znanjima u svetu koji još nije bio zreo da ih primi, baš kao što je i Herceg isuviše dobro znao da na ovoj plaži iz 1947. niko ne pozna ni njega ni njegov uspeh. Štaviše, niko od ovih ljudi, žena i dece nije ni čuo za televiziju! Proći će još najmanje desetak godina dok doznaju za postojanje te magične kutije sa živim slikama. On je, dakle, ovde niko i ništa. Tako najzad shvati da njegov prilično sumnjivi značaj ne vredi ništa sam po

Momo Kapor - Provincijalac

sebi i da je potpuno nezamisliv i neodvojiv od ogromne elektronske mašinerije koju je više od decenije predano hranio idejama, vremenom, duhom, recima i znojem - najboljim godinama svog života. I kao što ništa nije značio pre pojave te fabrike prežvakanih slika, neće ništa značiti ni posle svog odlaska, jer sve što je stvorio otišlo je jednom zauvek u vazduh, u vetar, u ništa! Magnetoskopske trake su izbrisane, na njima sada trepere neke druge slike i reci, na njima se osmehuju neka druga lica u modi - sve je otišlo neznanom kud!

Oseti se prvi put u životu potpuno golim, bez dokaza da zaista postoji.

On koji nikada nije nosio sa sobom lične isprave, ništa sem čuvenog elektronskog osmeha koji je palio i gasio kada bi to bilo potrebno - popularna ličnost koju su poznavali i starci i dečurlija na ulici, požele da poseduje bilo šta čim bi mogao da se potvrdi: pasoš, zdravstvenu knjižicu ili bar vozačku dozvolu, makar samo isečak iz nekog "TV-magazina" sa fotografijom, ispod koje piše "Ličnost godine" - bilo šta! Bez svega toga bio je potpuno bespomoćan na ovoj plaži.

Niko Herceg je bio niko. Zaista, niko.

Povratak malog Hercega prenu ga iz razmišljanja:

- Uzmi pola! - reče dečak.

Stajao je iznad njega i pružao mu polovinu hleba. Primetio je da mu daje komad, na kome se zadržalo više slepljene marmelade.

- Boli li te? - upita ga brižno.

- Ma, nije to ništa! - odvrati dečak razmazujući krv po licu. - Videće on još . . .

Zalogaji su mu zastajali u grlu, ali ih je ipak gutao, jer je znao da mora da jede i sakupi dovoljno snage za onaj odsudni čas kad bude napuštao 1947. Žvakali su jedan pokraj drugog, čučeci na ivici mora.

Ponovo se začu nesnosna pištaljka. Ovaj put dva puta

Momo Kapor - Provincijalac

dugačko.

- Moram da idem! - reče sa uzdahom dečak.
- Danas imam čas samokritike . . .
- čega?
- Samokritike ... - ponovi Herceg mladi.
- Čekaću te na istom mestu . . .
- Časna pionirska? Oklevao je trenutak:
- Časna pionirska! - reče. Dečak otrča u stroj.
- Mirnoooo! Na parove razbroooooojs!
- Prvi! Drugi! Prvi! Ja do njega . . .
- Ostav!
- Prvi, drugi, prvi, drugi. . .
- U dvoooooojne redove! Napreeeed maaaaarš!

Pjesma!

Dečaci zapevaše složno:

Budi se Istok i Zapad, Budi se Sjever i Jug! Koraci tutnje u napad, Složno uz druga je drug . . .

Dečak se osvrnu ka mestu na kome je sedeo.

- Herceg! Ne okreći se, Herceg! Kud gledaš iz stroja? A onda zamakoše u šumu.

Devojčice su se kupale na sasvim suprotnom delu plaže. Uskoro i one krenuše za dečacima, ali ne u stroju, već dve po dve, držeći se za ruke u polurasutoj koloni. Prošle su samom ivicom borika na oko pedesetak metara od Hercega, ali on je ipak uspeo da na trenutak razazna žutu treperavu mrlju Linine haljine. Podigao se sa šljunka, ali malu Linu Koen zakloniše njene drugarice, a malo kasnije i polegle grane borova. Posle dece na plaži ostade samo nekoliko usamljenih starijih kupača i dve tri porodice u hladu pitasora.

Hercegu poče da nedostaje taj mali izubijani dvojnik. Oseti skoro ljubavnu tugu zbog rastanka sa njim, onu tako retku i plemenitu nostalgiju izmešanu sa srećom što će se uskoro sresti i sa strepnjom da nešto nepredviđeno ne omete taj

Momo Kapor - Provincijalac

susret. Nije doživio slično uzbuđenje još od svoje osamnaeste, a posle, oklop lukave kornjače konačno se okoštao postavši neprobojan: živeo je u njemu zaštićen od sličnih uzbuđenja i verovao da je to velika prednost! U ljubavnoj plimi koja mu se penjala do grla, svečano su zvonile potopljene katedrale. Zaboravio je na izgnanstvo iz 1974. i neizvesni povratak. Iščezlo je i osećanje krivice koje mu je do maločas pritiskalo dno utrobe: automobil u tuđoj garaži, brojevi telefona na koje je neizostavno morao da se javi, neplaćeni računi "Ameriken-ekspresa" i avionske karte koje je trebalo da podigne najkasnije do devetog u podne - urgiranje za nove metre filmske trake, pošto je ekipa bila već pri kraju sa osetljivim materijalom - šta ga se sve to sada ticalo kad je znao da će kroz sat-dva ponovo videti sebe u 1947?

Od samog početka svoje, po opštem mišljenju brze i uspešne karijere, radio je samo za tog dečaka iz sirotinjskog letovališta, želeći da ga jednoga dana izvuče iz bede i pokloni mu sve one stvari za kojima je sa deset godina maglovito čeznuo, ne znajući ni sam kako se sve zovu i kako treba da izgledaju (e, pa sad tačno zna!), mada je predosećao da negde postoje i da bi bez njih život bio savršeno uređen pakao. Napredovao je sve više u svom poslu, osvajajući ljubav miliona privrženih gledalaca, a da niko od njih nikada nije posumnjao da to čini samo zbog jednog dečaka što je već odavno odbio da raste. Zaostajao je tako za Hercegom i smanjivao se sve više, dok se na kraju sasvim ne mumificira u dečaka - tridesetsedmogodišnjaka, krupnih izglednelih očiju.

U početku, dok se još nije tako često pojavljivao na ekranu i dok njegovo lice nije postalo opšte mesto - zaštitni znak za ugladenog prodornog mladog čoveka (kojeg su žene želele za sina, sestre za brata, a strogi očevi za verenika svojim ćerkama), nije mislio ni na šta drugo sem na svoj zadatak

Momo Kapor - Provincijalac

pred kamerom. Govorio je odmereno i razgovetno, ne videći ništa drugo pred sobom sem sadržaja koji je izlagao. Ali s vremenom Hercegu poče da smeta to što neprestano mora da se obraća televizijskoj kameri, tom trookom-troobjektivnom čudovištu na kome, poput zakrvavljenog oka kiklopa Polifema svetli crvena lampa. Najpre je zahtevao da asistent režije stoji pokraj kamere dok on govori, pravdajući se da se mora obraćati nekom živom stvoru od krvi i mesa, u čijim će očima moći da pročita slaganje ili dosadu, ali televizijski ljudi koji bi stali ispred njega da mu učine tu uslugu, bili su već odavno oguglali na lica i reci, pa bi rasejano zijali po studiju i on je brzo gubio potrebnu vezu, zaboravljao kome se obraća i šta da kaže, koju intonaciju da upotrebi: ideje su mu se pretvarale u šupalj zveket reci, koje je i sam sa dosadom slušao jednim uvom, kao da sluša kakvog dosadnog govornika koji se zapleo u monoton govor. Poželeo je nekog ko će biti u stanju da u njemu raspali ugasli radoznali žar, nekog kome će nešto značiti to što govori, na kraju, nekog ko će učiniti sve da iščupa i izvuče uzbuđenje odavno zasuto pepelom ravnodušnosti. Tri objektiva koja su stakleno zurila u njega nisu izazivala ništa drugo sem tuposti. Dnevna televizijska kritika zapazila je sa pravom da Herceg gotovo zeva od dosade dok govori o uzbudljivim stvarima koje su mu se desile. U dugim belim pauzama koje je pravio, kritičari su bili čak skloni da vide njegov posebni šarm! Razmišljao je koga da postavi pored kamere dok priča, pa da se u njegovim očima ponovo zapali ugasli sjaj koji mu je pomagao da sam sebe nadmašuje iz nedelje u nedelju? Pomislio je najpre na nekoliko devojaka koje su mu nekada mnogo značile - ali posle kraće provere - ni jedna od njih nije dolazila u obzir! Prijatelji bi ga gledali sa zlobom, rođaci sa nepoverenjem: nisu verovali u građansku trajnost njegovog brzog uspeha, u njihovom

Momo Kapor - Provincijalac

pogledu čitao je da mu predviđaju loš kraj, kakav, uostalom, i zaslužuje i obaveznu rečenicu - epilog, koja ga je izbezumljivala svojom zloslutnošću: "Znali smo mi da je to samo privremeno! Šta se drugo moglo i očekivati od njega?"

Najzad, pronašao je svog slušaoca: nije ni primetio da već nekoliko meseci govori dečaku sa plaže, i taj klinac je bio u stanju da ga zaista sluša dok je opisivao daleke gradove u plamenu i smele ljude i žene u azijskim revolucijama, opasne prelaze preko reka, oblakodere čiji se krovovi gube u oblacima; slušao ga je sa divljenjem dok je ćeretao sa najpoznatijim ličnostima svoje epohe, pokušavajući da razgrne uobičajenu predstavu o njima i otkrije ih u novom svetlu . . . Taj desetogodišnji dečak je gutao svaku njegovu reč, kao što se sluša stariji brat kada se vrati kući iz vojske ili iz rata. Video ga je uvek ispred sebe, sa karamelom pod jezikom, kako se smešta ispod snimateljevih nogu i očekuje da počne priča. "Jeste li spremni?" pitali su kroz zvučnike iz režije. "Mali je spreman!" odgovarao je, prekrstivši mirno noge.

Sada ga je najzad pronašao, posle toliko godina! Više to nije samo senka dečaka u vremenu, već živ desetogodišnji mališan, koji je čak kupio cigarete i podelio sa njim svoju skromnu užinu.

Prvog dana na plaži Svetog Andrije poverovao je naivno da će se lako sprijateljiti sa morem. Ono nimalo nije ličilo na onu podmuklu životinju od prošle noći, po čijem su se hrbatu valjali u "Milosrdnoj Gospi od Školja"; pitomo mu se umiljavalo oko nogu, lizalo mu dlan, nudilo da se igraju u plićaku. Opijen južnim suncem, zaspao je blaženo u pesku i zaradio strašne opekotine. Pekao ga je čak i povetarac, kada bi mu dodirnuo nabubrelu kožu po kojoj su se rascvetavali bolni plikovi. Bio je mali izgoreni puž, izbačen iz ljuštore svog sirotinjskog odela.

Momo Kapor - Provincijalac

Nije mogao da zna da se more tako šali sa nesrećnim kontinentalcima koji dolaze da mu se poklone. Ono im na taj način pokazuje koliko su mu tuđi; govori im da ih nikada neće primiti za svoje. Onoga dana kada najzad pobjede njegovu žestoku narav, naviknu se na sunce i na so, već moraju da se vrate u svoje tužne gradove duboko u kopnu. Idućeg leta igra se nastavlja iz početka.

Koža na Hercegovim ramenima pucketala je poput stare novinske hartije koja je predugo stajala u prozoru, zubi su mu u groznici udarali jedni o druge, a moker peškir koji je stavljao na izgorena ramena sušio se za nekoliko minuta od vrućice, koja je htela napolje iz njegovog namučenog tela. Tresao se u bunilu, sam u spavaonici sa dvanaest gvozdениh kreveta, i gledao kroz prozor u more što se zlobno cerekalo ultramarinom. Dobročudna domska kuvarica sažali se na njega i dade mu kafenu šoljicu maslinovog ulja, da namaze opekotine.

čeznuo je za vlažnim sarajevskim zelenilom - svežim vazduhom svog rodnog grada. činilo mu se da bi istog časa prezdravio, samo da se izbavi ovog užarenog mesta gde boli čak i pogled na usijane bele zidove, a voda bocka milionima nevidljivih iglica. Ali Sarajevo je bilo daleko. Idućeg jutra, vaspitač mu je izmerio temperaturu od trideset osam stepeni i oslobodio ga marša "Tragom S. Andrijeuskog odreda". Ostao je tako sam u domu, a kad mu vatra malo popusti, krenu da obilazi opustele spavaonice. U levom krilu bivše kasarne obalske artiljerije spavale su devojčice. Odluči se da ispita to tabu - žensko svetište, u koje nikada nije zakoračio. Već u hodniku, Herceg začu tihe, prigušene jecaje. Odškrinuo je sa strahom vrata prve spavaonice i ugledao svoju malu saputnicu Linu Koen kako sedi na krevetu i neutešno plače. I nju je prevarilo podmuklo sunce Svetog Andrije! Beleg opekotine prekrivao joj je ruke što su izvirivale ispod mokrog ručnika. Gledajući

Momo Kapor - Provincijalac

je, mrzeo je iz dubine duše i more i lažno, umiljato sunce i ovaj dom-kasarnu, čak i vrt pun nepoznatog drveća opojnog mirisa, koje nimalo ne liči ni na šljive ni na orahe, ni na šta što je do tada upoznao. Doneo je Lini preostalo maslinovo ulje. Stidljivo je sklonila sa ramena ručnik, a on se trudio da je što manje povredi dok je razmazivao žutu masnu smesu po leđima punim pega.

Pre nego što je obrisao prste o plahtu, primetio je da su Lini Koen počele rasti grudi.

Pokupili su svoju tajnu ušteđevinu (ona iz malog kartonskog kofera, on iz metalne kutijice) i odlučili da krišom razgledaju Dubrovnik, o kome su se među domskom decom pronosile šapatom priče kao o gradu iz bajke, gde na svakom ćošku ima sladoleda i vrteški. Jedan prašnjav autobus dovezao ih je posle pola sata drmusanja pred dubrovačke kapije, na Pile. Niko nije obratio pažnju na desetogodišnjeg dečaka u kratkim pantalonama pocepanog tura i njegovu vršnjakinju u prljavoj žutoj haljini.

Tako zakoračiše na Stradun! Skinuli su sandale i išli bos, uživajući u glatkim kamenim pločama pod stopalima.

Gledali su sa zavišću srećnu dubrovačku decu kako se veru po fontanama i trče kuda ih je volja, bez zviždaljke vaspitača i čuvara. Naviknuti da se stalno kreću u stroju, dvoje po dvoje, uhvatiše se čvrsto za oznojene ruke, potpuno zbunjeni ovim rajem na zemlji.

Lina Koen se svemu divila - Herceg je zavideo i smišljao osvetu!

Možda je baš tada prvi put odlučio da postane slavan?

Jedno je sigurno: nikad posle tog avgustovskog dana 1947. nije prošao ispod srećnih dubrovačkih kapija a da se ne seti svog prvog ulaska u Dubrovnik. I sve te godine pored njega je koračala tamnokosa Lina Koen u prljavoj haljini od padobranske svile; stiskala ga svojom malom oznojenom šakom, a da to nikada nije saznala.

Momo Kapor - Provincijalac

Poslastičar im je tražio najpre novac, a tek onda, kada mu ga dadoše, pruži im dva korneta sa sladoledom od citrona.

Lina Koen nije u tom primetila ništa čudno - Herceg je za čitav život zapamtio tu ranu uvredu!

Kupili su dve razglednice Dubrovnika, ali nisu imali kome da pišu. Šteta, bile su to veoma lepe razglednice i neko bi se radovao da ih dobije.

Tada s ponosom ratne siročadi utvrdiše da su slični: ni ona ni on nisu imali roditelje!

Koliko su Lini pričali, njene su odveli u logor još na samom početku rata. Majka je uspela da je gurne među svetinu koja je nemo posmatrala odlazak sarajevskih Jevreja. Živi zid se sklopio za malom Linom Koen, koja je na sreću imala crnu, a ne riđu kosu, pa je bilo lakše sačuvati od pogroma. Neki dobri ljudi odveli su je na selo, gde joj dadoše novo ime. Nije ga volela i nikada se nije navikla na njega. Zvala se za vreme rata - Barica Žmuk! Sećala se maglovito svog oca Ravija Koena, kako je vodi za ruku kolovozom, jer im je bilo zabranjeno da idu trotoarom kao ostali. Nosili su žutu traku sa zvezdom oko rukava. Seća se da je otac svima izazivački gledao u oči i da su njihovi dojučerašnji nameštenici i radnici iz parnog mlina "Koen i sin" skretali pogled u stranu. Na selu je čuvala krave, sve dok se rat nije završio. Onda su rasutu decu sakupili u dečije domove i čekali da im se jave preživeli rođaci. Lini Koen se još niko nije javio.

Odlučiše da razglednice sačuvaju kao uspomenu na Dubrovnik! Vratili su se autobusom u Svetog Andriju i pokušali da se neopaženo uvuku u kasarnu, u kojoj je vrilo kao u košnici: dom se vratio sa marša.

Lini je uspelo da prođe nekažnjeno - Hercega su izveli pred stroj koji je već čekao spuštanje zastave sa jarbola.

- Drugovi! - rekao je vaspitač. - Mi ovdje imamo jednog dezertera! Jeste, drugovi, dezertera! Drugovi, drug

Momo Kapor - Provincijalac

Herceg, koga za sada nećemo zvati drugom, već gospodinom; gospodin Herceg, dakle, drugovi, obmanuo je svoje vaspitače i svoj kolektiv, drugovi! On se, drugovi, pretvarao, drugovi, da je bolestan i da ne može sa svojim drugovima, drugovi, na zadatak! Šta je uradio? Gospodin Herceg Niko otišao je u Dubrovnik, drugovi, da se provede, jede sladoled i štatijaznam! On je, drugovi, sabotirao zadatak i ja, slobodno mogu da kažem, drugovi, da je Herceg ne samo dezertar, već i saboter, drugovi, ukratko - simulant!

Nije znao šta znače te strašne strane reci što su mu se poput kuršuma zabadale u oči, čelo, u duh, dok je stajao prokazan i kao okužen pred celim strojem na čistini zbornog mesta.

Vaspitač se šetao ispred stroja, uživajući u svojoj nadmoći:

- Ja neću, drugovi, da kaznim Hercega! Ne, drugovi! Predložite vi, drugovi, sami kaznu . . .

Čekao je.

Slino predloži steljanje, neko drugi nedelju dana bez hrane, dok su ostali predlagali samo batine i zatvor. I sam vaspitač nije očekivao tako maštovit izbor mučenja, pa je velikodušno podignutom rukom utišao stroj:

- Ne, drugovi! - kazao je. - Ništa od toga!

Pružićemo priliku Hercegu da se popravi i sam uvidi svoju grešku! Okružimo ga bojkotom, drugovi! Neka vidi i sam, drugovi, šta je pojedinac, drugovi, prema kolektivu! Dok se ne pokaje i sam se ne raskritikuje, drugovi, neka niko ne razgovara sa njim! Slažemo li se, drugovi, da takvim, sličnim Hercegu nema, drugovi, mesta u našim redovima?

- Slažemo ... - promrmlja razočarani stroj, kome se prebrzo završila scena suđenja. Krvi, krvi, krvi! Ipak, pevao je sa njima "Hej, Slaveni, jošte živi duh vaših djedova . . ." dok se zastava lagano spuštala sa jarbola. Istina, sam i sa strane, ali ipak, pevao je.

Momo Kapor - Provincijalac

Njegov život odredile su tako dve velike neuzvrćene ljubavi: more i Lina Koen. I more i Lina dozvoljavali su mu ponekad da ih dodirne, ne prepuštajući mu se nikada potpuno do kraja, nikada sasvim njegovi i nikada on potpuno njihov!

Poslednji put leta 1974. prošao je kroz dubrovačke kapije kao pobednik. Nije preostalo ni najmanjeg traga od onog uplašenog malog Hercega što se trzao kada bi mu golubovi Svetog Vlaha iznenada proleteli pokraj glave u avgustovskom prasku i lepetu krila, ni pomena od onog sirotog dečaka što se vukao na začelju kolone dece bez roditelja; divio se hramljući izlozima trgovina, blesku kamena, moćnim zidinama i zastavama na vetru, a more se grčilo talasima bez pene i jedrilice isplovljavale iz Gradske luke sa srećnom decom koja su se smejala svim zubima u glavi i dovikivala na nekom divnom melodičnom narečju koji nije razumeo - ni traga od malog Hercega koji je tako predano držao za ruku Linu Koen, prepušten na milost i nemilost neljubaznom sladoledžiji i ženama što su ih sve vreme budno pratile pogledima dok su išli kroz pijacu, da slučajno ne ukradu breskvu ili grozd. Poslednji put leta 1974. stigao je okružen družinom koju je u međuvremenu uspeo da stekne svojim rukama i mozgom; bila je to odabrana televizijska ekipa, najbolja koja se uopšte može sastaviti, proverena u bezbroj nemogućih emisija i pothvata, opremljena najskupljom tehnikom za podvodna snimanja. Okružen njihovom zaštitom, mogao je učiniti sve što je želeo a da za to nikome ne polaže računa: mogao je zakupiti brod, iznajmiti ovaj ili onaj hotel, podići na noge čitavu obalu ili bar onaj deo ljudstva koji je pristajao da bude unajmljen na neodređeno vreme za najčudnije potrebe koje je u stanju još jedino da smisli televizija. Mogao je do mile volje slati kelnera po novi led za piće, tražiti suncobrane i udobnije stolice; za njega su donošene školjke

Momo Kapor - Provincijalac

tek izvađene iz mora, a jedan naročito određen čovek iz ekipe brinuo se samo za to da svakog dana bude sveže ribe . . . Ali, Herceg je znao: ni more, ni Lina Koen nisu se dali zavesti tim spoljnim obeležjima uspeha i moći. Znao je u sebi, znao je dobro da ga još uvek ne primaju i da ga nikada neće primiti za svog.

Herceg počeo da se cereka.

Da ga je neko posmatrao sa strane (srećom, nije), pomislio bi sigurno da je jedan od ratnih veterana koji je upravo dobio nervni napad, takozvanu "živčanu" bolest, jer se smejao i grčio kao u nastupu ludila luparajući rukama po pesku.

- Da se nešto još jedanput rodim ... - hihotao se u maestral što je mreškajući more stizao sa pučine. - Da se ponovo rodim!

Koliko je samo puta postavljao drugima to glupo pitanje (Recite otvoreno: da se još jedanput rodite, šta biste izabrali?) i koliko su ga puta njemu postavljali! Da se još jedanput rodi, oh, Bože, da ponovo ima deset godina! Šta bi učinio?

"Evo šta: ustao bih i zakoračio u more," reče Herceg, "probao bih najpre je li voda hladna, ne, Vrlo je ugodna, naravno, malo se naježite dok ulazite u nju, ali čim ste unutra, sve je O.K., mnogo je prijatnije nego napolju, a onda bih zaplivaio, evo ovako, i ne bih se zaustavljao sve do nekog srećnog ostrva, na kome decu od deset godina ne optužuju za dezerterstvo i sabotažu, da, i za simuliranje, jer su se usudila da pojedu jedan sladoled od citrona, mora naime, da postoji negde neko takvo ostrvo, inače bi bilo zaista pretno na ovom svetu . . . Eto šta bih učinio da mi je ponovo deset godina, ali meni je zaista deset i, vidite, ne mogu ništa naročito da uradim sam za sebe u tim godinama, a što je još žalosnije, ne mogu da učinim ama baš ništa ni za sebe u ovim svojim drugim godinama!

Momo Kapor - Provincijalac

Jednostavno, možda sam već mrtav? Možda smrt baš ovako izgleda: jedna plaža iz detinjstva, a okolo ćuti zaliv pun tišine obeležen nagorelim zidovima... Ili smo možda samo statisti u nekom grandioznom televizijskom spektaklu, jer već odavno sve je postalo film, a ono čega nema na televiziji - uopšte i ne postoji! Ali ja ne snimam takozvane umetničke filmove; bavim se samo životom, dokumentarnim emisijama o vremenu i ljudima! Pa šta? Sve je film i sve televizijska prostitucija u kojoj predeli služe samo radi scenografije, dok su ljudi kostimirana masa u totalu.

Hercegov deda po majci, Ilija Hadži-Banjac - trgovac sirovom i rezanom drvenom građom na veliko, nije nikome dozvoljavao da navija skupoceni gramofon marke "His Master"s Voice", sem svom unuku Niki. Mali Herceg je stekao tu privilegiju veoma rano; nije bio napunio još ni četiri godine!

Deda bi najpre pažljivo očistio ploču kuglom od zelenog pliša, a zatim su zajedno slušali "Ariju Salome sa Jovanovom glavom" od Riharda Štrausa, u izvođenju Bahrije Nurihadžić. Bilo je tu i drugih ploča. Herceg je naročito voleo "moderne šale" Joce Tanića i Žanke Stokić, i uvertiru iz "Lake konjice" Franca Fon Supea. Kada je deda bio naročito dobre volje, puštali su "mijatovke" - šaljive pesme popularnog beogradskog advokata Mijata Mijatovića, okretali "Lambetvok" i hor donskih kozaka. Slušajući ove ploče, deda bi često zaspao u dubokoj kožnoj fotelji, pa je njihova pokućarka Hajrija Pita dolazila na prstima da mu otkopča sive kamašne, svučne cipele i potom nazuje mekane papuče od filca.

Herceg je verovao da sve te lepe, udaljene glasove izvodi, u stvari, žuti pas naslikan na pločama kako sluša "glas svoga gospodara". Njihov zvuk zauvek mu je ostao vezan za tamnu polituru dedine gostinske sobe u kojoj su puštali

Momo Kapor - Provincijalac

gramofon.

Hadži-Banjac živeo je u jednoj od svojih kuća, prostranoj jednospratnici koja je dominirala istočnim kvartom trgovačkog dela grada. Na spratu se nalazio stan od sedam velikih, gospodskih soba, a u prizemlju su bile poslovne prostorije. Herceg se još seća prosedih ljudi u prugastim odelima kako stoje oko malog pisaćeg stola i piju iz kristalnih čaša. Taj pisaći sto bio je, u stvari, neka vrsta sekretera, sa mnoštvom malih fijoka s obe strane zelene čoje, na kojoj se šepurila velika bronzana mastionica u obliku Big Bena. Fijoke su mirisale na burmut i staru hartiju, a ljudi na kolonjsku vodu za brijanje. Iznad stola je visila fotografija nekog strogog čoveka sa cvikerom, koji je držao dečaka na kolenu. Deda mu je objasnio da su to Kralj i njegov Prestolonaslednik. Zemlja je bila kraljevina. Iznad kožnog divana nalazila se druga slika: brkat starac sa rukom povijenom u krvav zavoj i puškom na ramenu predvodio je grupu ljudi i žena; svi su bili mahom na konjima, dok je on išao peške, ljut na gledaoce. ("Seoba Srba pod Arsenijem Čarnojevićem" od maestra Paje Jovanovića) Herceg je voleo dedinu kancelariju i zbog toga što su u njenim uglovima ležali naslagani uzorci parketa i lepo ispolirane drvene kocke. Slagao je od njih tvrđave i bedeme.

Sobe na spratu malo kad su vetrene. Neke od njih otvarane su samo tri puta godišnje: za Božić, Uskrs i krsnu slavu Svetog Arhangela Mihajla. Tada su se pekla brda baklava od domaćih jufki, urmašica, rastresitog i sočnog kadaifa, kiflica i štanglica, a, povrh svega, iz poslastičarnice "Sabo" na glavnoj ulici donošena je velika saher-torta. Ilija Hadži—Banjac nije verovao u Boga (uvek je okretao leđa popu kada je dolazio da "osveti" kuću), ali ova slavlja bila su dobra prilika da se čitavom gradu pokaže kako je u kući Hadži-Banjca sve kako valja. Zaista, sve stvari u ovom

Momo Kapor - Provincijalac

starom trgovačkom domu bile su masivne i usjajene, baš kao i pribor za jelo za dvadeset i četiri osobe, koji su žene svake subote glačale, najpre pekarskim pepelom, a zatim kao duša mekim flanelskim krpama, sve dok srebro ne pobeli.

Svakog proleća odvozili su se u brda dedinim "fordom" kojim je upravljao šofer pod platom, neki Rihter. Putovali su makadamskim cestama do privatnih šuma Ilije Hadži-Banjca i odsedali u upravnoj zgradi pilane. često su pravili izlete, vozeći se uskom šumskom prugom u vagonetima koje su vukli izdržljivi brdski konjići. Kada bi naišli pokraj seče, šumski radnici su odlagali sekire i capine i skidali kape. Deda bi se tada uhvatio sa drvosečama za ruke, baš kao u dečijoj igri "Ringe-ringe raja", pa bi svi zajedno obgrlili kakvo posebno široko deblo i tako se fotografisali. Rihter je vodio osedlanog konja na kome je jahao mali Herceg.

Na porodičnim fotografijama iz tog vremena, Hercegovina majka Olivera odevena je u belu haljinu koja joj dopire do polovine listova. Mada joj senka slamnog šešira širokog oboda pada na blede lice, ispod njega ipak svetle njene krupne oči kao dva s vica u sumraku. Deda leži u travi pored tek odstreljenog surog medveda, a oko njih stoje neki ljudi u šumarskim šeširima. Mali Herceg se smeši sa belog arabera, čije dizgine drži verni Rihtman. Baka je već odavno umrla pa je nema na slici. U pozadini su stoletni borovi obrasli u visoku paprat. Neki zalutali konj viri iz te tamne šume. Film je razvijen i izrađen u "Foto-Korzu".

Hercegovin ujak Pavle nije ni na jednoj od tih fotografija u boji sepije. Godinama ne ulazi u kuću svoga oca sa kojim je u zavadi. Njegovo ime niko ne izgovara. O njemu svi govore kao o njemu - on je on. Lud za avionima, prijavio se i protiv volje Ilije Hadži-Banjca u vojnu avijaciju i u to vreme živi na aerodromu, gde se oženio sa kantinjerkom Esterom Pap,

Momo Kapor - Provincijalac

nekom Mađaricom sumnjive prošlosti. Priča se da se vole i tuku. Izgleda da nemaju dece. Na Vrbicu u aprilu 1938, baš kad je bilo najviše šetača, Hercegov ujak je na francuskom dvokrilcu "Brege" proleteo ispod starog mosta u Mostaru. Sa obe strane krila nije ostalo više prostora koliko da čovek ispruži dlan! Mada je ovaj podvig ušao u istoriju jugoslovenskog zrakoplovstva, Pavla Hadži-Banjca su degradirali sa kapetana u čin poručnika i zabranili mu da leti dve godine. Šest meseci kasnije, ukrao je avion i izveo smrtonosan luping iznad venjaka letnjikovca porodice Trnka, na glavnoj ilidžanskoj aleji što vodi ka vrelu Bosne. Posle toga su mu oduzeli i čin poručnika, tako da je postao običan kantinjer na aerodromu. Pričali su da se propio i zapustio.

Trinaesti aprila 1941, kada su nemački bombarderi nadleteli Sarajevo, uspeo je da se dočepa jednog otpisanog poštanskog "Poteza" sa dva krila i da uzleti. Pucao je iz pištolja na "meseršmite" koji su ga oborili u kanjon Miljacke, nedaleko od Kozje ćuprije, ispod koje je pokušao da proleti pre nego što se srušio.

Mada Nikola Herceg, otac malog Hercega, nikada nije prekoračio kućni prag svog tasta, poznatog industrijalca, velikodušno je dozvoljavao svojoj ženi Oliveri da, kada god zaželi, odvodi malog dedi. I ma koliko da se Hercegov majka trudila da ublaži mržnju između ta dva muškarca, sve je bilo uzaludno. Ilija Hadži-Banjac nikada nije mogao da se pomiri sa činjenicom da je njegovu mezimicu odveo običan kiparski pomoćnik, uz to još i crven. Nikola Herceg, opet, nije mogao da oprostí Hadži-Banjcu to što je kapitalista i što glasa za Jugoslovensku radikalnu zajednicu. Upoznao je Hercegovu majku dajući joj časove iz književnosti i istorije. Kasnije, kada je mali Herceg već bio na putu, ispostavilo se da je podučavao i iz ljubavi, ali bilo je dockan da se ma šta učini. Spašavajući šta se moglo

Momo Kapor - Provincijalac

spasiti, stari Hadži-Banjac je prešao preko svega i bio sklon da im oprostí samo pod dva uslova: da se venčaju u crkvi i da se posle toga njegov zet zaposli u trgovini sirovom i rezanom drvenom građom na veliko. Nikola Herceg je odbio oba uslova. Po gradu je pukla bruka. Stare tašlihanske porodice Jeftanovića, Kašikovića, Besarovića i Despića gledali su sa sažaljenjem svog ortaka Hadži-Banjca, koji je preko noći potpuno osedeo. Nekoliko dana pre Hercegovog trećeg rođendana 1940, za koji je Hadži-Banjac pripremao vatromet sa balkona, i u tom cilju angažovao pirotehničara - Italijana Pjetra Palavičinija, policija je pretresla knjižaru i antikvarnicu čeha Studaičke u Štrosmajerovoj ulici, gde je radio Hercegov otac, i ispod tezge pronašla zabranjene knjige. Hadži-Banjac je išao lično gradonačelniku i garantovao za svog zeta, pa je samo on pušten, što mu Hercegov otac nikada nije oprostio, jer su u zatvoru ostali njegovi najbolji drugovi. Najpre nije hteo da izađe iz zatvora, a kada su ga najzad izbacili napolje, otišao je šefu policije i preklinjao ga da ga vrati u aps.

- A, to ne! - odmahnuo je rukom taj visoki policijski činovnik, ponudivši ga cigaretom iz zlatne tabakere. - Vi ćete ostati na slobodi . . .

- Ali, šta će misliti moji drugovi? - protestovao je Nikola Herceg.

- To baš i želimo ... - kazao je hladno šef policije. - Da im vi objasnite zbog čega smo samo vas pustili! Za osvetu, Hercegov otac je zabranio svojoj ženi da odvodi tamo njihovog sina, kojeg je deda obožavao. Hadži-Banjac je izdržao nedelju dana bez maloga, a onda se pojavio gologlav i neispavan jednoga jutra u njihovom skromnom stanu na periferiji, očiju punih suza. Tako je sklopljeno primirje, ali mržnja je i dalje tinjala. Hadži-Banjac je kupovao malom Niki igračke, koje su koštale više od dvomesečne plate njegovog oca. Otac je učio malog

Momo Kapor - Provincijalac

Hercega da peva "Internacionalu" i da su svi veliki kapitali stečeni pljačkom. Kada su 27. marta izbile demonstracije protiv pakta sa silama osovine, ispod prozora dedine kuće prošao je ponosno na čelu komunista Hercegov otac sa crvenim karanfilom u reveru. Viknuo je: "Živjela Komunistička partija Jugoslavije" Dolje sramni pakt! Dolje izdajnici naroda!"

Svi su povikali: "Dooooooooolje!"

Zatim se pod prozorima provezao Ilija Hadži-Banjac u fijakeru u koji su bila upregnuta dva raspomamljena belca. Pratio ga je drugi fijaker pun Cigana koji su svirali "Marš na Drinu". Viknuo je:

- Živio prestolonaslednik kralj Petar Drugi! Dolje sramni pakt!

Cigani su odsvirali tuš. Niko Herceg je sa prozora mahao dedi i ocu sa dvejugoslovenske trobojke od hartije.

Hercegovina majka, koja ga je držala u naručju, zaplakala je jer je predosetila da odnekud stiže nesreća.

Na nesreću nije trebalo dugo da se čeka.

Baš nekako tih dana, Ilija Hadži-Banjac otputova u Liverpool da zaključi neki krupan posao oko izvoza drveta sa svojim engleskim partnerima. Hercegovog oca tražila je policija, kojoj više nije bilo do igre, pa je morao da pređe u ilegalnost i što brže napusti Sarajevo. Hercegovina majka, žena patrijarhalnog kova, mada se ništa nije razumevala u politiku, krenu za svojim mužem, poverivši Niku na čuvanje francuskoj guvernantu madmazel Žanet Marten, koju su inače svi zvali Fru-Fru, sobarici Mariji i grbavoj Hajriji Piti, pokućarki.

Bračni par Herceg uhapšen je na vinkovačkoj železničkoj stanici i sproveden u zatvor N. gde su ih od jugoslovenskih žandara nasledili Nemci. N-ski komunisti organizovali su bekstvo Nikole Hercega, ali se, na žalost, ništa nije moglo učiniti za njegovu ženu, koju pet dana kasnije izvedoše na

Momo Kapor - Provincijalac

streljenje u jednoj grupi talaca. Nije stigla čak ni da napiše oprostajne pismo svom sinu. Sve što je ostalo od ove lepe nesrećne žene, sadržano je u modro-zelenim mačijim očima koje je nasledio Niko N. Herceg. Pred streljanje nije rekla ništa značajno, nije preklinjala za milost, niti plakala; samo je zamolila neku malu frizersku pomoćnicu koja je sa njom izvedena pred zid, da joj popravi frizuru. Umrta je kao dama.

Komandir pratećeg bataljona Nikola Herceg je u oktobru 1944, kada je oslobođen N. svojeručno obesio sva tri člana ustaškog Prekog suda, koji su njegovu ženu poslali u smrt. Poginuo je petog aprila 1945. od slučajno zalutale protivtenkovske granate nadomak Sarajevu koji je njegova jedinica oslobađala. Granata ga je potpuno raznela i izmešala mu telo sa tri pratioca, pa su svi sahranjeni u zajedničkoj grobnici.

Kada je Ilija Hadži-Banjac otputovao u London, njegovi pomoćnici digoše preko noći noseve. Najspretniji od njih, neki Trebinjac, pobeže sa delom Hadži-Banjčevog kapitala u gotovini i sa madmazel Fru-Fru preko Dubrovnika brodom na Krf, a posle se prebaci u Tanger, gde se veoma obogatio. Tražio je posle rata nekog od Hadži-Banjaca da mu vrati novac sa kamatama, ali se niko nije javio na njegove oglase u novinama. Vozač Rihter stupio je među prvim sarajevskim Nemcima u SS-Einsatzgruppe i poginuo na istočnom frontu kao šofer. Ostali nameštenici razidoše se kud koji u ratnom metežu, tako da je Hajrija Pita, poslednja i najbednija među služavkama, na koju niko nije ozbiljno računao, morala sama da spusti jednoga jutra roletne na Hadži-Banjčevoj trgovini sirovom i rezanom građom na veliko. Mali Herceg je puštao dedine omiljene ploče sve dok ne istupi iglu na gramofonu. Lutao je po pustim sobama pitajući se gde su to odjedanput nestali toliki ukućani, i crtao razne figure prstom po prašini, koja se uhvatila na velikom trpezarijskom stolu

Momo Kapor - Provincijalac
od orahovine. Na vrhu strme bašte iza Hadži-Banjčeve
kuće, jugoslovenska vojska je postavila protivavionski
"Hispano" top kalibra dvadeset milimetara.

Pet je poslužilaca spavalo je pokraj topa u šatoru.

Nišandžija i punioci učili su malog Hercega kako se prate i
gađaju avioni sa "preticanjem", a uveče su pili rakiju i
pevali uz gitaru "O, dona Klara"! i "Tri palme na otoku
sreće, gdje oblaci kruže svu noć . . ." Hajrija Pita im je
pekla burek u velikoj okrugloj tepsiji i rano izjutra iznosila
toplu vodu za brijanje.

Niko Herceg je naučio da kaže:

- U pičku matelinu!

Deda je poslao razglednicu neke luke, na kojoj je pisalo:
"Svog unuka i nasljednika ljubi u oba obraza njegov deda,
Ilija Hadži-Banjac. Liverpool, april 1941".

Kada su ga 13. aprila 1941. godine izvukli ispod ruševina,
imao je četiri i po godine; znao je da se zove Niko N.

Herceg, da je njegov rodni grad Sarajevo, a zemlja
Jugoslavija, ali više nije znao gde stanuje, jer je kuća starog
Hadži-Banjca tog jutra srušena do temelja. Najverovatnije,
nemački avioni ne bi ni bacili bombe na ovaj kraj grada, da
na njih nije iznenada otvorila vatru baterija protivavionskih
topova sa brda iznad Hadži-Banjčeve kuće. Nekoliko
aparata odvojilo se za trenutak od eskadrile i ustremilo na
drhtave cevi dvadesetmilimetarskih "hispano" - topova, pa
se uskoro čitav predeo obavi tamom i jaucima. Herceg je
lepo mogao da vidi oblak dima i prašine kako stoji
nepomično nad gradom u dolini. Izbezumljeni ljudi trčali su
zapomažući kroz ruševine. Drugi su vukli nosila i lopate.
Svugde se osećao miris izgorenog sumpora, smrad krpa,
zadah nagorelog ljudskog mesa i još nešto što će Hercega
dražiti u nozdravama do kraja života - vonj ljudske nesreće!
Hercegu su izgorele trepavice, obrve i pramen kose iznad
čela, inače, ostao je nepovređen. Kasnije će mu izrasti novi

Momo Kapor - Provincijalac

pramen, ali, zanimljivo, biće mnogo svetliji od ostale kose. Kao da je plamen smaka sveta zauvek obeležio dečaka, koji će godinama posle ovog događaja nositi ponosno čuperak boje starog zlata sa jedva primetnim odsevima riđeg; u početku nesvestan, a posle veoma ponosan na svoj izuzetni beleg, za koji je verovao da je neki poseban znak - poljubac Boga ili dodir krilom anđela čuvara u letu iznad ruševina. Neki su posle u tom pramenu, kao i u čudnovatom izbavljenju od same smrti, videli u Hercegu po mnogo čemu izuzetno dete sreće, rođeno u krilu velike pošasti i muke. Njegov svetli čuperak iznad lepo oblikovanog visokog čela kao da ga je izdvajao iz svetine. Veoma dugo, on je Hercegu služio kao jedini ukras, nakit ili modni detalj, a kada su ga šišali do glave (činili su to veoma često u raznim domovima kroz koje je prolazio i, još kasnije, u vojsci), najpre bi počeo da mu raste taj svetli pramen, a tek onda ostatak kose! Kao da je neki tanušni, a ipak izvanredno prodorni trak svetla, dolazeći niotkud iz tame i prašine, iz sivila i dima, obasjavao u svakom trenutku njegovu kosu, pružajući mu ogromnu utehu i onda kada su njegov razum i njegovo malo srce gubili svaku nadu da će se jedanput izvući iz bede, u sivom mnoštvu što se valjalo kroz sve naredne, godine pustoši i samoće.

No, i pored toga što mu je kosa bila osmuđena, a lice prekriveno garom, videlo se po svemu da je Niko Herceg ono što se u siromašnim ulicama naziva "gospodskim detetom". Veoma lepo vaspitan, nije ni plakao, niti vukao ljude za peševe kaputa; samo je stajao usred srede ruševina jučerašnjeg sveta, držeći u naručju zelenkastu mačku, koja je već odavno bila mrtva. U opštoj gužvi niko nije imao vremena za njega, pa su ga ostavili na miru. Izvlačili su mrtve. čuo je kako neko iz zemlje tiho i žalostivo zapomaže, a malo kasnije posmatrao je kako oni što su ih tek iskopali umiru, odahnuvši s olakšanjem istoga časa kad

Momo Kapor - Provincijalac

bi popustio pritisak greda i srušenih zidova na njihova izmučena tela. Stajao je, dakle, do kolena u razmrvljenoj cigli i držao mrtvu mačku u naručju, čekajući, kao i svako lepo vaspitano dete, da se odrasli vrate po njega i srede stvari, baš kao što bi nekada čekao pred vratima nekog salona da mami naprave frizuru, pa da odu u šetnju. Kada mu je dosadilo da stoji na jednom mestu, prošetala kroz ruševine, čudeći se što mu ovoga jutra niko ništa ne brani. Tako je naišao na gomilu vrelog gvozdá - ostatke onog protivavionskog topa. Vojnici su bili na svojim mestima - mrtvi i poluugljenisani. Nije zaplakao. Samo se začudio gde su im lica.

Da li je bio nesrećan? Je li bio uplašen? Koliko je samo puta pokušavao da prizove u sećanje to jutro! Sem ogromne usamljenosti koju je tada osećao, ničega više nije mogao da se seti. Možda bi se ova tupost mogla protumačiti amnezijom - ali, da je u pitanju bio privremen zaborav od kakvog udarca, šoka ili dugog ležanja u tami, u čijoj su se dubini iskriale neke male žmirkave svetlosti, kako bi onda znao svoje ime, ime grada i reci pesme koje ga je naučio otac? U jednom predahu, naime, dok su se odmarali ljudi što su otkopavali ruševine, on im priđe i zatraži vode. Dali su mu da pije iz vojničke čuture, pa mu se voda slivala niz bradu kvaseći njegovu lepu leptir-mašnu.

- Kako se zoveš? - upita ga brkajlija, bolničar.
- Herceg N. Niko! - odgovorio je ponosno.
- Je li povređen? - upita lekarka.
- čini mi se da nije . . .
- To je mali iz broja šest! - prostenjale je neka žena koju su peli na nosila.
- Bože, nesreće ... - plakao je jedan čovek u prašini.
- Muškarci ne plaču! - rekao mu je mirno Herceg. - Hoćete li da vam nešto otpjevam?

Momo Kapor - Provincijalac

I ne čekajući dozvolu, on zapeva "Internacionalu", jedinu pesmu koju su ga naučili:

Ustajte, prezreni na svijetu, Vi suznji koje mori glad . . ."

Zareža neki agent u kožnom mantilu.

- Komunističko kopile!

- Pusti ga! - rekao je drugi, Vidiš da je mali poludio!

Jedna žena mu je dala dinar, jer je lepo pevao. I neka starica, a za njom i gospodin u prašnjavom odelu. Stavio je novac u mali džep od kratkih pantalona.

Postoji nešto u toj prilično patetičnoj žanr-sceni što donekle objašnjava karakter Nike Hercega i sasvim osporava pedagoge koji tvrde da se ličnost formira godinama.

Pevajući na ruševinama onoga što je do maločas bio dom njegovog moćnog dede, Niko Herceg je zaradio svoj prvi novac u životu. Sve što bude činio docnije biće u stvari isto: duga šetnja kroz sveopštu nesreću jednog malog učtivog svedoka, koji usput, da bi se nekako prehranio, zarađuje pevanjem!

Kao naglo probuđena iz dugogodišnjeg mirnodopskog sna, iz dubine počne da zavija sirena.

- Avioni! - povikaše ljudi i potrčaše uz strmi breg, prema šljivicima. Herceg ih je gledao kako se penju uz klisku, vlažnu travu i kako se ruše nauznak, vukući jedni druge za noge i kapute. Njega niko nije poveo, pa je i dalje stajao mirno i tako je bio jedan od retkih očevidaca koji su lepo mogli da vide formaciju aviona, što su se obrušavali na grad ispuštajući niske oblih svetlucavih predmeta. Najpre bi se začula grmljavina, a nekoliko časaka docnije do Hercega bi stigao ogroman val vreline od koga mu je bubnjalo u ušima i glavi. Tada još nije umeo da razlikuje avione, ali nekoliko godina kasnije, kao i sva ostala ratna deca, postaće pravi stručnjak za letilice i već po grmljavini motora moći će da raspozna radi li se o eskadrili Štuka Ju-Sy, zvanih "Sturmkampf-flugzeng", ili o formaciji "Dormiera",

Momo Kapor - Provincijalac

“Junkersa”, ili “Messerschmidta III”. Već prema visini na kojoj lete, umeće da odredi njihov cilj i namenu: da li su to samo obični transporter, vraćaju li se sa borbenog zadatka prazni, bez smrtonosnog tovara, ili tek nameravaju da ga bace na sledeći nesrećni grad koji još nije platio svoju ratnu cenu. Ponekad, u osamljeničkim noćima puberteta, pitao se ko li je bio onaj pilot što je bacio bombu na dedinu kuću. Verovatno je taj čovek i sam već odavno bio leš - prah i pepeo, srušen i zaboravljen. Ona bomba koju je bacio 13. aprila 1941. na Sarajevo padala je veoma dugo, sve dok i njega samog nije sustigla i raznela u ništa. Herceg je verovao da je taj pilot bacio sam na sebe, i bilo mu je lakše sa saznanjem da na svetu postoji neka viša, kosmička pravda, van ljudskog domašaja i volje.

Spustio je svoju mačku na zemlju i popeo se na pokretnu stolicu protivavionskog topa. Metal se već ohladio. Počeo je da vrti ručice “hispana”, pokrećući cev po visini i po horizontali. Nišanio je, kako su ga vojnici naučili, i vikao: “Bum, bum, bum!”

U tom času bila je to poslednja odbrana grada Sarajeva. Posljednjih godina sve češće je tražio utočište u skrovitim uglovima svog detinjstva, a najviše u polumračnoj kuhinji Hajrije Pite, u čijim su se budžacima blistali potmulim sjajem potamneli ibrici i džezve. U toj prostoriji, tako važnoj za Hercega, koja je istovremeno služila i kao soba za spavanje, marljivo Hajrijino siromaštvo izribalo je patose do nemoguće granice, sve dok nisu postali žuri kao dukat i mirišljavi kao bosioak. Mislio je na tu skromnu sobicu u naherenoj stračari iznad stene, tražio noćima ulaz u nju i po ko zna koji put silazio u dubinu preko pet visokih strmih basamaka: istog časa grlila ga je bezbednost Hajrijinog dragog doma. Kroz prozor se videla reka: leti plitka i usahla, u jesen hučna i crvena od ilovače koju je spirala s okolnih brda. Na prozorskoj dasci obično su ležale naočari

Momo Kapor - Provincijalac

Hajrije Pite, naravno, bez držača za uši, koji su bili zamenjeni s jedne strane običnim kanapom, a s druge - uvijenom olovnom žicom. Ispod konzerve u kojoj je nekim čudom uspešno raslo malo limunovo stablo sa jednim zelenim plodom, mrsilo se njeno večito nezavršeno pletivo, kotrljala se dva oraha u jezgru, kunjao snuždeno izlizani novčanik od mrke kože sa metalnom bravom. Hajrija se muvala oko limenog šporeta hučući u vatru, ili bi trebila pirinač na ivici stola, uvek nema, tiha i pouzdana. Sve češće je u mislima bežao u taj azil, progonjen terminima i obavezama, posle šezdesetak cigareta popušenih bez ikakvog zadovoljstva i bljutavih espresso-kafa koje su ga razdraživale svojom kofeinskom kiselinom. Sakrivao se u Hajrijinu kuću od progonitelja, dosadnih poslova i sitnica koje je morao da drži u glavi i podsetniku, osećajući da mu te male neizbežne obaveze što prate svaki poluuspeh, poput dosadnih muva, truju velike ideje i zahvate, ispunjavajući ga osećajem krivice da neprestano kasni i da će na koncu biti zatrpan neplaćenim računima za stvari koje je gutao, nadajući se lakoverno da će time potkupiti svoju savest; kaznama za pogrešno parkiranje zbog kojih mu je sudija pretio simboličnim zatvorom u trajanju od jednog dana (bez obzira na svu popularnost i simpatije koje uživa kod njega i njegove porodice) - trebalo je izbeći pozive za neke dosadne večere kod salonskih lovaca na uspešne ljude, vratite opet večere nekim drugim do kojih mu je je bilo stalo, telefonirati i pitati za zdravlje T.S-a, izjaviti saučešće porodici R., napisati kratak sadržaj svoje naredne serije za novine, dati intervju nekom gimnazijskom listiću da se ne bi proneo glas kako je umišljen (uostalom, ti dečaci i devojčice biće sutra njegova nova publika!), pročitati memoare bivšeg ministra N-a, od kojih je ovaj želeo da napiše scenario za televizijsku seriju, poslati potpisane fotografije devojčicama iz provincije,

Momo Kapor - Provincijalac

otvoriti izložbu grafika L-u, najzad, razrešiti stari putni nalog koji čami na njegovom stolu više od dva meseca, čekajući da najzad sabere dnevnicе, avionske karte i vrati višak novca . . . Bože, ima li uopšte kraja tim malim ugnjetavačkim obavezama koje stižu jedna za drugom iz dana u dan, a on je isuviše slab da ih preseče, odbije i odstrani od sebe, plašeći se da nekoga ne povredi. Njegov strah od gladnih godina kada ga niko nije ni tražio ni želeo, paralisao mu je volju kada je trebalo odlučno kazati: ne! Prihvatao je sve nove i nove obaveze koje su ga gušile i pretvarale njegov život u niz opštih mesta građanske banalnosti. Samo genijalni ljudi imaju prava da budu neljubazni, govorio je, a pošto nisam siguran da sam genije, ne ostaje mi ništa drugo nego da budem prema svima ljubazan, mada mi se vilice već pomalo koče od učtivih osmeha! Užasnut gradonosnim oblakom koji se nadvijao nad njegovim budućim danima, činio je grešku za greškom: umesto da se pokuša resiti jedne po jedne obaveze, odbijajući usput one što nailaze, dizao je ruke od svega i uživao tražeći tišinu usred bure - sve više se pretvarao u večnog begunca, nasmrt izmorenog televizijskog gladijatora što pokušava da na oči prizove san, makar samo minut ili dva, pre nego što ga sasvim dokrajče, a njegovu lešinu odvuku preko peska u areni. To naivno bekstvo njegovog zrelog doba ličilo je mnogo na stara gimnazijska utapanja u samozaboravu, kada je odgađao kaznu sutrašnjeg suočavanja sa nekim profesorom kome je obećao da će doneti do kraja ispisan rečnik ili domaće zadatke za pola godine unazad, a znao da je to potpuno nemoguće, pa se prepuštao kratkotrajnoj sreći da je noć što dolazi beskrajno duga, a jutro neizvesno i toliko daleko da možda nikada neće ni stići, pa se zbog njega, dakle, ne vredi ni zabrinjavati!

U svakom uspehu krije se paradoks: čovek potroši najbolje

Momo Kapor - Provincijalac

godine na to da bude voljen, tražen i prepoznatljiv svakome na ulici, a onda ostatak života panično čezne za onim divnim vremenima kada nikome nije bio potreban - sam sa svim svojim satima na raspolaganju.

S vremenom, Herceg je, zahvaljujući tome što je bio tražen više od drugih ljudi, odnegovao osećanje da je progonjen i da svi od njega nešto traže i očekuju. Tražili su mu, tako, priloge za nedeljne novine, intervjuue u kojima se podrazumevalo da neće ponoviti neke od svojih ranijih duhovitosti, a da će ipak ostati veran svom javnom portretu; autograme ili da poseti srednju školu medicinskih sestara u čijoj se internoj anketi nalazio na samom vrhu popularnosti . . . Zvali su ga u ovu ili onu televizijsku emisiju, u kazneno-popravni dom, pa čak i u njegov nekadašnji Gymnasium, potpuno zaboravivši da su ga iz njega izbacili kao najlošijeg đaka u istoriji škole!

Jednostavno, činilo mu se da neprestano daje i samo daje, da ljudi razvlače njegove minute, dane, ideje, pa čak i delove tela, a da za to ne dobija ništa zauzvrat; izgledalo mu je da više uopšte ne pripada sebi, već da se pretvorio u neku vrstu javne svojine, a u običnom i za druge, tako uobičajenom pitanju. "Pa, šta nam pripremate novo?" - panično je otkrivao želju za posedovanjem, koja ga je sve više užasavala. Bežao je sve dalje i očajnije, okužen odabranom četom profesionalaca koji u njemu nisu gledali televizijsku zvezdu već ravnopravnog drugara-zanatliju; jurio bezglavo u nove opasnosti među ljude koji još nisu zatrovani televizijom, i vraćao se preplanuo i mršaviji, išiban planinskim vetrovima, slan od dalekih mora, kože ispucale od mećava u zavejanim gorštačkim selima, i tada - ponovo ga je sačekivala hrpa nerasečenih koverata, mnogo veća nego što je ostavio, i dug spisak telefonskih brojeva na koje je obavezno trebalo da se javi. Očekivali su ga dugi dani i još duže noći u zamračenoj montaži iznad osvetljenog

Momo Kapor - Provincijalac

kvadratića filma koji ga je mučio svojom zagonetnom haotičnošću; sve je opet počinjalo iz početka - ponovo je plaćao nesanicom naivno gimnazijsko bekstvo.

Ali bilo je dovoljno da u bilo kome času dana legne u fotelju, a noge podigne na redakcijski sto zatrpan starim novinama i pismima na koja nije nikada odgovorio, pa da se sklopljenih očiju istog časa prebaci kroz vreme do Hajrijine kuhinje i zaroni u njene dobro poznate zaprške i začine. Tada je ponovo čuo šuštanje dimija i nečujni hod tog starog vrapca: tiktakanje rasklimatanog budilnika koji bi povremeno zakrkljao na kredencu i potresao rasparene tanjire pokupljene sam Bog zna na kakvim sve zgarištima ili đubreži

Harija Pita, koja se u zoru 13. aprila vraćala sa kupljenim mlekom i dve vekne belog hleba, zatekla je srušenu kuću Ilije Hadži-Banjca i malog Hercega na zgarištu. Kao da je pravo s neba stigla na ovu napaćenu planetu, u ovaj nesrećni kotlinski grad, ona ga uze za ruku i odvede u svoj sirotinjski dom na steni iznad Miljacke.

Nije znala ni ko joj je otac, ni kako joj se zvala majka. Nije umela da kaže čak ni datum svog rođenja! Govorila je bezubim ustima: "Ne znam, ne znam, ali biće da je bilo davno, onog ljeta kad je Šaraj"vo gorjelo . . ." - pa bi istog časa stidljivo šmugnula u kakav mračan kut, kobajagi iznenadno zabavljena nekim prekim poslom. Čitav svoj život posvetila je drugima; kao da je pripadala nekoj tajnoj, već izumrloj sekti, kao da se kakav dobri anđeo prerušio u grbavu sedamdesetogodišnju staricu-pticu da bi pomogao najnesrećnijim među devojkicama i dečacima. Ništa nije tražila ni zahtevala za sebe: svako ko bi naišao slučajno pored nje mogao joj je narediti bilo šta. Susretali su je tako dok je teglila hleb i ulje i zvali da im kupuje cigarete, lubenicu; molili je da im pričuva dvorište dok se vrate, ili da im pronađe zalutalu mačku, a ponekad dete koje se zaigralo

Momo Kapor - Provincijalac

pa zaboravilo da se vrati kući, da odnese neku poruku ili pridrži ular od konja, i ona je uvek pristajala, ne iz straha, već iz urođene blagosti. Iz položaja njenog tela koje su pritiskale preteške obaveze moglo se razumeti da nam je Gospod natovario premnogo poslova na zemlji za našeg kratkog života: "Ko će sve to pošvršavati, ko dospjeti na tol'ko puno mjesta; eh, siroti ljudi, hoće li ikada stići da malo prožive?" Malo ko je ikad video Hajriju Pitu da jede (Herceg se često pitao od čega je uopšte živela) - stajala bi obično pokraj stola za kojim su drugi obedovali, povijena u pozi večne sluškinje, uvek zabrinuta je li jelo uspelo i hoće li ga biti dovoljno za sve, a kada bi je nudili da sedne sa ostalima i pridruži se ručku ili večeri, odbijala je mahanjem glave, kunući se da je već jela, kada - to niko nije znao! Samo nekoliko puta video je za stolom - bilo je to one godine kada se gradom pronela vest da su se saveznici iskrkali na obalama Normandije, i još jedanput, sećao se dobro, kada je Sarajevo konačno oslobođeno. Hajrija je tada priredila pravu gozbu. Na stolu se našao dugo željeni somun u čiju je mekanu sredinu ispod kore koja je hrskala pod zubima bilo kanuto nekoliko kapi zejtina; ispekla je baklavu od užeglih oraha i odnekud donela pečenu jagnječju glavu. Izbuljene jagnjeće oči razrogačeno su gledale u Hercega sa tanjira. Pošto Hajrija završi svoj ptičji obrok, štrpnuvši od svega pomalo, obrisala je nadlanicom usne i upravila pogled prema tavanici, pretpostavljajući da bi tu negde iznad stola trebalo da se nalazi svemogući Bog: "Kad bi Alah d'o, vako, do smrti!" - uzdahnula je i u tom uzdahu sirote starice, koja se kroz život provlačila tiho poput bube, krila se njena religija skromnosti, šlepa blagodarnost, za svaki zalogaj koji dobijamo u ovoj dolini suza, neizmerno divljenje Božijoj izdašnosti, na kraju: zahvalnost što smo živi i što nam je toplo i suvo nad glavom, što nismo na kiši, u mukama, patnji ili nemilosti.

Momo Kapor - Provincijalac

Nikada nije video Hajriju Pitu u krevetu: budila se uvek pre njega, pa je već u rano jutro zaticao potpuno odevenu, u svakodnevnoj iznošenoj bluzi, ogrnutoj preširokim, očigledno muškim kaputom dugih rukava koje je podvratala. Legala je uvek posle njega i nikada se nije žalila na umor, niti je bilo kad video bolesnu. Da li je uopšte spavala?

Svako je, dakle, mogao naređivati Hajriji Piti, pa i sam Herceg, koji je tada bio dečak, smatrao je da mu starica poklanja svoje vreme zbog toga što nema sama ništa pametnije da učini sa njim. Verovao je da joj čini uslugu što pristaje na to da mu ugađa. Tek mnogo kasnije, u zrelim godinama, Herceg je počeo da shvata veličinu njene tihe skromnosti i sebičnosti koja ga je sprečavala da obrati pažnju na tu grbavu sveticu bez privatnog života. Shvatio je da je Hajrija bila dovoljno snažna da se potpuno odrekne svoje ličnosti! Ona je, u stvari, bila anđeo koji je pristao da na svoja pleća primi grehove svih ljudi na zemlji od postanka sveta pa do danas. Grizla ga je savest što je proveo tolike dane i noći pokraj nje a da to nije iskoristio da upozna Boga izbliza. Sada kada je sve češće u mislima odlazio u njenu sobicu, gde je sve bilo tako čisto i ušuškano, pitao se je li ikada bila mlada, i sve više bio uveren da je na svet došla definitivno ostarela, već u sedamdesetim godinama, ubrađena šarenom maramom po kojoj su rasle zelene puzavice - večna kao i dobrota u ovome svetu na kom nam se prečesto čini da je zlo zauvek pobedilo.

Svake nedelje odlazili su do starog pravoslavnog groblja gde se iz cestara skromnih nadgrobni spomenika i naherenih drvenih krstača uzdizao poslednji preostali imetak familije Hadži-Banjaca: velelepna grobnica od izglačanog crnog granita, uokvirenog belim talasastim mramorom. Sa strane su visila dva kandila u brušenom

Momo Kapor - Provincijalac

staklu, koji su Hercega mnogo podsećali na fljakerske fenjere. Iz najfinije crnice, koju je svakog proleća Hajrija Pita donosila u džaku do groblja, raslo je cveće čija imena Herceg nije znao, ali svaka latica na toj zagrobnoj njivi koju je plevio, grabuljao i u vreme suša zalivao vodom iz kante sa prskalicom, predstavljala je za njegovu razdraženu dečiju maštu više od živog bića - bili su to cvetni znakovi, pomoću kojih mrtvi žele da nam se prikažu i oba veste nas o carstvu tame. Tu su nicali tamno-ljubičasti cvetovi sa čudnovatim belim šarama u obliku spirala, zvezda i mrtvačkih glava, a bilo je i cveća što je podsećalo na tek sletele noćne leptire iz zemlje uzdaha. Nežne zelene stabljike rasle su iz tela pokopanih Hadži-Banjaca; svaki od tih mrtvaca čija su imena uklesana u granit prekriven zlatom imao je svoj cvet. Bele i žute perunike širokih stabljika bile su za Hercega stare hadžije - Gavriilo i Petar (počivali u miru od 1923), dok su sitni cvetovi krina, večito nemirni i treptavi, predstavljali nežne duše malih Hadži-Banjaca, umrlih od španske groznice pre no što su prohodali. Par blizanaca, koji su se samo na tren-dva spustili na zemlju iz nekog paperjastog oblaka iz kojeg stižu deca, pogledali oko sebe i, pošto su utvrdili kuda stigoše, odlučili da nema nikakvog razloga ostajati duže - pa se ponovo vratili na ???), ostavivši iza sebe samo zlatna slova u granitu i svoje duše u cvetnom obličju, koje je prizvala iz zemlje i odnegovala brižna Hajrijina ruka.

I baš kao što se borila da sačuva bilo šta od Hadži-Banjčeva imetka, otimajući se sa ruljom koja je pljačkala napuštene ruševine, cvileći i mumlajući na svoj nemušti način, uporna kao mali pauk što brani svoju mrežu, i kao što je, u svojoj izbi, čuvala sve što je uspela da otme i spasi: rasparene belo-crne cipele starog Ilije, par svećnjaka i stakleni servis za slatko, dve gramofonske ploče i pokvarenu pisaću mašinu marke "Remington" (na kraju, i Niku N. Hercega,

Momo Kapor - Provincijalac

živog, koji je takođe pripadao starom Hadži-Banjcu), Hajrija Pita je bdela i nad njihovim mrtvim, strpljivo čekajući čas kada će se neko od porodice koju je, ko zna zašto, verno služila, vratiti, da mu položi račune i preda sačuvano. I ma koliko da je bila neizmerna glad i duboka beda u kojoj su živeli starica i dečak, svrgnut sa svog prinčevskog trona, ona nikada nije podlegla iskušenju da proda ma i jednu od stvari koje je krila ispod sećije. Jedanput mesečno srebro je bilo vađeno iz starog drvenog sanduka i pod svetlom svece, iza zatvorenih prozora zamračenih ćebetom, Hajrija je čistila svaki potamneli komad jedaćeg pribora za dvadeset i četiri osobe, koji je takođe uspela da iščeprka ispod pepela. Da komšije ne bi slučajno čule zveket plemenitog metala, ona je sve vreme dok je trljala srebro mumlala do u beskraj reci neke stare pesme, lelećući na završetku svake strofe, kao da baje i cara:

Oj, djevojko Stambolijo, Stambolijo! Stambol ti se oborio, oborio i Dragi ti se razbolio, razbolio! Dragi će ti umrijeti, umrijeti!

Pa ako će, t neka će, i neka će!

S tim se nećeš osvetiti, osvetiti!

Solufe sam potkitila, potkitila!

Sebi momke namamila, namamila! "--.. I Aliju Sarajliju, Sarajliju,

I Omera kalopera, kalopera, - Koji kuje halkaluke, halkaluke,

I na ruke belenzuke, belenzuke,

A na glavu zlatnu granu - zlatnu granu . . .

I tako, dok se Hajrija bavila Hadži-Banjčevom grobnicom, pevušeći kroz nos neke samo njoj poznate bajalice, koje je ko zna gde i kada naučila služeći po kućama više od pola veka, Niko je lunjao grobljem kroz šumu betonskih anđela i heruvima, razgledao fotografije pokojnika u izbledejoj keramičkoj sepiji, sricao stihove pune bola za onim što su

Momo Kapor - Provincijalac

zauvek napustili svoje bližnje . . . Pažljivo je zaobilazio svežije humke zarasle u mladu travu, plašeći se da nekom mrtvacu slučajno ne stane na trbuh ili na glavu. Milovao je prstima glatka, kamena lica devojaka raspletene kose, vešao se o granje tužnih vrba, listajući tako stranicu po stranicu ovog almanaha građanskih smrti.

Jedanput tako, sasvim slučajno, otkri neku grobnicu čija je raspukla nadgrobna ploča bila malo pomaknuta u stranu, taman toliko koliko je dovoljno da se kroz nju provuče mršavo telo dečaka. Najpre je osluškivao mračnu unutrašnjost podzemne školjke koja je odjekivala umnožavajući njegovo disanje, a onda se odvaži i spusti u "donji svet", i tako, korak po korak, otkri potpuno praznu, verovatno opljačkanu grobnicu u čiji je čelni betonski zid bio urezan mali oltar - u stvari kapelica, gde zateče, začudo, sačuvanu Bogorodicu od plave majolike. Slušao je kako klokoću podzemne vode što su sa svih strana spirale memlu i oticale neznano kuda kroz neku pukotinu u zemlji. Seo je na betonsku klupu i podvio noge. Posmatrao je trouglasti komad plavog neba iznad glave. Tu, dakle, stanuju mrtvi, mislio je, zadržan i istovremeno uplašen. Ne seća se tačno koliko je prvi put proveo dole u zagrobnoj ćeliji, među mrtvim susedima sa leve i s desne strane, sa juga i sa severa, dok ga je očajna Hajrija Pita tražila lutajući kroz lavirint šimšira i čempresa, razgrtala tužne vrbe, saplitala se o teške lance i girlande. Kao da je dečak "u zemlju propao"! Najzad ga je pronašao slab odjek njenog staračkog glasa: "Niko, Niko, javi se, gdje si?" - pa gotovo ošamućen ustajalim vazduhom izađe iz grobnice, sanjiv i zaslepljen raskošnim sunčanim danom, smejući se Hajrijinom strahu. Nije joj otkrio tajnu donjeg sveta i odlazio je često da malo posedi pod zemljom, uvek kada bi se Hajrija zanela negovanjem cveća, sve dok jednog dana ne zateče grobnicu zatvorenu: mrtvi su se, izgleda, vratili sa svog izleta!

Momo Kapor - Provincijalac

U nekim kasnijim postupcima Nike Hercega, mnogi zlonamernici videli su prilično svirepu ravnodušnost: "Kako si mogao?" - pitali su ga posle intervjua sa umirućim kojima je poturao mikrofon pod jedva čujni dah. Nešto od tog pitanja lebdelo je neizgovoreno i na usnama onih koji su ga promatrali kako sleđen i ravnodušan ispraća na groblju svoje najbliže prijatelje i saradnike, bez i jedne suze, drhtaja, bilo kakvog znaka patnje, a čak, kako su neki приметili, i sa gotovo podrugljivim smeškom u uglu usana! Ali Herceg nije bio neosetljiv! On se samo isuviše često nalazio u blizini smrti još od malih nogu, pa je verovao da je i za smrt, kao i za sam život, potrebna duga priprema kroz bezbroj treninga. Na kraju krajeva, ne treba zaboraviti da je Herceg bio dete smrti - njeno čedo pušteno ispod tamnog kadifenog krila da se vrati među žive, još onog aprila kada je ta siva dama samo njega poštedela da bude jedno vreme svedok, sve dok, kao i na ostale smrtne, i na njega ne dođe red. On je još kao dete bio tamo dole i više ga nije bilo strah praznih odjeka po kojima lutaju seni mrtvih. Okopavao je i zalivao njihove duše preseljene u peruniku, u ljiljane, u dan i noć i šeboj - oni su imali svoj tajni dogovor. Među milijardama ljudi na planeti zemlji, koji su se gurali da dođu do nekog cilja, do svog mestašca pod suncem, sklanjajući, ubijajući i ometajući jedni druge, tukući se i grizući, čekajući u beskrajnim redovima, trčao je i on, Niko Herceg, gazio i bio gažen, ali sve je to činio samo jedan deo njega - samo onaj Herceg određen za takmičenje, predodređen za igru, dok je drugi sanjivo čučao u napuštenoj grobnici iz koje su pobjegli mrtvi, osluškujući kako ga gore, na površini zemlje, doziva glas Hajrije Pite, njegove pomajke: "Niko, Niko, gdje si? Odazovi seeeeeee!"

Dok čeka malog Hercega, čini mu se da nikada nije nikoga očekivao sa toliko ljubavi i čežnje. I sam se čudi

Momo Kapor - Provincijalac

nepredvidljivom rađanju Narcisa iz pepela lažne skromnosti u koju je tako dugo verovao obmanjujući i sebe i druge. Stidi se tog mučnog priznanja. Ali šta je drugo ako ne Narcis, zagledan u svoj sopstveni lik, ne u nikakav odblesak u vodi, već u sebe samog kada mu je bilo deset godina? I taj Narcis, kojeg se odavno odrekao, i, zatvorivši ga u neki duboki tajni podrum, potrgao sve veze s njim, razbio je bravu i preplivao kroz vreme slobodnim stilom da bi se spojio sa obožavanom predstavom o sebi samom, gadno zamešavši san i stvarnost. Vreme je da pogleda istini u oči! Šta su u stvari blistave karijere i šta takozvano "napredovanje" u životu, šta goni nekog neotesanog derana da se posle mnogo odricanja sam isteše u opštepoznatu poštovanu ličnost, punu uglađenosti i uspeha, ako ne neverovatna ljubav koju svako oseća prema sebi, tačnije rečeno, prema snu o sebi i svojoj ulepšanoj slici, a svi napori da se naučimo lepom ponašanju, usavršimo dikciju i jezik, da pronađemo pogodnu odeću koja će biti najpristaliji okvir tom javnom portretu, strah da nas ne uhvate u kakvoj grešci i da ne ispadnemo smešni - šta je to ako ne isterivanje skrivenog narcisoidnog sjaja, koji ne smemo da priznamo čak ni u onim časovima dok pažljivo ispitujemo svoje lice pred ogledalom? Ne vraćamo li se često u mislima do onih dana kada smo po svojoj proceni bili još daleko od savršenog? Ne lutamo li po svojim tužnim neuspesima i mršavim godinama upravo zbog toga da bismo što potpunije uživali na visini do koje smo dospeli? Gledamo sami sebe sa tih snežnih vrhunaca uspeha kako teturamo mladi i naivni, pipajući po tami ispruženih ruku; lutamo kroz pogrešne hodnike i iz suza i očajanja izvlačimo skupo plaćene pouke, a život nas šamara sleva i zdesna dok poslednjim ostacima snage puzimo prema sebi - danas. Niko Herceg je držao svog Narcisa na lancu strožije od ostalih ljudi, jer je dobro znao kakve mu neprilike može da

Momo Kapor - Provincijalac

napravi u bespoštednom ratu koji je godinama vodio sa svojom okolinom. Razvio je mimikriju i lukavost, postao šampion u pretvaranju, a ljubaznost mu je bila glavno oružje. Uzimao je ljude oko sebe kao goli materijal koji će sagoreti u prvom ili drugom stepenu rakete što je trebala da ga izbací daleko izvan dometa onog čega se gadio - pre svega, van dohvata bede i prosečnosti. Shvativši da mu u tom ratu niko ne pomaže niti navija za njega, znao je dobro da je sam među vukovima i da će uspeti samo zahvaljujući nesporazumu među njima. Ništa mu nije poklanjano, pa je sve uzimao sam, otimajući svoje uspehe na već poznati drsko-učtívi način. Prvo i najvažnije pravilo njegovog života: pošto uspeh ne zavisi od drugih (da zavisi, oni mu ga sigurno ne bi priuštíli!), napredovaće sve dotle dok njegovi motori budu u redu, a to stoji samo do njega. Njegova lukavost bila je zbog toga do te mere razvijena, a on sam toliko na oprezu, da je u trenucima punog uspeha i slavlja, kada su mu nekom ironijom najčešće baš oni što su ga pre toga napadali i pokušavali da spreče čestitali ozarenih lica, uspevao da zauzda pobedničko klicanje Narcisa i da najblažim mogućim glasom uveri laskavce da je posredi verovatno neka zabuna, i da čitava stvar ni izdaleka ne izgleda tako savršeno kao što je sada prikazuju; i on sam najbolje vidi sve njene nedostatke i "rupe". Za to vreme, masa malih očajnika - svi oni dečaci koje je poznavao iz sirotinjskih domova i periferijskih dvorišta, sa ulica, zgarišta, iz sumornih blokova i čekaonica trećeg razreda na sporednim železničkim stanicama, urlala je i palila zastave u trijumfu - hteli su napolje, ali on im je naređivao da ostanu unutra i da se ne opijaju uspehom: moramo biti oprezni, govorio im je, ratna sreća je prevrtljiva i neprijatelj samo čeka da nas zatekne nespremne, na spavanju! Odlazio je potpuno sam do svog hotela u festivalskim gradovima u kojima bi se zatekao, i dugo stajao pred ogledalom

Momo Kapor - Provincijalac

smirujući razočaranu gomilu iz svoje tužne mladosti što je htela mesa, pića, igara i žena. "Zar je to to?" - pitao se, sleđen u svom uspehu, sam protiv svih.

Potiskivao je, dakle, svoju narcisoidnost što je dublje mogao i gotovo da je i sam poverovao da joj nikada nije ni podlegao (kratkog li pamćenja!), ali ona ga je, eto, iznenada zaskočila i sada, šta je drugo do doslovni, loše gravirani Narcis koji se već decenijama vuče po udžbenicima grčkog i latinskog i ilustracijama "malih mitoloških rečnika" - nag baš kao i on, i glupavo zagledan u svoj sopstveni lik podmlađen za dvadeset i sedam godina; sam sa sobom na ivici mora, slep i gluv za sve, sem za muke i zadovoljstva kroz koje će morati da prođe onaj dečak.

Od čega su živeli za vreme rata? Hajrija je svakog dana odlazila da radi po tuđim kućama, gde su joj kao nagradu za trud davali ostatke hrane i iznošenu odeću. Ponekad čak i pokvarene igračke za Hercega. Kupala je i mrtvace, a njih je bilo više nego u mirnim vremenima. Sredom, na pijačni dan, iznosila je na Baščaršiju lekovite trave koje su ona i Niko brali po obroncima Trebevića i uz korito reke. Na njihovoj maloj tezgi ležale su uredno složene u vezama čudotvorne biljke. Na svakom sasušenom buketu stajala je okačena cedulja, na kojoj je mali Herceg svojim lepim, pomalo kosim rukopisom ispisivao ime trave i od čega sve leci. Imali su uvek majčine dušice što raste na suncu izloženim brežuljcima i po jarcima uz cestu i uz međe: njom se lećio otrovani želudac i tvrdokorni kašalj. Prodavali su pelin za jačanje apetita (brali ga uz ograde), a sušili su Gospin cvet (tajanstveni Kantarion) i kamilicu od koje se kuvaju čajevi što ublažuju grčeve. Ljudi su najviše kupovali travu bokvicu; njeno široko lišće privijalo se na rane i teške uboje, a služilo je i kao pouzdan lek od zmijskog ujeda; ljubičasti metvicin cvet za bolesnu žuč, i divlji bosiljak koji

Momo Kapor - Provincijalac

jača snagu i smiruje bolesne živce. Na vlažnim i senovitim mestima u mračnim šumama iza austrougarskih karaula, gde bi često zaticali nesahranjene mrtvace, tražili su zečiju socu, čiji je list dobar da učvrsti rasklimano korenje zuba i ojača ranjave desni. Herceg je najviše uživao kada bi na suvim kamenitim visovima okolnih brda otkrili žbun miloduha, od koga se kuvaju lekovi za lakše disanje. Verovao je da se među mrko-zelenim listovima bez peteljki zaista krije nekakav mali mili duh i da će ga jednoga dana, kada iščupaju grm iz korena, zateći na ulazu u podzemni grad duhova, gde se deci ispunjavaju sve želje. U proleće su brali lipov i glogov cvet, od kojih se kuvaju blagi čajevi za lečenje tela i duše. Hajrija ga je naučila da raspoznaje nemušti govor trava i da razlikuje jestive pečurke - mesnatu blagvu i vrganje (koje su posle sekli, pa nizali na kanap i sušili za čorbu) od otrovnih gljiva: muhare, ludare i bljuvare, Prikradali su se seoskim pojatama kao mali lopovi, nalazeći na đubrištu najukusniju od svih pečurki - rudnjaču, koja raste od juna do novembra. Neke gljive su jeli presne, a druge bi opet kuvali ili pržili u tiganju. Između Velike i Male Gospojine, kada je leto bilo pri kraju, na riđim padinama Trebevića počinjao je da se "puci" lešnik. U baštama ispod Sedam šuma brali su ukusne ribizle - male baštenske dragulje grimizne boje, a među ruševinama rasla je u izobilju kopriva, od koje su kuvali zdravu i krepku čorbu. Herceg se seća i žute jagorčevine, koja raste pokraj ceste; od njenog lista Hajrija je pekla pitu zeljanicu. U jesen su krali seljacima tikve, pekli ih u velikim kriškama, a semenke sušili na sunčanom krovu Hajrijine stračare. Starica mu je davala da grize i siše hranljivi koren repe i kupusno "srce". Priroda se sama leti trudila da nekako ublaži glad gradske sirotinje. Herceg se seća da je za vreme rata bilo mnogo mušmula i divljih oskoruša. Jedne ratne godine šljive rodiše kao nikad, pa su im seljaci iz Vasinog

Momo Kapor - Provincijalac

Hana dali da pokupe onoliko koliko su mogli da natovare na mala kolica drvenih točkova. U pozajmljenom kazanu iz komšiluka skuvali su šest tegli pekmeza od šljiva. U paklu tog kazana, na čijoj su površini ključali vreli klobukovi, kao da su se kuvali grešnici u velikim mukama. Pekmez je bio sladak i lepljiv.

Ipak, svih tih ratnih godina, Hercega je stalno mučila nezajažljiva glad. Sve što je gutao nije moglo ni izbliza da ublaži potmulo nezadovoljstvo njegovog mladog želuca. Zimski dani su donosili otužno jednoličnu hranu: gnjecavi hleb od mekinja i krompira, večnu puru i kukuruzu i tanku "ajnpre-čorbu" koja se kuva od retkog brašna i upržene glavice crnog luka sa nekoliko kapi ulja, kad ga ima. Dojadile su mu večite pite krompirače, čiju jednoličnost više nije mogla da spase čak ni Hajrijina čudesna kuvarska mašta: pečene u komadu ili u "frk", zadržavale su uvek isti bljutavi ukus. Ponekad bi se tučom ili ulagivanjem izborio da u dvorištu aščije Hasana okreće ražanj na kome se pekao ovan, trebalo ga je satima ravnomerno okretati i povremeno posipati pivom da mu kora bude rumena. Srećni izabranik za tu svetu dužnost mogao je umakati komade hleba koji bi poneo od kuće u "moču" - otopljeni loj koji je kapao na crni pleh. Sanjao je o tome kako će jedanput postati dovoljno bogat da kupi oba bubrega i ovčiji rep, koji je najviše cenio. Hajrija je s vremena na vreme prala tanjire kod tog aščije, pa su im dozvoljavali da odnesu kući ovnujsku utrobu. Uveče je u aščinici postajalo opasno. Pijani vojnici pucali su pištoljima po beharu.

Herceg je razrogačenih očiju gledao rat odraslih.

Video je različite vojske: opake ustaše u crnim košuljama iz Francetićeve legije, potkupljive domobrane u zarozanim zelenim uniformama i masne, kosmate čerkeze iz armije ukrajinskog generala Vlasova, koji su naterivali svoje živahne konjiće dugih upletenih repova uz stepenice

Momo Kapor - Provincijalac

kasarne; upoznao je nemačku vojnu policiju sa metalnim polumesecom na prsima, vojnike SS Handžar-divizije i prašnjavu nemačku pešadiju, tamnopusite Italijane sa Juga, crnih kovrdžavih kosa, i one opasne, sa kićankama na kapi, što su nosili kratke, tupaste karabine.

Umeo je da raspoznaje agente specijalne policije po dugim kožnim kaputima koji su im sezali gotovo do peta i po šeširima natučenim na oči.

Video je i Maksa Luburića u crnoj uniformi, okruženog svojim telohraniteljima. Kada se završio rat, odveli su čitavu njegovu školu u podrum Luburićeve vile na staroj Skenderiji, gde su im pokazali kazane za kuvanje ljudi, naročitu peglu kojom su prženi zatvorenici, lance, klinove i širok drven sto čija je daska bila još masna od znoja i krvi. Pričalo se da su ustaše naterale uhvaćenog mladića i devojkicu da se vole na tom stolu i da su ih posle sasekli mesarskim satarama.

Posle policijskog časa grad u dubini ispod Hajrijine kuće gasio je sva svetla zbog savezničkog bombardovanja, pretvarajući se u gluvu tamnu rupu. čula se samo prigušena grmljavina motora i po koji zvižduk praćen pucnjevima. Pronela se vest da ustaše redom kolju decu odbeglih komunista. Herceg je preklinjao Hajriju da ga ne oda, tresući se u bunilu:

- Ne daj me, Hajrija, molim te ... Ne daj me njima .

. .

Nekoliko dana pred oslobođenje video je obešene na Marin Dvoru. Neko im je poskidao cipele i čizme, pa su se ljuljali na vetru, tamnomodrih glava, lica gadljivih od poznanstva sa smrću. Nikada posle nije mogao da zamisli prikladniju ilustraciju za Baladu obešenih Fransoa Vijona.

Za vreme rata nisu radile osnovne škole, pa ga je Hajrija odvela u kloster svetog Augustina, gde su morali da se mole Bogu pre početka časa. Mali katolici su sklapali ruke,

Momo Kapor - Provincijalac

pravoslavci bi ih držali prekrštene na grudima, dok su muslimani stajali mirno opuštenih šaka. Njegova učiteljica bila je časna Jozefma. Za dobar uspeh dobijali su svete sličice koje su obično predstavljale Magdalenin rubac ili svetog Franju Asiškog kako razgovara sa pticama. Po hodnicima su ležali nasmrt umorni, prašnjavi vojnici grupe armija "E" što su se jedva dovukli iz Grčke, gde su ih porazili saveznici. Neki od njih bi pomilovali malog Hercega kad je ulazio u učionicu, jer je bio svetlokos i ličio na njihovu decu. Više nisu imali cipela; noge su umotavali u krpe i zavoje. Dok su umirali na betonskom hodniku, ležeći na svojim prljavim rančevima, deca su sricala u horu: "Amo Momo, amo! Eno mame, Momo! O, mamo, mamo! Amo mamo! ha i osa . . . H, oso, iš! Mima i Marina, Srnama eno, Nose so i seno . . ."

Sestra Jozefina im je otkrila tajnu duše:

"Svako od vas ima dušu i kada umre, duša će se pretvoriti u pticu i odletjeti u nebo . . ."

Posle su se opet molili, pa bi žubor dečijih glasova kolao akustičnim hodnicima klosteru:

Ave Maria Grazia plena Damine tecum Benedicta tu m
mutieribus e benedictus fructus ventns tuts Jesum
Reci te molitve ledeno su odjekivale, poput snežnih kristala u zimske dane kad puca srce. Nije razumevao njihov sadržaj, ali u njima su hladno zvonili kamen i metal. U podne, dok se vraćao Hajrijinoj kući, krivio je vrat gledajući mujezine kako se penju na minara džamija i leleču iznad oblaka nad čaršijom:

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber ... - na sve četiri strane sveta. Pevali su visokim uškopljeničkim tenorima iz kojih je izbijala neka potmula muka i požuda za nebom.

Alahu ekber! Mohamed resula lahi. . .

Momo Kapor - Provincijalac

U fontani senovitog dvorišta Begove džamije, na kojoj je pisalo: KAMEN IVANA KAČIČA - PUČISTE BRAČ, kupali su se golubovi.

Najzad, video je i pobjedu.

Pobjeda je u stvari, bio u početku samo jedan čovek na zapenjenom belom konju, čije su slabine bile okrvavljene mamuzama. Taj čovek i taj konj poigravali su ulicom, tako da su ispod potkovića frcale varnice. Čovek je pucao u vazduh iz ruskog "kolutaša" oslonjenog na rame, a konj se kretao nekako ukoso, sudarajući se sa zidovima, kao da mu je grad pretesan; klizao se po glatkim vlažnim kockama od granita dok je tako poigravao sa svojim jahačem, na kome su jedna o drugu zveckale obešene bombe, dvogled, kožna torbica i pištolj. . .

Iznad krovova zviždali su dum-dum kuršumi i rakete. Ljudi su trčali po ulicama i ljubili se.

- Daj mi jedan metak! Daj mi jedan metak! - trčao je Herceg za nekim vojnikom u šinjelu vukući ga za peševe. Vojnik je pucao u trku. Zastao je na trenutak da se resi bede i dao mu svoj šmajser.

Tako je prvi put pucao u zvezde.

Video je zatim nekog uplašenog čoveka kako drhtavim prstima žurno zašiva crvenu zvezdu od čoje na svoj filcani "borsalino" šešir u jednoj kapiji. . .

Vide i nekog mladića kako trči držeći se obema rukama za trbuh.

- Neko me je pogodio ... - prostenjao je pribrano Hercegu, koji ga je gledao u čudu - Neko me je strefio, jooj, majko moja!

Pao je na trotoar gledajući začuđeno dečaka, kao da i sam ne veruje da je smrt tako jednostavna i moguća, ali Herceg otrča dalje, prema Hipotekarnoj banci na glavnoj ulici, gde su te noći bili besplatni tramvaji. Vozio se osam krugova kroz grad, i posmatrao odozgo zakrčene ulice, svet koji se

Momo Kapor - Provincijalac

veseli i igra.

Video je kako odnose mrtve i ranjene iz potrzanog kozaračkog kola u čijem su krugu dotle skakali momak i devojka. Pričali su da se mladiću otkačila bomba-kragujevka sa opasača dok je igrao i da je eksplodirala; pričali su da je umro tako, igrajući. Govorili su: "Lepa smrt"! - i nastavljali dalje da plešu.

U tramvaj su se peli zadihani igrači bečkog valcera "Vino, pesma i žene" koji je krčao iz ozvučenog grada. Devojke su nosile svilene čarape sa crnom crtom na listu. Imale su lepe noge. Vraćale su se na početak ulice, gore kod Velikog parka, da započnu nov krug valcera.

Video je mladog vojnika kako leži na trotoaru i kako mu guraju ključ u stisnutu šaku. Govorili su da ga je uhvatila "živčana". Trzao se i vikao u transu: - Veza, veza, družo, drži vezu . . .

Sutradan je počela škola. To više nije bio nikakav kloster svetog Augustina, već prava narodna škola.

Na velikom odmoru deca su tukla torbama po glavi nekog dečaka čiji je otac bio izdajnik. Pokrivao je glavu rukama i ćutao. Niz njegovo pegavo, prašinom umijano lice tekle su suze, ali on nije kukao - nije govorio ni reci. Samo je pokrivao glavu rukama dok su odjekivali tupi, zveketavi udarci đačkih torbi. Trpeo je za svog oca. Herceg često vidi njegovo jadno mršavo telo kako se grči u uglu prljave učionice, i bele dokolenice, koje mu je obukla majka za prvi dan nove škole, kako se pretvaraju u sive i masne srozane krpe.

Deca su u to vreme bila svirepa, gotovo kao i odrasli.

U slobodno vreme rastavljali su nemačke hand-granate sa drvenom drškom da bi iz njih izvukli dragocene duge žute šipke baruta. Kada se zapali, jedna takva šipka zviždi po zemlji, ostavljajući iza sebe crn dimljiv trag. Zbog toga mnogi Hercegovci vršnjaci danas nemaju sve prste na

Momo Kapor - Provincijalac

rukama.

U opusteloj vili na Obali iz koje su pobjegli prokleti buržujci, deca su svirala na belom klaviru prljavih dirki. U kući se još uvek osećalo nedavno prisustvo lepih buržujskih kćeri, koje su otputovale sa svojim nemačkim ljubavnicima. Herceg nikada do tada nije video beli klavir, pa je strpljivo čekao da na njega dođe red da malo zasvira. Umeo je da sa dva prsta izvede melodiju:

"Partizan sam, tim se dičim, To ne može biti svaki! . . ."

Nemački zarobljenici u zelenim ritama raskrčivali su ruševine. Herceg je sa drugim dečacima odlazio da sedi po zidovima i da ih gleda. Jedan je iz džepa izvukao fotografiju i pokazao mu je, prijazno se smešeci. Na fotografiji se nalazio neki Hercegov vršnjak, isti on! Bilo mu je žao tog zarobljenika, ali ga je bilo sramota da to pokaže, pa je pljunuo u njegovom pravcu i sišao sa zida. Vojnik je spremio sliku u džep od bluze i nastavio da kopa.

Na prvoj razrednoj konferenciji učiteljica je pitala ko je ratno siročić! Podiglo se desetak ruku- ali se ispostavilo da samo Herceg N. Niko nema ni oca ni majke, pa su ga izabrali za pionirskog komesara.

- E, pa, gospodine komesare - rekao je njegov deda - lepo ste udesili ovu zemlju! To vam kažem Ilija Hadži-Banjac, a vi me slobodno kome god hoćete prijavite... Hercegu je bilo čudno što mu deda govori vi!

- Šta sam ja kriv? - upita.

- Krivi ste, gospodine komesaru, krivi ste ... - nastavljao je deda. - Ko je od nas dvojice komesar? Vi ili ja? Sve ste mi oduzeli, gospodine komesaru . . . Ali u redu! U redu!

Otkako se vratio iz Engleske u izlisanom odelu od haris-tvida, Hadži-Banjac je pio sam samcijat u kuhinji. U rejonu su im dodelili stan u jednoj od Hadži-Banjčevih bivših najamnih kućerina, u sumornom kraju u blizini stare

Momo Kapor - Provincijalac

pravoslavne crkve, sa stražnje strane zgrade do čijih prozora nikada nije dopiralo sunce. Kuća je bila oronula i kao ukleta. U njoj je živelo mnoštvo stalnih i privremenih stanara. Zajednički stanovi nisu imali klozete, oko kojih se uvek vodio rat, pa su stanari mokrili po stepeništu i hodnicima. Svakoga dana planule bi svađe koje su se obično završavale tučama, izbijana su ramenom nečija vrata, a ponekad su ih čak razvaljivali i sekirama. Herceg je izbegavao koliko god je mogao tu baksuznu zgradurinu punu mržnje, sumnjičenja i podozrenja, njen zlosrećni huk i suzni dah vetra što raznosi pepeo i smeće, topot pijanih nogu i vriskove ugroženih, pa bi gotovo žmureći šmugnuo niz isповраćani hodnik do dedinog stana, gde je starca obično zaticao za stolom, u prugastoj pidžami koju nije svlačio danima i noćima. Nalakćen pored starog "Telefunkena", Hadži-Banjac je ličio na veličanstvenu ruinu nekadašnjeg moćnog čoveka. U praznom stanu, skoro bez ikakvog nameštaja sem bračnog kreveta nasukanog na sredini prostrane sobe koju je osvetljavala sijalica (visila je poput svetleće suze na goloj žici), bez drugih ukućana osim Nike i Hajrije Pite; kao da se ništa nije dogodilo, starica je nastavila da dolazi svakog jutra - dečak i njegov deda, vezani zauvek zajedničkom nesrećom, viđali su se jedino pred noć: jedan izmoren igrom i uzbuđenjima koja je donosio svaki novi dan u oslobođenom gradu - drugi oronuo, potpuno bele kose, još se nije usuđivao da zakorači u novi svet što se rađao iz ruševina njegovog dojučerašnjeg života. U tom krupnom, omršavelom starcu oko čijeg je koštunjavog tela lepršala poput zastave predaje nezakopčana pidžama bez polovine dugmadi, Herceg nikako nije mogao da prepozna svog srećnog dedu iz vremena pre sveopšteg rasula - onog bućnog veseljaka što je puštao gramofonske ploče i nosio ga na ramenima kroz visoke sobe. Njegove beonjače bile su zakrvavljene, a seda brada

Momo Kapor - Provincijalac

izbijala je poput strnjike iz voštane, dimom pergamentirane kože. Ipak, voleo ga je kao što se voli poslednji preostali trag sopstvenog porekla i izgubljene sreće, i činio je sve da mu ugodni i da ga slučajno ne povredi, što je bilo veoma teško, gotovo nemoguće. Ilija Hadži-Banjac je, naime, imao običaj da mu uveče pregledava sveske; one su mu, u stvari, bile samo povod za negovanje i razvijanje samorazdražujuće oratorske veštine u jednoj zamišljenoj sudnici, u kojoj je, kao optuženi, napadao novu vlast, čiji su potezi samo kao odjeci u dečakovim domaćim zadacima, stizali do usamljeničke kuhinje u kojoj je starac bdeo danima i noćima. - Dakle, da vidimo kako danas stoje stvari! Što to važno naučili? - započinjao bi Hadži-Banjac jedan od svojih dugih monologa, uzimajući dečakovu svesku. - "Zemlja seljacima, fabrike radnicima!" Lepo, bogami! Dobro ste to smislili... A, šta sam onda ja, kog đavola, ako ne radnik? Jesam li za svih ovih šezdeset godina što rintam imao i dana odmora? Da nije bilo mene, pocrkalo bi od gladi dve hiljade golja i lezilebovića kojima sam osiguravao posao u šumi i po stovarištima, i još pet puta toliko njihovih ukućana! Jeste, gospodine komesaru, da nije bilo starog Ilije Hadži-Banjca (pitajte koga god hoćete u čaršiji i po čitavoj Bosni, pitajte, ako želite, i u Jugoslovenskoj kraljevskoj banci - za moj bonitet!), da nije, dakle, bilo te stare budale koja je žrtvovala sve dok ne propljuva krv, videli bismo mi kako bi izgledala danas drvna industrija nove Jugoslavije! Vi, gospodine komesaru, verovatno znate šta je to "Šipad"? Herceg nije znao, ali za svaki slučaj klimnu glavom, da ne razljuti dedu.

- i E, pa, Ilija Hadži-Banjac je i samom "Šipadu" davao kredite po Engleskoj i Grčkoj! Dolazili su da od mene traže savet koje šume treba otvarati ... - nastavljao je ogorčeni starac dižući se od stola. - A kad je Ilija

Momo Kapor - Provincijalac

Hadži-Banjac počinjao, ta gospoda nisu htela ni da ga pogledaju! Šta su radili? Jurili kurve po "Saheru" u Beču, vozili čočkeke fijakerima na vrelo Bosne! Šta je za njih bio Ilija Hadži-Banjac? Proleter, eto šta! P.r.o.l.e.t.e.r! A sada, kada su došli proleter i na vlast, sada je Ilija Hadži-Banjac - kapitalista! I za tvog oca sam to bio, jer taj nesrećnik i nije nikada ništa drugo radio sem što se sastajao sa raznim šuftovima i probisvetima, putovao naokolo da podbunjuje narod (to mogu i da potpišem ako treba!) i panjkao me po Sarajevu gde je stigao . . .

Dok mu se deda unosio u lice, Herceg je mirno gledao u njegove natekle oči, zakrvavljene od dima i pića, što su zurile ne videći ništa ispod nakostrešenih sedih obrva, izbrazdanog čela i oštrem, kao četka bele kose. Nije nikako shvatao šta je skrivio tom dragom starcu koji mu je iz Engleske doneo žute cipele sa đonom od sirove gume (istina, za dva broja manje, pa ih je Herceg nosio nekoliko meseci, hramljući izranavljenim nogama, a da ipak nije hteo da se rastane od te tako retke, dragocene, a bolne obuće!). Šta je skrivio on, a šta ostali svet i zašto se starac ljuti i penuša od besa kad se svi na ulicama raduju i pevaju - u čemu je nesporazum? Kada bi ga optuživali, pretili mu ili ga grdili - kada su mu držali pridike uživajući u svojim glasovima i njima razumnim i neoborivim dokazima, očekujući da Herceg to uvaži, pa čak i usvoji, dečak je podizao sve mostove, doteravši do savršenstva unutrašnju odsutnost. U tim časovima bi se zagledao u usne govornika kao da ih prvi put vidi; odvojene od glave, zuba, i, uopšte, od smisla - dve ružičaste ribe što otvaraju i zaklapaju tamnu rupu usne duplje, razgledao je staloženo kvarne zube, trepavicu ili se usredsređivao na kakav mladež, ožiljak, prištić, bilo šta - možda samo uveličavao šupljinu nozdrve iz koje su navirale dlake, a reči, njemu upućene, odbijale su se o nevidljivi odbrambeni štit te odsutnosti, ne

Momo Kapor - Provincijalac

dopirući uopšte do njegovih čula i duha, stizale nalik na monoton šum udaljene česme, potpuno odvojene od svoje poruke.

- Često se pitam da li išta od ovog što govorim dopire do tvog tvrdoglavog mozga? - uzalud se mučio s vremena na vreme neki profesor, vaspitač ili omladinski rukovodilac. - Da li me ti uopšte čuješ?

- Slušam vas ... - odgovarao bi Herceg usnama, ne mogavši da odlepi pogled od drhtavog podbratka ili nestvarne usne školjke.

- Da, da, moj komesaru, dozvolite mi da vas upitam, a gde je moja trokatnica u Aleksandrovoj ulici i petokatnica u Kulovićevoj? Šta se to desi sa mojom pilanom na Maglicu? Gde mi je fabrika za suhu destilaciju drveta? Gde mi je radnja, gde ćerka i ... sin? Kod koga je sad moj teleks? I pitamo se mi ko je odneo moj gramofon; gde su mi akcije Bosanske industrijalne i trgovačke banke i akcije Srpsko-švajcarske banke u Pariškoj sedam; kud se dedoše moji konji iz ergele Han Pijesak i gde su mi dvoja kola, a "de menice, zlato, nameštaj, đavo da ga nosi! - pitanja na koja Herceg nije umeo drukčije da odgovori sem plimom suza u očima, na šta bi Hadži-Banjac počeo da šetka oko stola, govoreći kako komesari ne treba da plaču i kako je on čuo da su oni hrabri ljudi, u svakom slučaju dovoljno hrabri da jednom Hadži-Banjcu oduzmu sve što je pošteno sticao čitavog života, od svoje desete godine, kada je, stigavši iz svog dalekog sela u brdima, pekao zanat kod starog Teofanovića, sticao i propadao, bio bankrot i ponovo se dizao, plaćao porez, svoje dugove i menice, davao "popu popovo - caru carevo"! nikom ništa dužan, i tako postao čovek koji može svakome mirno pogledati u oči, da bi na kraju - "evo, pogledajte me dobro, gospodine komesaru, spao na prosjački štap: partaja u svojoj rođenoj kući!" - on koji je toliko dao ovoj nesrećnoj zemlji, evo kako mu se

Momo Kapor - Provincijalac

vraća to njegovo dobro!

Dok je Herceg u dnu starčevih ženica (kada bi se zagledali jedan drugome u oči na rastojanju od svega desetak santimetara) čitao očajanje i nemoćan bes, Hadži-Banjac je u njegovom mesečarskom pogledu pronalazio nepokolebljivu postojanost njegovog crvenog oca: neku izazivačku drskost (koju nikada nije ni krio) da se udari na privatni imetak, na državu i poredak, na zemlju, na kralja, pa čak i na Boga, ako treba! Da se udari na sve što je zajedno sa ostalim poštenim industrijalcima i trgovcima Hadži-Banjac godinama podizao i stvarao ni iz čega. Mrzeo je tog čoveka, mada je već bio mrtav, a ljubomora mu cepala srce kada bi u dečakovom pogledu otkrio da se onaj knjižarski pomoćnik nastavlja, produžuje i da traje, da je večan i neuništiv. U isto vreme bio je lud od ljubavi za sinom svoje mezimice, čiju je čudnu boju očiju nasledio, njene pravilno izrezane usne sa dirljivom bolećivošću u uglovima, njenu smeđu kosu koja se na potpuno isti način kao i kod nje, Oliverere, rascvetavala u svetli zvrk iznad čela, pa se okretao od dečaka, gušen dubokim hripavim kašljem i ljubavlju koju je pokušavao da udavi novom čašom rakije, govoreći Hercegu:

- Idi sad, lezi, deda će doći da te poljubi kasnije .
- partaja - stanar

Hercegu se spavalo, ali nije mogao ostaviti starca samoga, pa je držao na silu otvorene oči, dok je starac nastavljao da vodi sam sa sobom beskonačne rasprave, u kojima je u jednom trenutku on bio tužilac a u drugom okrivljeni koji odnosi konačnu pobjedu pred prepunom sudnicom i zaslužuje aplauz. Izmoreni burnim osećanjima, obojica bi zaspali pokraj "Telefunkena" iz kojeg je dopirao krkljav i ometan, veoma udaljen glas strane dikcije Radio-Londona - reči čiji se smisao nije mogao razaznati od krčanja i zviždanja, ali čiji je prateći zvuk za dedu bio jedina

Momo Kapor - Provincijalac

ubedljiva istina! Nije mu, naime, bilo važno da čuje neku novost ili vest koju je komunistička cenzura zatajila u cilju propagande, koliko da iz inata održava vezu sa tim, za dečaka nestvarnim ostrvom okruženim mrtvim olovnim vodama, odakle su stizali glasovi da će komunisti morati da poštuju sveto privatno vlasništvo oštećenih trgovaca i bogataša: “. . . Slobodni svijet neće dozvoliti da propadnete i ostanete bez ičega!” - slušali su, a deda je pio meku rakiju i mezetio mrvice travničkog sira i kriške paradajza, ponekad i sardinu u čije je ulje umakao sredinu hleba.

Hajrija je, inače, preko dana spremala sobe u kojim su stanovali i kuvala im bolje nego što su do tada jeli ona i Herceg u njenoj stračari, tako da se dečak malo popravio, počevši da dobija na težini. U svakom slučaju, izgubio je izgladneli vučji izraz iz ratnih godina kada je neprestano bio u potrazi za nečim što će ubaciti u trbuh.

Narodna vlast koja je preuzela dedine šume i pilane ponudila je Hadži-Banjcu ljubazno mesto savetnika u njegovoj vlastitoj bivšoj firmi, želeći da iskoristi njegovo iskustvo i međunarodne veze u trgovini drvetom. Teška industrija podizana je i građena bosanskim šumama - jedinim dobrom koje se tada moglo izvoziti za suvo zlato. Da bi se kupile potrebne mašine, hrana, odeća, da bi se platili strani stručnjaci koji nisu pristajali da rade ispod svoje cene, sekle su se danonoćno guste bosanske šume, a Ilija Hadži-Banjac, sa svoje strane, nije dozvoljavao seču, naviknut na mirnodopsko poslovanje, kada je umesto svakog posečenog stabla sadio dve mladice. Uz to, njegova hronična ogorčenost nimalo se nije slagala sa opštim poletom i oduševljenjem sa kojim su dojučerašnji radnici i šegrta uzeli stvar u svoje ruke. Svima je smetao taj mrzovoljni, svadljivi starac koji nikako nije mogao da se pomiri sa činjenicom da on sam nije stožer svih poslova (svet se više nije okretao oko njega), pa mu se činilo da ga

Momo Kapor - Provincijalac

neprestano zaobilaze i "rade mu iza leđa!" Napustio je taj posao i pokušavao da se održi trgovinom na sitno, ali sve manje ostaje prostora za privatnu preduzimljivost, a ni on sam nije više bio u godinama kada je moguće početi iz početka. Njegova golema životna snaga kao da se istopila u teškim ostrvskim godinama kada je shvatio da za dojučerašnje britanske partnere, koji su mu redovno čestitali Božić i Novu godinu, slali škotske štofove i zlatna nalivpera, ne znači mnogo, odvojen od svojih šuma i pilana. Ali njegov poslovni instinkt za robu kojoj tek predstoji budućnost pretvarao je najsitnije poslove u smele trgovačke zahvate; na završetku svakog Hadži-Banjčevog poteza koji bi započeo onako usput, kao slučajno, kupovinom nekoliko svinja, teladi, kokošinjca, ili zabačenog šljivika, rađalo se veliko državno preduzeće iz kojeg bi ga, čim bi ga uveo u posao, odstranjivali ili se sam sklanjao. Tako je bilo i sa bosanskim ćilimima (najmio je deset tkalja da ih izrađuju u jednoj napuštenoj magazi) i sa hercegovačkim duhanom i sa plantažama šljive u Posavini, da ne nabrajamo sve poslove koje je Hadži-Banjac započinjao, uvodio i okrupnjavao, pa onda iznenada napuštao, zamatajući se u pidžamu bez dugmadi i uvređenost što ga ne smatraju svojim i što mu se ne odaje dužno priznanje. Negde duboko u sebi, naime, nije nikako mogao da preboli svoje neučestvovanje u poslednjem ratu, gde svi stekoše počasti i zasluge, a on trunuo kod Engleza, krčkajući ušteđevinu, dok ne nadživi i svoju rođenu decu. Sve više je pio sam. Na kraju, zadržao se najduže kao pomoćnik nekog baščaršijskog zlatara. Niko nije umeo bolje od njega da od oka proceni vrednost nakita koji su donosile na prodaju osiromašene sarajevske tašlihanske (Trgovačka aristokracija Sarajeva - porodice čije su se kuće i trgovine nalazile u blizini Gazi-Husref-begovog karavan-seraja, bolje poznatog pod nazivom Tašli-han (taš-kamen), to jest

Momo Kapor - Provincijalac

kamena zgrada.) porodice. Sedeo je u maloj zlatari kao slučajni prolaznik koji je navratio da popije kafu, a pošto se nalazio sa druge, kupčeve strane zlatarske tezge, mogao je nepristrasnije proceniti težinu nečije nesreće zbog koje je i prodavano zlato. Burme, minđuše skinute sa dragih pokojnica, napoleondori gurnuti pod jastuk kolevke kada su kumovi stigli da vide novorođenče; zlato iz zuba, čuvano za krajnji slučaj bede, zlatni lančići dobijeni za rođendan, časovnici za Dan zrelosti, odlikovanja plaćena vezama i krvlju, porodične relikvije, medaljoni iz kojih su prethodno izvađene sličice ... - kroz njegove prste proticalo je poslednje zlato starog Sarajeva i menjajući vlasnike, odlazilo u nezajažljive ruke naglo obogaćenih švercera. Gledao je taj zlatni potok što je iz dana u dan postajao sve usahlji, i tako se pred smrt učio poslednjoj velikoj lekciji - prolaznosti svega, pa i dugo sticanog bogatstva. Umesto čoveka od akcije, postajao je orijentalni filozof, sklon meditaciji.

Ipak nije mogao bez čaršije koja je za njega predstavljala razlog i svrhu života, ring u kome pobeđuju najsnažniji i najlukaviji, rizik i igru, pa je svakog jutra oblačio svoje englesko odelo koje bi Hajrija prethodne večeri pažljivo iščerkala kao kakvu svetinju, a mali Herceg mu vezao pertle besprekorno izglanganih šimi-cipela od ševroa. Tako opremljen i namirisan kolonjskom vodom, koračao je sa dostojanstvenom tromošću pored radnji i magaza, javljajući se preživelim vršnjacima i bivšim ortacima, sa večnom cigaretom u muštikli od žutog ćilibara. - Ne moj komesaru, mi nećemo naplaćivati svoje mrtve! - rekao je malom Hercegu onoga dana kada ga je Niko obavestio da će dobijati novčanu pomoć iz opštine, kao ratno siročće - Ilija Hadži-Banjcu ne treba ničija milostinja!

Poslednji put video je Hajriju Pitu u maju 1968. Vodio je televizijsku ekipu britanskog BBC-ja koja je snimala emisiju

Momo Kapor - Provincijalac

“Mala zemlja među svetovima”, pa im je pokazivao neke manje poznate četvrti Sarajeva. Noge ga same odvedoše do Pod carine na Babica bašti. Penjali su se uskim sokacima: prva kapija (pasji lavež) druga (neko je pevao), treća (neko je plakao), i evo one Hajrijine o kojoj je tolike godine sanjario! Sklopio je oči, prstima opipao crvotočnu površinu starog drveta, znajući unapred kako će vratnice zacvileti i otvoriti se uz dug jecaj. Bilo ga je strah da se Hajrija odselila, da je možda umrla, da je neće zateći, dok se spuštao izlizanim basamacima u njenu kujnu, gde je zaista nije bilo. Ipak, njene naočari, iste onakve kao onda kada je bio mali, ležale su na prozoru pokraj izlizanog novčanika. Uz zid iza šporeta, kao nekad, bila su uredno naslagana drva za zimu, ali Herceg prvi put primeti i nešto što nije smeo da prizna sebi - ta dirljiva prostorija njegovog detinjstva, dugo sanjani azil zaudarao je na ubuđale krpore, na hladan pepeo i ustajalu vodu po kojoj plovi prljava sapunica. Vonj bede od koje se već odavno bio odvikao ponovo ga je prožeo svojim ponižavajućim stidom. Seo je na sećiju prekrivenu istrulom sardžadom što se držala na okupu zahvaljujući samo retkim koncima i čekao Hajriju osluškujući kucanje budilnika. Sat je ponovo zakrkljao, baš kao nekad dok je sanjario o slavi i moći i zatresao posuđe u kredencu i u tom trenutku, u svetloj sunčevoj mrlji otvorenih vrata pojavila se pogrbljena silueta Hajrije Pite. Posrtala je pod teretom vedra za vodu.

- Hajrija ... - promuca. - Sećaš li me se, Hajrija?
- Vode . . . išla da donesem vode . . . teško je, šinko, mora se, a ne može se ... - stizale su njene iskidane šušketave reci. Nije pokazala ni da mu se obradovala, niti rastužila. Kao da su se sreli u nekom snu, gde je nemoguće sporazumevanje sa bližnjima. Razgovarali su usiljeno, kao u gostima. Hajrija ga je oslovljavala sa vi - on joj je govorio ti. To ga je najviše porazilo.

Momo Kapor - Provincijalac

- Nema ništa, ni kafe . . . nema ... - šušketala je vrteći se oko sebe po majušnoj prostoriji. - daće Alah, biće svega ... eh ... daće . . .

Muvala se po sobičku premeštajući predmete bez stvarne potrebe i hućući, vraćah opet na isto mesto, sa kojeg ih je čas ranije podigla.

- A, vi ... kako ste? Kako familija . . . daće Alah, daće . . . Zdravlje je najpreče . . .

Vrata se ponovo raskriliše uz tužni cilik i jedna bosonoga devojčica u haljini od grubog sivog platna zastade uplašeno u okviru ragastova, kao uplašena nailaskom stranog posetioca. Sisala je palac:

- Hajrija ... - reče. - Oćemo li u drva?

- Odma, odma, zlato ... eto mene odma . . . samo dok gospodina . . .

Nije ga gledala u oči i nije pitala šta radi i je li uspeo u svetu muškaraca kamo ga je bila poslala u svoje vreme, a čitav taj susret pun nesporazuma odvijao se baš u maju 1968, one godine kada mu se činilo da je najzad isplivao i da pun neobuzdane snage, drži svoj život u rukama. Njegovo samopouzdanje bilo je slično štitu okrenutom prema drugima; hteo je njim da dokaže da je samostalan i da mu više niko ništa ne može učiniti nažao a da se na takav pokušaj ne osvrne sa superiornim smeškom. Bio je izvan domašaja zla. I u tom času dok je sedeo u kuhinji Hajrije Pite, shvati da se i ovde pomalo razmeće izgledom, snagom koju poseduje i svojom samostalnošću; kao da joj je svojim iznenadnim dolaskom stavljao do znanja da je onaj period dok su živeli zajedno u bedi bio samo kratkotrajna zabuna. Od ružnog i nesrećnog pačeta postao je najzad labud i došao je da ga vidi takvog! Zastideo se tog osećanja, mada nije mogao da ga do kraja savlada, mereći svoj put i visoki cilj do kog je uspeo da stigne, prema dubini bede njene straćare. I baš ta gordost koju je gušio u sebi koliko god je

Momo Kapor - Provincijalac

mogao, ali koju je Hajrija Pita kao Božija žena morala osetiti još pre nego što je on sam postao svestan, nekim samo njoj svojstvenim čulom, nije im dozvoljavala da se zaista sretnu i izmene reci, da se ispričaju o tome šta su radili tolike godine jedno bez drugog u tuđem svetu - ta gordost se isprečila između njih, poput zida ili neprobojnog stakla između studija i režije što ljude s jedne i s druge strane pretvara u akvarijumske ribe, a što je najžalosnije, ona nije iznikla preko noći, već je bila u zametku još onda kada je počeo stizati rastom malu grbavu Hajriju, pa ga bilo sramota da ide uporedo s tom hromom staricom, on, smeđi vitki dečak sa zlatnim pramenom kose i zelenim očima Hadži-Banjčevog unuka. Pravio se da je ne poznaje, zaostajao je ili išao napred, zastajkivao pred izlozima, čitao plakate, a ona ga jedva stizala svojim šepavim dragim hodom, noseći stalno u obliku grbe svežanj tuđih grehova na leđima. Ta gordost, zbog koje je počeo napuštati još onda dok je bio zavisn od nje, sada je najzad postala isuviše očigledna, ispoljena u svim onim razlikama koje mogu da postoje između neke sirote, fizički nakazne starice u dronjcima i jednog mladog, čuvenog, dobro odevenog čoveka koji je na trenutak prekinuo svoju prijatnu šetnju. Hajrija mu je sada jedva dosezala do pasa; kao da se još više povila i presamitila prema zemlji:

- Zemlja vuče, šine . . . Godine su to! Svi ćemo jednog dana, šučur Alahu . . .

Englezi su samo povirili u taj sobičak i izašli u strmu baštu nad stenom da snimaju kaskadu starih krovova što se obrušavaju ka reci. Nije im otkrio tajnu poznanstva sa Hajrijom, pravdajući se sam pred sobom da ionako ne bi ništa shvatili. Rekao im je samo da je to neka posve slučajna starica u čiju je stračaru svratio da pije vode. Opipao je u džepu svežanj novčanica i neopaženo spustio nekoliko njih na sećiju. Izašao je iz Hajrijine kuhinje, praćen

Momo Kapor - Provincijalac

podozrivim pogledom one devojčice, koja ga je propustila da prođe pribivši se leđima uz vratnice. Napolju je bio vedar dan i Englezi su još snimali s ramena strmi sokak nad čiju su se kaldrmu nadvijale teške grane pune behara. Hajrija Pita ga je gledala iz neke ogromne udaljenosti, kao kroz koprenu na očima. Je li bila luda? Luda od patnji i gladovanja? Sem velike bede, u toj sekvenci njegovog života više nije bilo ničega. Ničega, ničega.

Začuo je topot bosih nogu iza sebe i okrenuo se: zaplićući nogama, prema njemu je trčala ona devojčica, a oko njenog mršavog tela landarala je i lepetala, nalik na krila, iscepana platnena haljina.

- Hej, čoek! čoek ... - vikala je - Stani, čoek! Dotrčala je do njega i pružila mu pet crvenih novčanica od po deset hiljada.

- Poslala Ajrija! - kazala je zadihano. - Kaže da si zaboravijo u nje na sećiji!

Nemoguće je, dakle, vratiti dug, nemoguće isplatiti nesporazum, mislio je držeći besmislene komade hartije u ruci. Poslednja lekcija Hajrije Pite.

Ispružio je ruku prema detetu koje se trglo:

- Čija si ti? - upita je.

- Ničija! - reče ona, pa osvrnuvši se sa strahom, otrča natrag, u Hajrijin zagrljaj.

"Kad Moni Pardo obuče bjeli pantaloni, onda je ljetos!" govorili su stari sarajevski Sefardi, gledajući otmenog Monija kako prolazi kroz čaršiju.

"Gospode! - misli Herceg. - Mogao bih satima da govorim o tim pantalonama od bureta boje stare slonove kosti, toliko puta pranim i ispiranim, sušenim na škrtom sarajevskom suncu koje sija a ne greje, sve dok nisu postale mornarski bele, i o tome kako su se s vremenom skraćivale same od sebe i kako su se zaplitale oko mršavih nogu Monija Parde, dok je ponosno nosio teret sopstvene elegancije i važno

Momo Kapor - Provincijalac

prolazio niz čaršiju pokraj ćepenaka i dućana, kroz poglede pune poštovanja. Ne znam kakve je cipele nosio Moni Pardo, ali zakleo bih se da je to bio par belo-crvenih šimika sa mnoštvom ukrasnih izumbanih rupica i malo iskrivljenim petama; ali taj hod - taj picanski korak sarajevskog fauna koji belim pantalonama pokušava da prevari sudbinu i izbavi se iz bede uprkos prošlogodišnjim flekama, koje, pažljivo očišćene i potisnute svom snagom stare užarene pegle na drveni ćumur kroz mokru krpu u dubinu već istanjene tkanine, počinju da se rascvetavaju na suncu - dragi gledaoci, molim vas da obratite pažnju na rađanje Monijevih fleka od guščije džigerice, evo ih, izlaze napolje uz tiho brujanje prolećnih voda u raskošnom suncu juna; evo ih, na pozornici dana pojavljuju se stare masne mrlje na mitski belim pantalonama Monija Parde!"

Bio je, verovatno, nešto bogatiji od ostalih Sefarda, znači, za nijansu manje siromašan, jer u zemlji slepih jednooki čovek je kralj! - i mogao je da dozvoli sebi jedine bele pantalone u svojoj ulici, pantalone po kojima se raspoznavao dolazak leta - sirotinjske majke, kada ne treba ložiti ni odevati se; te bele pantalone, dakle, slavile su neizreciv sjaj četveromesečnog razdoblja sreće, jer Sefardi su znali: lukavi i oprezni Moni nikada ne bi obukao svoje bele pantalone uzalud, o ne bi se taj tek tako zaleteo, sigurno je da ima pouzdane izvore obaveštenja, sigurno je već nešto načuo tamo gde se zna o tim stvarima - gotovo je sa kišama i zimom!

Herceg ga sad lepo vidi kako se spušta strmim uličicama iznad Babica bašče, kako prolazi pokraj gusto zaposednutih stolova u travi (stolovi su na potkresanim brezovim granama sa kojih nije oljuštena kora), a za njima sede porodice španskih Jevreja piju himbersoft. Stolovi se uvijaju pod gozbom: iznesen je maces i košer, ispečena patišpanja (pan di Spagna), ima sušenih guščijih bataka i hladne

Momo Kapor - Provincijalac

džigerice i neki mekan muški glas peva "Adio, adio, kenba . . ." I najsiromašniji muškarci, očevi porodica - hamali, preprodavci nirnberške robe i torbari, bakali, sajdžije i ulični menjači, odeveni su u frakove i halp-cilindre, a žene u tešku svilu natrulih boja. Hercegu se čini kao da se povremeno neko od njih zaleće i otkida od te visoke stene nad rekom i leti iznad grada u dolini, nadleće Miljacku i mostove, Hipotekarnu banku, subotnje Korzo i mala minareta Kuršumli-medrese što se žute i štrče poput zarezanih olovaka iz haosa potleušica: kao da u tim davnim srećnim prizorima, za koje ne bi umeo da kaže kada ih je prvi put ugledao, jer mu izranjaju iz magle zaborava, leže tragovi veoma važnog njegovog predživota, kao da je počeo živeti daleko, daleko pre no što je počeo da shvata i razaznaje da zaista živi.

"Star sam kao Evropa - misli - i sve je nerazmrsivo povezano i isprepletano u tkivu vremena što trune nepromenljivo i nepokretno, i sarajevski Sefardi na pashi (da li je to bilo 1939?), i platna Marka Sagala - verenici sa zidnim časovnikom na nebu iznad Vitebska, koji, evo, u mom pamćenju nadleću Sarajevo okupano u moru svetlosti na trulo zelenoj podlozi brda iz kojih šikljaju prolećne vode ... sve je povezano ... I baš tada, kad niko više nije siguran u dolazak leta, posle predugog bolešljivog i varljivog proleća koje tako dugo traje, izgleda, samo u Sarajevu, prolazi otmenim korakom Moni Pardo u belim pantalonama, a zaverenički mu izraz obasjava nekom unutrašnjom svetlošću lice, tako da svako može lepo videti kako su njegove bele pantalone u dosluhu sa misterijom smenjivanja godišnjih doba i kako samo one poznaju neke strašno lepe tajne u koje su upućeni izabrani. Eh, Moni Pardo!"

"Kad Moni Pardo obuče bjeli pantaloni, onda je ljetos !"
Početak leta, Sefardi, dakle, vide već kao slatku nostalgичnu

Momo Kapor - Provincijalac

prošlost, baš kao što samo odabrani, oni predodređeni, osete njegovu prolaznost već kada se pojave prve lubenice na tržnici, u punoj zrelosti jula, onda kada otkidanje po kojeg retkog lista i njegova plovidba presahлом rekom u njima pozlati sjaj tuge zbog vremena što nepovratno teče i zbog privremenosti svega pod kapom nebeskom. Jer, leto u svojoj punoj i raskošnoj lepoti za posvećene poznavaoce već krije klicu propasti u sebi. Istina, stari Sefardi nikada nisu do kraja savladali naš grubi govor ("Šta se guraš? "Očeš da prođeš kroz ja?"), ali otkuda da im se potkrade ono kobno prošlo vreme baš u reči leto - ljetos, a ne u nekoj drugoj, i otkud baš u toj dirljivoj rečenici koja slavi dolazak leta?

Sva su godišnja doba prolazna - samo je leto najprolaznije! Jedino je zima konačna, baš kao i smrt.

Herceg se pita kada je prvi put primetio najavu sumraka svoje uspešne karijere; je li to bilo već u ono vreme dok mu je, spolja gledano, dakle, mereno redosledom na top-listama uspešnih ličnosti, karijera nezadrživo išla ka samom vrhu? Kada je prvi put osetio ono bolno Monijevo prošlo vreme, ono ljetos? Dali je to bilo onda kada mu poslovne pobede više nisu pričinjavale onoliko zadovoljstva koliko ranije dok je uspeh bio još neizvestan, a bitka u punom jeku?

"Kad Moni Pardo obuče bjeli pantaloni, onda je ljetos!" Zar je čitava igra tako udešena da upravo kad počneš da dobijaš i kad najzad navučješ svoje dragocene "bjele pantaloni", počinješ istog časa da gubiš? U godinama kada su svi koji su ga pratili i poznavali smatrali da je njegov uspeh savršeno siguran, on je već osećao izvesnu nelagodnost, nazovimo to osećanje jedva osetnim zadahom truleži i raspadanja - ali ta potmula muzička tema odjekivala je po njegovim unutrašnjim lavirintima šupljim ehom. Bilo je to neko slatkasto osećanje skore propasti koje

Momo Kapor - Provincijalac

nije uzimao isuviše ozbiljno, već više kao nužan oprez ili kao sigurnosni ventil kroz koji šišti sumnja, baš kao što je mazohistički uživao kada su ga boleli zubi (a patio je godinama od zubobolje), ne žaleći se na bolove. Jer, kada mu je sve išlo isuviše dobro, bio je sigurniji u svoju krhku sreću ako bar nešto nije išlo kako valja. "Neka to budu zubi!" - govorio je svom lekaru, prinoseći na žrtvenik bogova svoju porciju obaveznog ljudskog bola.

Zaronio je tako u more kao uspešan čovek ogrezao u akciji, i roneći kroz tu nelagodnost, izronio 1947. kao mali napušteni dečak, do guše u nevolji.

"Kad Moni Pardo obuče svoje bjeli pantaloni, onda je ljetos!" - ponovi Herceg i nasmeši se svom porazu.

Zaboravio im je lica. Boju njihovih glasova. Imena i prezimena. Klupe u kojima su sedeli. Sve je zaboravio sem mučnine i poniženja kroz koje je tada prolazio.

- Sećaš li se, Herceg? - susretao bi ga neko od njih na ulici. - Išli smo zajedno u šesti! Sedeo si sa mnom u trećoj klupi pored prozora . . .

- Kako da se ne sećam! - lagao je.

- Reci, onda, kako se zovem?

- Ma hajde, šta izvodiš! Kako ti ne bih znao ime?

Pa, sedeli smo zajedno u šestom pored prozora . . .

Otresao bi ih se na svoj vešti, ljubazno iskeženi način, sa kojim je umeo da najučtivije prekine i izvuče iz kadra dosadne sagovornike a da ih ne povredi.

- Baš mi je drago! Nemaš pojma koliko mi je drago što te vidim! Moramo da se nađemo jedanput . . . Važi!?

Ali sada na ovoj plaži, njihova imena bruje i zvone u njegovom pamćenju. Ponovo ih čuje. Otkidaju se jedno po jedno, kao zrna brojanica u skrušenoj molitvi. I svako prezime odvlači ga svojim zvukom sve dublje u vreme, u neke daleke predele među pretke, različite narode i vere. U toj prozivci ustaju izgubljene porodice, a dečaci nasleđuju

Momo Kapor - Provincijalac

uzvišen teret svojih plemena, opijajući se i sami njegovim zvukom.

Njihova imena u monotonj molitvi spiraju blagošću njegovo okorelo srce:

- Antić?
- Ja.
- Albahari?
- Ovdje . . .
- Altarac?

Ovdje.

Tu sam.

Ne deri se! Cvijić?

Ovdje.

Čengiće?

Tu!

Čerimagić?

Ja-

Ćuk?

Ja.

Džonlagic?

Ja-

Epštajn?

Ovdje.

Gajić?

Tu sam.

Griner Mario?

Ja.

Griner Mladen?

Ovdje.

Guzina . . . Šta se smijete? Šta je tu smiješno?

Molim, ne smijemo se, gospodine . . .

Nisam gluv!

Hajdarhodžić?

Ovdje.

Momo Kapor - Provincijalac

Herceg?

Herceg?

Herceg, N. Niko? Šta je sa Hercegom? Tu je, gospodine . . .

Pa šta se ne javi sam?

Herceg, ne sjedi na ušima kad te se proziva! Neću, gospodine.

- Jošić?

- Ovdje.

- Janković?

- Bolestan.

- Od čega?

- Molim, od glave!

- Budalo! Kojić, Kisin, Konstantinović, Krnjeta,

Kopelman . .

- Ovdje! Ja. Ja. Tu sam. Aha.

- Lasić?

- Pobjegao.

- Gdje?

- U Italiju.

- Kako pobjegao?

- Molim, čamcem, gospodine . . .

- Daću ti ja čamac! Lončar? -Ja.

- Lazarević?

- Tu sam.

- Lutovac? -Ja.

- Lukač? "

- Ja-

- Lero?

Ti Ja-

- Milosevic?

- Ja sam.

Odgovarajte sa "ovdje"! Bez glupiranja! Nikolić?

- Otišao da pokvasi spužvu u klozet. . .

- Ko ga je poslao?

Momo Kapor - Provincijalac

- Molim, vi, gospodine . . .
- U redu! Pešanović, Perišić, Pužić, Popović, Pradel, Rozman ...
- Ovdje! Tu sam. Ovdje! Ja, ja!
- Tambić?
- Ja-Tuta?
- Preko puta!
- Molim?
- Ovdje, rekao sam ovdje, gospodine!
- Tendžera?
- Pao s pendžera!
- Ko je to rekao?
- Ko je rekao "pao s pendžera?" Neka se sam javi!
- Neću mu ništa . . .
- Dobro! Bićete svi kažnjeni! Todorović?
- Ja!
- Ne deri se! Zarić? Ojdje.
- Ti si rekao!
- Nisam, gospodine . . .
- Kukavico! Svi ste vi mali bijednici! Svi!
- Nisam, na časnu riječ, gospodine . . .
- Dosta! Poznao sam ti glas! Živadinović?
- Ovdje!
- Dobro. Ima li još ko da nije prozvan?
- Molim, mene niste!
- Kako se zoveš?
- Erzi Imre, gospodine.
- Sta si ti?
- Molim, Mađar sam.
- Dobro je. Sjedi. Ti si novi, je li?
- Aha.
- Ne kaže se "aha", nego: da, ja sam novi, družo profesore!
- Da, ja sam novi, družo profesore.

Momo Kapor - Provincijalac

- čije je pero?
- Moje.
- Uzmi ga i drugi put da mi date bolje pero, ruke su mi plave do lakata!

Sada ponovo zna njihova imena! Ponovo je među njima i ponovo, kao nekad davno gleda u potiljak Hajdarhodžiću (plava četka za odelo), leđima okrenut Jošiću koji dolazi posle njega. Herceg - samo jedno ime u nizu drugih prezimena, savršeno beznačajno baš kao i ostala, bez svih onih zvučnih titula i zanimanja koja će ga okružiti kasnije, kad Niko postane Neko: šminka, kostim, svetio, specijalni efekti, saradnici, režija, urednik . . . Šest slova ispisanih pedantnim oblim krasnopisom razrednog starešine rasla su i rasla sve dok ne zauzeše ceo ekran i ne ugušiše svog sujetnog vlasnika.

- Dakle - rekao je profesor zaklopivši dnevnik - šta smo imali za lektiru?

- Molim, "Vilin-gradu sinjem moru"! - jedva je čekao da se pokaže štreber Rozman. - Mogu li ja?

- Ne, ti sjedi ... - reče profesor. - Znam da ti znaš. Ali, da vidimo malo ove što spavaju na času ... Herceg, hajde ti! Jesi li se spremio?

i se lenjo podiže iz klupe: Pa . . . Jesam. Jesi li ili nisi?

- Jesam.

- Dobro, da vidimo! Prepričaj slobodnim riječima "Vilin-grad u sinjem moru" pa da pređemo na upotrebu glagolskih vremena.

Sad se seća: prepričavao je tu čudnu bajku pomagan siktavim šapatom svojih malih drugara. Radilo se u njoj o nekom sirotom ribaru sa kojim se grubo našalilo vreme. Jednoga dana, ribareći tako po sinjem moru, on susretne vilinsko kolo - "jato krilatijeh djevojaka", koje ga pozovu da se s njima poigra u vodi i odvuku ga u dubinu, u neku podvodnu pećinu, "gdje sa svih strana izmilješe vile i

Momo Kapor - Provincijalac

vilenici, onijeh vila braća i sestre, pobratimi i posestrime, toliko da im broja ne bijaše, a naposljetku se pomoli i sam Car njiov, vilinski i vilenjački, sa bradom od upletenijeh morskijeh trava i trozupcem od vezenoga zlata sa dva ljuta crna morska psa na zlatnijem verigama; te mu nazva Boga i lijepo ga primi i svoje mu dvore pokaza, gdje bijaše nebrojeno blaga . . ." Video je milione morskih zvezda, rakova i puževa, pospane kornjače goleme kao lađe, i srebrne meduze, jednooke polipe i vodene pijavice - i školjke je video što su u sebi porađale bisere krupne kao šaka ili dečija glava; čuo je neku toliko lepu muziku koju su izvodili morski vetrovi "što tu stanovahu u kristalnijem pećinama" da mu se u isto vreme i plakalo i smejalo, a onda, pošto se naigrao sa vilama i našetao do mile volje perivojima od crvenih korala i dragog kamenja, one iste vile ga uhvate za ruke i izvedu na površinu, gde ne zateče ni svoga čuna, niti mreže, nego dopliva do obale i vrati se bez ičega u svoje selo, a ono mu se odjednom učini oronulim. Niko mu ne uzvрати pozdrav, a u svojoj siromašnoj kolibi ne zateče ni oca ni majku, ni svoju braću, niti u susedstvu kumove i prijatelje, jer niko,ga više nije poznavao, pošto je u međuvremenu prošlo čitavih stotinu godina, mada se njemu učinilo da je na morskome dnu, u Vilingradu, proveo samo četvrt sata!

Okrenuo se u vodi, ali "Tramuntana" više nije bila na mestu gde je ostavio. Pred njim se pružala neka sasvim druga sivozelena kamenita obala.

Kao utopljenik koji vidi celu svoju prošlost u jednom jedinom blesku, dodirnut maglenom zavesom što se diže i otkriva razgolićeno i iskidano tkivo vremena, Herceg ugleda sebe u onom septembarskom jutru 1948. kada je prvi put zakoračio u sumorni Gymnasium, njušeći poput preplašenog mladunčeta oštri miris mokraće iz školskog klozeta i memlu kojom su bili prožeti zidovi ovog stogodišnjeg

Momo Kapor - Provincijalac

austrougarskog zdanja. U to vreme, u gradu su postojale dve muške gimnazije: jedna realna, iz koje su izašli mnogi sanjari, i druga klasična, odakle potekoše mnogobrojni modernisti. Herceg je pohađao Gymnasium - treću gradsku gimnaziju, koja je već odavno ukinuta. Gymnasium je inače bio sagrađen u zastrašujuće pompeznom secesionističkom stilu, koji je pokušavao da podražava građevine pozne firentinske renesanse. Klupe u učionicama bejahu izrezbarene imenima i crtežima mnogih generacija učenika; Herceg u njihovoj izranavljenoj polituri pročitao različite poruke koje su mu dovikivali prethodnici kroz vreme, razgleda profile i naga ženska tela, otkri čak i urezane male golove za igru sa dugmićima, zvanu "pucomet" (dugmeta su upućivana prema голу klizećim udarcima metalnih češljeva). Svaka učionica imala je trbušastu "Kraljicu peći", oko koje su u krugu od dva metra bile nagorele tamne daske. Njegov razred se nalazio na trećem spratu. Peo se do njega izlizanim i na sredini utegnutim skalinama čiji su kamen istrošili donovi stotine generacija dečaka. Obišao je pažljivo svoju buduću mučionicu: pred njim je, dakle, osam tužnih godina u ovoj sivoj kući, naravno, ukoliko bude imao sreće pa uspe da pređe sve prepreke koje mu bude postavljala lukava škola.

Danas, kada su moderne škole tako svetle, njihovi široki prozori zastrti prozirnim zavesama, a patos prekriven plastičnim masama živih boja, teško je i zamisliti večiti sumrak što je preko cele godine vladao ovim starim zdanjem. Napukli krik ručnog zvona objavljivao je rasulo petminutnih odmora: po betonskim hodnicima grmelo je đačko stado, valjali se dečaci u klupku grčevite bitke za prestiž, lunjali bez cilja mali melanholici, a klozeti se pretvarali u pušionice i hramove onanije. Zatim bi zvono ponovo pozvalo učenike na čas, pa bi hodnicima zaplovili dostojanstveni profesorski reptili, praćeni malim

Momo Kapor - Provincijalac

pomagačima - udvoricama. Njihova zastrašujuća povorka izbljuvana iz ždrele zbornice razmilela bi se po spratovima. Iza svakog profesora išao je smerno dečak upućen u svete tajne i počašćen tog dana privilegijem da na tren poviri u neprikosnovenu profesorsku sobu i ponese neko učilo. Vukli su tako monstruozno velike geografske karte sa kojih su u krpama visili potklobučeni planinski masivi i otpali kontinenti, gipsane biste Voltera (bezuba stisnuta usta puna skepse), Vuka Karadžića bez desnog brka ili zastrašujuće golemo stopalo od gipsa, torzo Miloske Venere, kojoj je neki mali pornograf nacrtao runo, globus sa rupom na mestu gde bi trebalo da se nalazi Evropa (kao da je već eksplodirala neka džinovska bomba i zbrisala je sa površine kugle, ispod nje je zjapio krater koji se zauvek urezao Hercegu u svest, kao pretnja staroj pokvarenoj Evropi), nosili su prašnjave kocke i kubuse, spojene sudove i peščane časovnike, praštave dekirikovske svežnjeve velikih trouglova i metafizičkih šestara sa kredom; tovare svezaka išaranih crvenim mastilom, a s vremena na vreme, iza kvočkaste profesorice prirodopisa, mogla se sresti i dugačka pratnja dečaka (prizor nalik na skaredno izvođenje Snežane i sedam patuljaka) koji su u naručju vukli voštane glave, po kojima su deca učila da raspoznaju različite ljudske rase. Herceg je već drugog dana gimnazije, sav prestravljen, buljio u njih, misleći da je upravo završen neki veliki pokolj iz kojeg se sad nose odsečene neprijateljske glave. Pored njega pronesoše mrtvački žutog Kineza sa perčinom, Indusa lobanje obavijene čalmom - ličio je na mađioničara Svengalija, jer se i posle smrti cerio svojim zagonetnim osmehom - a zatim promakoše kovrdžavi Papuanac boje čokolade, crvenokožac odlomljenog nosa i na kraju - kruna celokupnog čovečanstva: belac smaragdno-modrih očiju čiju su nezdravu kožu krasili ufitiljeni husarski brčići! Ponekad bi kroz hodnik pronosili golog ružičastog čoveka bez polnih

Momo Kapor - Provincijalac

organa koji su bili stidljivo zaobiđeni u oćiglednoj nastavi. ćovek je bio spolja ćitav i gledao je zaćuđeno u dećake, ali ćim bi se otvorila tajna vrata na njegovom stomaku, ugledali bi mu celokupnu utrobu, ne verujući da se iste takve stvari nalaze i u njima. Jedanput dok su ga pronosili hodnikom, ćovek se otvori sam od sebe i prosu utrobu na beton. Pred Hercegove noge dokotrlja se srce, pa se rastavi na komore i pretkomore. đaci su mu sakupljali slezenu, bubrege, creva i pluća i trpali ih unutra, u praznu duplju, ali nikako nije hteo da ih primi natrag. U Gymnasiumu, Herceg prvi put vide i kostur, ćija su se rebra, nanizana na žici, cerekala sablasnim kikitom. Na odmoru u vilicu staviše zapaljenu cigaretu. ćinilo se da avet uživa u dimu!

Direktor Gymnasiuma, visok dostojanstven starac u crnom redengotu neke već odavno išćezle ćinovnićke galaksije, izlazio je retko iz svog kabineta, ali kada bi se pojavio na hodnicima ili u nekom razredu, nastajao bi tajac, a oni koji bi smogli dovoljno snage bežali su glavom bez obzira u najbliže klozete. Na licu mu je uvek lebdeo pomalo odsutan, leden izraz kapetana prekookeanskog broda zagledanog u neki samo njemu poznati udaljeni cilj. Bio je u stanju da i najstrožije profesore natera na plesni korak, dok su ga pratili na pristojnom odstojanju. Dećaci su ih hvatali u udvorićkom, sluđinskom metanisanju, pa bi, presrećni što se i "nad popom našao pop", šaputali da profesori "ćvikaju od staroga!" Direktor je, inaće, bio veoma slićan kralju iz neke bajke: u krajnjem slućaju, njegovi veziri i prvi ministri mogli su da budu pokvarenjaci i ulizice, ali on je bio van svake sumnje, ćak i kod najokorelijih ponavljaća!

U godinama kada je Herceg pošao u gimnaziju, nastavnićko veće lićilo je na skup ostarelih brodolomnika na splavu koji pluta bez nade, nošen hirovitim vetrovima novog vremena. Mlada drđava još nije uspela da odškoluje svoje sopstvene profesore, pa je, htela - ne htela, morala da prihvati usluge

Momo Kapor - Provincijalac

svih onih koji su joj se stavili na raspoloženje, pošto su najbolji profesori izginuli u ratu na strani revolucije. Ovi preostali starci, opet, silom prilika prenesoše preko uske i klizave daske, koja je još neko vreme premošćavala jaz što je delio jedan svet od drugog, i svoj način predavanja znanja, svoje prastare rituale i strogost koja je već sama sebi postala dovoljna; njihove mušičave, osobenjačke navike opteretiše se još više strahom pred svim što je bilo mlado i novo i što je pretilo da sruši već natrulu hijerarhiju građenu stotinu godina. Deo Austrougarske živeo je tako kao pod staklenim zvonom sve do pedesetih godina. Novi svet još nije nastupio, a stari još nije bio izumro, pa dani u Gymnasiumu uzeše prividno mirni tok uhodane kolotečine. Hercegu se tako, a da toga nije bio ni svestan, pružila jedinstvena prilika da među poslednjima vidi pred skidanje sa repertoara dirljivu predstavu sa glumcima sličnim profesoru Janingsu iz "Plavog anđela". Odlazili su jedan za drugim u penziju, samoću i duboku anonimnost, zauvek odvojeni od katedre (čije daske, takođe, život znače!), napuštajući svoj mali svakodnevni teatar nastanjen decom što su se neprestano menjala, tako da i ne primetiše da su zagazili duboko u sedmu deceniju. Herceg je za njih osećao i dirljivu ljubav i mržnju, koja je, što su godine prolazile, sve više bledela, ustupajući mesta razumevanju sklonom da oprašta. A kada najzad stigoše prvi diplomirani profesori koji nisu imali više od dvadeset i tri godine, dečaci tek onda uvideše šta su izgubili. Nova garnitura nastavnika, koja je popunjavala slobodna mesta, učini da svi zažališe za starcima. Iza vrata zbornice vodila se izgleda bitka na život i smrt. Jedan naraštaj je dolazio, a drugi, ispraćen vicevima i smešnim crtežima po zidnim novinama, odlazio u tamu iz koje više nema povratka. Agresivni mladi došljaci nisu pristajali na to da strpljivo godinama čekaju svoje katedre - hteli su ih odmah! Stari su profesori opet isuvise dobro znali

Momo Kapor - Provincijalac

da je bitka koju vode već unapred izgubljena, pa su sve češće padali u tipično staračko durenje, isticali nekakva prava i nedokazane zasluge, za koje mlađi deo kolegijuma nije imao ni vremena ni razumevanja. Uz to, pokazalo se da neki od čuvenih profesora - legendi Gymnasiuma - nisu imali završene odgovarajuće fakultete i da su, po novim zakonima, bespravno predavali godinama. Dečaci su sa strahom i sažaljenjem gledali te dojučerašnje bogove, sada svrgnute, kako se, osedeli preko noći, vuku hodnicima pognute glave, odjedanput nesigurni i kao izgubljeni. čuveni Duka, profesor matematike - strah i trepet četrdeset generacija maturanata - koji je imao običaj da kaže: "Kod mene samo Gospod Bog zna za peticu, ja znam za četvorku, a ti nikada nećeš imati više od dvojke!" penzionisan je preko noći, jer se ispostavilo da je još pre onog rata završio samo dva razreda neke vojno-geodetske škole u Marburgu, u ono davno prošlo vreme o kome su se izgubili tačni podaci, svedočanstva i školske knjige. Prvi ukaz o njegovom postavljenju otvarao je vrata novim napredovanjima u službi; pa tako niko nije ni pomišljao da proverava tu matematičku legendu, pre nego što je stigao mladi profesor (kao i njegov slavni prethodnik, svirepo pedantan, uvošten i sa obaveznim čireom na stomaku), kome se žurilo da zauzme mesto. đaci su ga posle viđali kako pijan i polulud žurno korača Obalom, izbegavajući da se javi svojim bivšim kolegama i učenicima. Nekima su velikodušno dozvolili da u određenom roku završe fakultete, pa su se takvi i sami sklanjali, prihvatajući se drugih, manje uglednih poslova. Direktor Gymnasiuma bio je sada najzad prisiljen da izađe iz svog začaranog kabineta i stupi u otvorenu bitku. Na sednici nastavničkog saveta, koja je trajala do duboko u noć, pred samu zoru, on ustade i lupi šakom o zelenu čuju kojom je bio prekriven sto za većanje:

- Žaliću se gospodinu banu Drinske banovine lično!

Momo Kapor - Provincijalac

- zapretio je, a taj očajnički protest izazva salvu smeha mlađeg auditorijuma, a uplašeno zgleđanje s one druge, starije strane stola, čiji su se redovi već osipali.

Nikada nije mogao da zapamti ni registarski broj svojih kola, ni račun u banci, a već posle nedelju dana odsustva s mukom se prisećao pozivnog znaka grada i šest brojeva sopstvenog telefona. Bilo ga je sramota da prizna, ali gledano sa stanovišta matematike: bio je i ostao najprimitivniji urođenik koji ne ume da podeli ni dva broja jedan sa drugim! Među brojevima i znakovima koje je ispisivao po velikoj crnoj tabli (danas su čak i školske ploče zelene), dok mu se patrljak krede lomio u nervoznim prstima zasipajući mu kosu, grlo i nozdrve pokajnički belim prahom, osećao se potpuno bespomoćan - kao da sam sebi priprema stupicu. Obična kvadratna jednačina drugog stepena, na primer:

$$y = x^2$$

$$b^2 ;$$

$$y = \frac{b^2}{4a} = a x^2$$

$$2 - b^2$$

$$?? > 2$$

$$4a$$

ličila je Hercegu na mašinu za mlevenje mladog mesa; zagnjurivši se u njene šifre i hijeroglife, u taj zastrašujući matematički univerzum, činilo mu se da ga neki nemilosrdno precizni mehanizam zahvata zupčanicima i, ma koliko da mu se opirao, vukao ga je sve dublje u jednačinu, gnjurao pod liniju razlomka, gnječio zagradama, vadio mu kvadratno korenje iz grla, plašio nepoznatim, sve dok ga na kraju, izmrcvarenog i polomljenih kostiju ne propusti kroz znak jednakosti, pun olakšanja što će na kraju kao nula postati ravan nuli!

Profesor Grahovac se odnosio prema njemu sa blagim sažaljenjem, baš kao slikar koji posmatra nesrećnog

Momo Kapor - Provincijalac

daltonistu, ili klavir-štiter ljude bez imalo sluha, u čijoj kući upravo popravljaju klavir. Taj dečak, po Grahovcu, nije znao kakvu zaštitu gubi u ovom haotičnom životu, gde je jedino matematika konačna, nepromenljiva i čista.

Šezdesetogodišnjak atletskog rasta i gegava hoda, sa predugim ručerdama koje su mu dosezale skoro do kolena, profesor Grahovac je ličio na plišanog medveda, kome su deca u igri izlizala dlaku pa se osuo i isfronclao po rubovima. Lice su mu krasili boksterski slomljen nos i sitne oči krtice, koje su dobroćudno žmirkale ispod riđih trepavica.

Po školi se pričalo da poseduje strahovitu fizičku snagu, preostalu još iz vremena kada je bio rvač. Stariji ljudi su se još sećali kada je kao suplent u Travniku izašao na dvoboj čuvenom pelivanu Kara-Musi iz Anadolije, koji je, kao i ostali istočnjački rvači mazao telo zejtinom, tako da je postajao neuhvatljiv za protivnika, kao vlažan sapun u vodi. Taj meč je odlučivao mnogo više od odmeravanja dva čoveka; jednog koji je živio od nadmetanja po vašarima i saborima, i drugog što se za vreme studija matematike u Zlatnoj Prahi bavio usput grčko-rimskim rvanjem na akademski način - bio je to sukob dva stila, dve civilizacije, na kraju, dva različita shvatanja fer-pleja, a čitava borba se odigravala pred očima travničke čaršije, za čiju su se naklonost i tukla dvojica atleta. Kara-Musa je trebalo da odbrani prestiž prastare pelivanske tradicije u kojoj je bilo neskrivene svireposti, a mladi suplent s druge strane, zastupao je obnovljeni olimpijski stil prosvećene Evrope. Izazvan da izađe na ring (u stvari, običan krug gledalaca pred čijim je nogama ležalo izgaženo šatorsko krilo, koje je Grahovcu bilo neobično posle kožnih strunjača, u češkoj prestonici), mladi profesor je znao: izgubi li megdan sa Kara-Musom, gubi istog časa i sav ugled u ovoj bosanskoj kasabi, u kojoj je dobio svoje prvo zaposlenje. Započe

Momo Kapor - Provincijalac

borba! Nauljena Mala Azija iskliznula bi vesto iz svakog srednjeevropskog zagrljaja zbunjenog Grahovca. Njegovi učenici i njihovi roditelji već su se smijuljili kada je Kara-Musa, nalik na sklisku jegulju, izmicao, rugajući se profesoru. Najzad, Grahovac se toliko razbesne da upotrebi jedan nedozvoljeni tajni grif (otkrio mu ga je u Tunisu za vreme studijskog putovanja neki putujući rvač) - ispruži prste na obe ruke i ukruti ih kao ubojita sečiva, pa ih snažnim, iznenadnim udarcem zabi do zglobova u pelivanove slabine iz kojih šiknu teška i masna, crna krv! Pričaju da je Grahovac držao sa obe šake Kara-Musinu džigericu i da mu je pelivan izdahnuo tako na rukama, procedivši samo jednu reč: "Pašče!". Sve Još kažu, dogodilo se davno, a jedini preostali svedok, sam profesor Grahovac, nije želeo nikad da govori o svojoj pobedi. Posle meča sa Kara-Musom napustio je zauvek rvanje i više nikada nije stupio nogom ni na jedan ring.

Predavao je matematiku u Gymnasiumu kao da otaljava neki nižerazredni, mučan i pomalo dosadan posao. Sva njegova ljubav, čitav njegov život, bili su usmereni samo u jednom pravcu: već decenijama je luđački pasionirano pokušavao da reši neki, po svemu sudeći, potpuno nerešiv problem, koji je postavio još Karl Fridrih Gaus (1777-1855), jedan od najvećih nemačkih matematičara i astronoma. Niko nije znao o kakvoj se enigmi radi, sem što se šušalo da je reč o teoriji brojeva i metodu najmanjih kvadrata, dok su drugi, opet, tvrdili da je u pitanju korekcija Gausovog klasičnog metoda za određivanje putanje iz tri bliska pronađena položaja u to vreme tek otkrivenog planetoida Ceresa, čime se omogućuje njegovo ponovo otkrivanje u sledećoj vremenskoj poziciji. (Theoria motus corporum coele-stmm, 1804.) Njegovi učenici, koji, naravno, nisu imali nikakvog uvida u tajnu pasiju svog profesora, pojednostaviše stvar: razglasiše po gradu da Grahovac, u

Momo Kapor - Provincijalac

stvari, rešava kvadraturu kruga. Oni gluplji - da pravi planove za perpetuum mobile!

No, ma šta da je bilo u pitanju, profesor je u tihom, postojanom zanosu koji se graničio sa ludilom, ali i sa religijom istovremeno, ulagao u taj poduhvat čitav svoj život, bez i najmanjeg ostatka. U međuvremenu, napustila ga je porodica, pa je stanovao kao samac u blizini Katedrale, u devojačkoj sobici, koja je jedva uspevala da primi njegovo teško, glomazno telo. Niko Herceg je jednom prilikom nosio pismene zadatke bolesnom profesoru i tako imao retku priliku da izbliza razgleda taj matematički brlog. Zatekao je Grahovca kako, umotan u ćebe i svoj stari zimski kaput, sedi u krevetu i bulji u brdo hartija prekrivenih teoremama. Nije ni primetio dečakov dolazak, niti je obratio pažnju kad je ovaj posle nekog vremena izašao na prstima iz tog bednog sobička.

Među svojim kolegama, profesorima Gymnasiuma, važio je za nepopravljivog osobenjaka bez ikakvog ugleda. Stizao bi ujutru sa zakašnjenjem na prvi čas, očiju zakrvavljenih od noćnog rada uz lampu.

Nikog nije posebno iznenađivalo što su mu noge bile obuvane u različite cipele ili što je ispod umašćenog sakoa izvirivao gornji deo pidžame. Ogovarali su ga da kupuje samo ženske čarape, koje, kada se pocepaju na prstima, podseca makazama i podvija sve dok traju! Po izgledu je mnogo podsećao na odbeglog robijaša - neku vrstu domaćeg Žan Valžana, čijem je opisu, inače, veoma odgovarao. Ma gde išao, spise je nosio uvek sa sobom, u velikoj kožnoj akn-tašni bez dna, koja je bila osigurana dvostrukim remenjem i zardalim bravama. Sve je na tom čoveku bilo nekako glomazno i teško, pa i ta njegova torba ličila je više na putni kovčeg nego na tašnu koja se nosi na posao. U njenoj utrobi su se među hartijama vukli ostaci hrane, mrve i kožure od slanine, bilo je tu i prljavog rublja

Momo Kapor - Provincijalac

koje je profesor zaboravio da odnese na pranje, i pisama sa čudnim stranim markama. Grahovac se, naime, dopisivao sa mnogim svetskim matematičarima i astronomima, a među njima su se nalazila imena uglednih akademika, takođe zaraženih uzaludnim rešavanjem Gausovog problema. Probijajući se mukotrпно kroz svoj sizifovski posao, profesor je često nailazio na usputna otkrića, koja su svojom vrednošću mogla da ozare živote bar desetorice prosečnih matematičara. Te uzgredne plodove svoje muke on je poklanjao svima koji su hteli da ih uzmu, neprestano zagledan u sve udaljeniji cilj, kome je žrtvovao sve što je posedovao. Po Gymnasiumu se pričalo da je odbio mnoge pozive da otputuje u inostranstvo, gde mu je, navodno, mnogo toga obećavano i nuđeno: titule, razne počasti, asistenti, prostor za rad i gomila novca, ali Grahovac je, kažu, sve to otklanjao od sebe i ostajao, ko zna zbog čega, sam i ubog u Sarajevu, gde ga je Herceg često viđao kroz stakla kafane "Central" kako, pokraj neditnutog čaja koji se hladi, grozničavo nešto izračunava, sa većitom torbom pored nogu kao sa vernim psom - pratiocem slepih. Pričalo se još da mnogi čuveni matematičari - profesori univerziteta kojima je slao svoje radove - odbijaju da ga dalje prate, jer se pokazalo da zna mnogo više od njih! Šta je od svega toga bila istina, Herceg nikada nije doznao.

Ulazio je na čas klimajući glavom, kao da se svima izvinjava zbog neke tajne krivice, i dečaci su to osećali pa je zato na njegovim predavanjima vladao neopisiv metež. Jedanput je čak i sam direktor Gymnasiuma morao lično da uđe na Grahovčev čas, privučen bukom. Njihov profesor je tromo ustao sa stolice i uz dubok naklon nemoćno raširio ruke, izražavajući slikovito svoj poraz: radite sa mnom i sa njima šta hoćete! Dok je ispitivao kvadratne jednačine, ličio je na čuvenog virtuoza koji radi kore hleba nasušnog mora da podučava balavce solfeđu. Samo je jedanput izgubio na

Momo Kapor - Provincijalac

trenutak svoju blagost: onoga dana kada mu je mali Alić iz šale ukrao torbu sa hartijama. Tada je zanemeli razred imao i sam priliku da se uveri u njegovu užasnu snagu. Zgrabio je nasumice nekoliko najbližih dečaka (među kojima je bilo i vrlo krupnih mazgova) i podigao ih u buket visoko iznad glave, kao kakav Laokon. Koprčali su se gore ispod same tavanice zapomažući i mlatarajući nogama i rukama, sve dok neko ne vrati krišom torbu na katedru. Grahovac ih je tek tada nežno spustio na klupe i vratio se bez reci za tablu prekinutom zadatku.

Tek mnogo godina kasnije, Herceg je počeo da shvata stvarne razmere profesorove avanture; njegovu usamljenu borbu sa sredinom, način na koji je dostojanstveno izdržavao bedu u ime nekog teško dostiživog cilja, njegovo potpuno nipodaštavanje građanskog života, preziranje zbornice i sitnih profesorskih duhova koji su se gložili između sebe oko rasporeda časova i plata, taj neuporedivo plemeniti zanos, plaćan neprestano strašnom samoćom među ljudima koji nisu poznavali jezik matematike i sve to profesor Grahovac je činio ne pridajući svom odricanju nikakvu posebnu važnost - bez paćeničkog oreola, tako dragog asketama, baš kao da se radi o jedinom mogućem tipu života. Herceg je znao da nikada neće biti toliko snažan da postane ravnodušan prema ljubavi i priznanjima, nikada dovoljan sam sebi i nikada dovoljno lud da se zagreje za jedan tako neizvestan cilj. Zagnjurivši se u dubinu Grahovčevog krtičijeg pogleda ispod riđih trepavica osmuđenih duvanskim dimom, Herceg je pronalazio neviđenu snagu i postojanost i nešto više od toga - zrelost koju poklanja saznanje da nije važno gde čovek živi, u Parizu ili Sarajevu, ako je do kraja predan nekoj velikoj tajni koja ga ispunjava značajem.

“Sta imaš što nisi primio od drugih?”

“Govorilo se da se na keju pojavilo novo lice: dama sa

Momo Kapor - Provincijalac

psetancetom.”

Profesor ruskog jezika Dmitrij Gerasimovič Koroljov tvrdio je da se u toj rečenici nalazi apsolutno sve ono po čemu se veliki pisci, kao što je Antoša čehonte, razlikuju od osrednjih i malih. Već u toj prvoj rečenici “Dame sa psetancetom”, objašnjavao je na svom nemoguće umekšanom rusko-srpskom jeziku, potpuno je jasno da se radnja pripovesti dešava na obali nekog letovališta, na šta nas navodi postojanje keja, zatim, odmah se vidi da je to letovalište pomalo dosadno jer se govori da se “pojavilo novo lice” - znači, prepričava se od duga vremena, a onda, ne pojavljuje se makar ko (jer, Anton Pavlovič je mogao napisati “žena” ih “devojka”, ali ne! - On je rekao: dama!) I to verovatno veoma lepa dama, pošto je, inače, niko ne bi ni zapazio! Kako se oseća ta dama u Jalti (jer, to je Jalta, kako ćemo kasnije videti). “Kak ana čuvstvujet sebja?” - pitao je Koroljov dečake koji su ga tupo gledah kako, poput mađioničara, izvlači toliko stvari iz jedne, za njih sasvim obične rečenice: “Kak ana čuvstvujet sebja? Ana adinokaja . . .” odgovarao je sam na postavljeno pitanje. - Ona osamljena! I zbog toga što je osamljena, po Koroljovu, dama seta sama sa psetancetom izazivajući u nama, čitaocima, retko lepo uzbuđenje. Kakvo uzbuđenje? Ko je ona? Hoćemo li joj prići? Šta radi tu sama sa kućetom? “Možda bi mogla desiti se ljubav?” kao što je lepo rekao pesnik. Svi dečaci u razredu, skupljeni s koca i s konopca, našli bi se tako jednog dosadnog sarajevskog popodneva u Jalti na obali mora i svi su zamišljali da rade dami razne bezobrazne stvari, a kuće udaraju nogom: “Marš tamo, ne smetaj dok radim!”

Dmitrij Gerasimovič bio je naprosto zaljubljen u tu čehovljevu rečenicu, i, zahvaljujući tome, predavao je svim razredima, bez obzira na uzrast, pa su mnoge generacije gimnazijalaca izašle iz škole, naučivši je napamet:

Momo Kapor - Provincijalac

“Govorilo se da se na keju pojavilo novo lice: dama sa psetancetom . . .”

Dmitrij Gerasimovič Koroljov, spečen starčić neverovatno velikih, izrovašenih ušiju, mnogo je ličio na neku sićušnu šumsku životinjicu iz roda glodara. Ispod naboranog čela, bez prethodne opomene, sa lica mu je polazio oštar, kukast nos nalik na kljun. Dodamo li ovome i oči boje ćilibara večito u pokretu, kao dva titrava plamička iz kandila, opišemo li još njegove ruke hitrih prstiju posute pegicama i spletom finih žila i, na kraju, odenemo li profesora u stari sako od đavolje kože i pantalone čiji je tur kao kod starih slonova tužno ispražnjen i kesast landarao levo-desno - dobićemo njegov portret u prirodnoj veličini. Hercegov Gymnasium angažovao je Dmitrija Gerasimoviča da predaje ruski jezik još u prvim mesecima posle rata, smetnuvši sasvim s uma da se u svoje vreme borio na strani belih i da je zbog toga i napustio rodni Kerč.

Koroljov je imao dve velike strasti: pušenje i kocku! čitava njegova majušna pojava kao da je do poslednje krpice bila impregnirana dimom cigareta, a u njegovim starim žilama tekla je umesto krvi žućkasta nikotinska tečnost, iste boje kao i unutrašnjost njegovih muštikli od višnjeva drveta. Zloupotrebljavajući do mile volje taj njegov porok, dečaci su slobodno pušili u poslednjim klupama za vreme časova ruskog jezika, čak i u proljetnim mesecima, kada nisu mogli da se pravdaju dimom iz “Kraljice peći” ako bi ih uhvatili na delu. Svaki profesorov ulazak u učionicu pretvarao je razred u pravu ložu tajnih pušača! Koroljov je, inače, često stizao pravo sa kartaškog stola za katedru, pa je jedanput, uzimajući naliv-pero od dežurnog redara, upitao: “Ko deli?” umesto: “Ko je odsutan?”

Za Dmitrija Gerasimoviča se slobodno moglo kazati da živi u kući od karata, a da to ne zazvuči kao metafora: svoju dvospratnicu u Skerličevoj ulici ovaj časni starac zaista je

Momo Kapor - Provincijalac

dobio na kartama u čuvenoj partiji pokera 1923. u separeu kafane "Volga" od kožarskog trgovca Simovića, kada ga je poterala karta, pa dva puta za redom izvukao fleš-rojal. Neutešno daleko od svog Kerča, zalutao u ovu čudnu varoš sa podmuklom klimom: predugim kišama i brdima koja su je zatvarala sa tri strane, večito za nešto kriv pred svojom babuškom - "majčicom našom dobrotvorkom Stepanidom Viktorovnom" koja se danima, uvela i otežala, izležavala poput kakve istočnjačke odaliske u neopisivom neredu kroz koji su se vukle opale dlake domaćeg zeca, Koroljov je umeo da sačuva svoju dušu od spoljnjeg rasula. Tamo gde bi se zatekao, podizao je svoj dom u savršeno urednom poretku ličnih predmeta. Vadio je futrolu za naočare, perorez na lančiću, džepni časovnik, paklo cigareta i jeftin upaljač sa štitnikom protiv vetra, kakav koriste još samo kočijaši i vojnici, i svaka od tih stvarčica zauzimala je precizan položaj u odnosu na njegov kožni notes, čije je uloške redovno menjao, i svežanj olovčica zarezanih do nemogućeg, od kojih su neke bile toliko istrošene da ih je morao uvlačiti u produžetak od trske sa metalnim prstenom. Sve te sitnice, koje, trezveno gledajući, nisu mnogo vredele, kada bi se našle pred Dmitrijem Gerasimovičem, izazivale su želju da ih čovek poseduje, jer su bile kao omađijane značajem što im ga je poklanjao stari profesor. Od njega je Herceg naučio da stvari ne vrede toliko kolika im je cena, već onoliko koliko smo u njih uložili ljubavi.

Sa izuzetkom večne "Dame s sobočkoj", na njegovim časovima govorilo se o svemu sem o lepoj književnosti. đaci su vesto umeli da prevedu Dmitrija Gerasimoviča žednog preko vode i da od njega izvuku divne slučajeve iz njegove mladosti, od kojih se Hercegu najviše dopao onaj kada je profesor Koroljov dao da se porazbija dvanaest kristalnih ogledala u petrogradskoj "Astoriji".

Momo Kapor - Provincijalac

- ??? ja bogatim i, razumjejetsja . . . ludoj maladjec! - pričao im je naslonivši se na prvu klupu. - A v Pitcjeru byla gastingjica "Astorija", gdje my prihodjili da ... kak vi nazivaete eta . . . nu . . . nu . . . bančimo! E, pa v gastingjice "Astoriji" byl adin separe, a v jemu dvjenacat hrustalnjih zjerkal . . . Ogljedala, kak vi eta nazivajete, panimajetje - ot kavra do patalka! A u minja krasivij čornij štap (harašo li ja eta skazal?), čornij štap, a na jemu, kak narmaljno, serebrjanaja galava ot lava! Cap! Kucnem adno zjerkalo, a ano v tisjač komat! Možno lji vam pjeredstavit eta? Prihodit maitre de salle: nužno platit! Nu, harašo, atvječaju i dam jemu djengi za vsje ogljedala, a oficijentu, panjimajete - garsonu . . . ko . . . konobaru pa vašemu, dam čornij štap čtob on razbyl ostaljih adinacat! Vjes gorod ob etam raskazival! Eh, molodosti, ludosti! Dok je Koroljov pričao, u razredu se nije mogla ni muva čuti. Sirotu učionicu zasipale su krhotine polomljenog petrogradskog kristala. Gazili su srču do kolena! Voleo je još da priča i o dvobojima u kojima su se tukli, on i njegovi prijatelji, oflcjeri. Dečacima se najviše dopao onaj duel u kome dva protivnika sa pištoljima stoje s obe strane obešenog tepiha, tako da ne vide jedan drugog, već ispaljuju nasumice po tri metka "čerez kavjor".

- V etam slučaje - podučavao ih je Koroljov, ako se nekad nađu u sličnoj situaciji - umno lječ i streljat sa zemlji ... A slučalos čto duelante, kanječno, zapirajut v savsjem mračnuju komnatu i onji potom ostajut v tjemnote, paka cigarjeta nje dagarit do noktej. Kak v komnate tjemnata, anji streljajut, kak vam skazat? - Jest, prjama žaru ot cigarjeti i, kanječno, kak narmaljno, vsje djeržat cigarjetu padaljše ot sebja. I čto slučaetsja? Byl tak adin moj prijacelj, kamer-junker Šaša Plemjanikov, katorij mnoga ljubilj pabitsja s ljudmi ni za čto! Idjot, tak, Šaša, idjot iz duelji v duelj, a kak skazat pa sjerbski? - Padaždite,

Momo Kapor - Provincijalac

padaždite . . . mjetak ni hočet njega! Pitamo jevo: nuka, Šaša, a gdje ti djeržiš cigarjetu kagda v komnate? A, on ni pjat ni šest, gavarit nam: "V zupal! A, inače gdje?" V zubah, gavarit. . .

Od Koroljova se Herceg učio ljepoti izgnanstva. Ovaj starac, siromašan kao crkveni miš, a uz to težak srčani bolesnik, i u tuđoj zemlji, umeo je, kao niko koga je posle upoznao, da očuva gordost i drskost carskog oficira koji je izgubio i rat i mladost i zemlju i kuću i porodicu, sve! Tada još nije mogao da razume životnu lekciju koju mu je poklanjao Dmitrij Gerasimovič, ali doći će vreme kada će se i sam osetiti izgnanikom, i tada će taj časni starac rasporediti pred njim ponovo svoje lepe male stvarčice iz džepova, a iz neke već zaboravljene rečenice rascvetaće se sanjivi vrtovi nežnih godina.

Na klupama su im ležale uvek otvorene ruske čitanke i, čim bi u njihov razred ušao direktor ili inspektor, Koroljov bi istog časa, kao kakav preko noći ostareli dečak kojeg su uhvatili u grešci, promenio glas i naredio da neko čita iz knjige. Tada bi unjkavi dečaćki glas počeo da sriče: "Govorilo se da se na keju pojavilo novo lice: dama sa psetancetom . . ."

Jednog lepog prolećnog jutra 1950. profesor gimnastike Petar Besarabić, predratni šampion u bacanju koplja - peti na IX Olimpijadi u Amsterdamu 1928. - poveo je sve razrede izvan grada, na ledine nedaleko od starog pravoslavnog groblja. Išao je sportskim korakom bivšeg sokolskog predvodnika, ponosan kao ostareli paun, na čelu odrpane đaćke bulumente. Na prsima trenerke u koju je bio odeven pisalo je izbledelim slovima: YOUGOSLAVIE. U jednoj ruci nosio je svoje proslavljeno olimpijsko koplje oslonjeno na rame, a u drugoj disk. Iza njegovog paradnog trčećeg koraka vukle su se apatično rasute gomile bledunjave gradske dečurlije, srećne što će izgubiti nekoliko

Momo Kapor - Provincijalac

časova u Gymnasiumu. Jedan deo onih slobodnijih razbeža se po sporednim prolazima, još pre nego što izađe iz glavne ulice. Drugi bezvoljno nastaviše za svojim profesorom, opaljujući jedni drugima čvrge iza leđa. Prolaznici su u čudu gledali tu đačku armiju, sastavljenu od dečaka izmiledih iz gradskih rupa, prizemlja, udžerica i vlažnih kućerina sa stanovima za izdavanje; decu baraka i čatrlja duž železničkih pruga, nevoljenu i neželjenu decu, koja, pošto su se već našla na svetu, nemaju ništa drugo sem svojih izgadnelih, rahitičnih tela i urođene drskosti uličnih punoglavaca.

Već na prvi pogled, među njima su se rastom i snagom izdvajali naglo izdičljali momci iz sarajevskog Polja u prekratkim kaputima, iz čijih su rukava virili široki pomodreli zglobovi. Bilo je tu i mladića sa obližnjih brda, što su se svakog dana spuštali peške do Gymnasiuma i posle se ponovo peli u svoja planinska sela; lako ih je raspoznati po trapavom brđanskom hodu, a uporedo sa njima koračali su mali šverceri sa Bašćaršije, gospodska deca - sinovi inženjera i lekara - kuferaša, mlade ukoljice i prznice, uniformisani pitomci domova za nezbrinutu decu sa nečim utučenim na licima, albino-tipovi iks nogu, školske lude i stalne žrtve, štreberi i ulizice, i oni bez lica, koje nikada niko ne upamti posle školovanja - ?? u šarolikom ruhu prekrojenom i nasleđenom od starije braće i otaca.

Zajedničke su im bile samo đačke kape ukrašene bronzanim rimskim brojevima razreda i odelenja. Brđani, vozari i došljaci nosili su ih ponosno na glavama, ostali, smotane u džepu.

Čim su stigla na cilj, deca se odmah razmileše po poljani, poput pleglog oblaka sivih skakavaca. Neki odmah legoše u travu, drugi izvadiše zgužvane karte a ostali povukoše crte te započe beskonačna svađalačka igra krajcarice.

Predvođeni profesorom Besarabićem, oni žustriji su

Momo Kapor - Provincijalac

sakupljali plosnato kamenje, koje je trebalo da zameni diskove, i rezali čakijama koliko-toliko prave grane što će zameniti koplja, a odnekud, iz nekog starog sportskog magacina, pojavi se i nekoliko pravih kugli za bacanje, dva kladiva nalik na robijaške okove i desetak pari šprinterki za trčanje na sto metara. Pošto nije stigao da u opštoj gužvi zgrabi bilo šta od "kupovnih" stvari, Herceg se priključi grupi koja je skakala u dalj. Petar Besarabić im je objasnio pravila takmičenja, i uskoro Herceg zavole da skače; uživao je u neizvesnosti hoće li mu se koraci podudariti sa belom linijom u travi; voleo je rizik odskoka i kratak, a opet tako napet let kroz vazduh - onu divnu nadu da će nadskočiti samog sebe, preskočiti svoje mogućnosti i iz sve izmorenijeg tela izvući još nekoliko nedostižnih santimetara. Voleo je taj samozaborav u letu, a glad za uspehom gonila ga je da sa nestrpljenjem i drhtavicom očekuje svoj red za skok.

I već tog prvog dana na ledini izvan grada, sportski stručnjaci koje je pozvao Petar Besarabić izmeriše metrom i štopericama nekoliko republičkih i dva jugoslovenska rekorda: u trčanju na sto metara i u skoku uvis. Ovi dečaci, kojima se prvi put pružila prilika da se pokažu, prosto su gutali prostor i vreme; bacali kuglu sa očajanjem nekoga ko gađa nevidljivog mučitelja! Siromaštvo ih je gonilo na podvig, a mnoga bekstva pomagala su im da pretrče sportsku stazu brže od srećne dece. Niko N. Herceg uspeo je da skoči oko tri i po metra slabije od jugoslovenskog rekorda. Uverio se da sport nije disciplina u kojoj može bilo šta postići, pa je, gladan priznanja, njušio raširenih nozdrva neki drugi prostor u kome će moći da nadskoči i preskoči i naj snažnije momke - tamo gde će ga najzad pohvaliti i zavoleti. A na onom mestu gde je profesor Petar Besarabić zabo svoje olimpijsko koplje u travu, nikao je nekoliko godina kasnije velelepni betonski stadion.

Momo Kapor - Provincijalac

I ostale stare ptice iz Gymnasiuma živele su kao Koroljev (koji je zaista bio stranac i to s ponosom svaki put isticao), u nekoj vrsti unutrašnje emigracije; ne samo u gradu, već i u svojim rođenim porodicama sa kojima su imali sve manje dodira i razumevanja. Školovani po tuđini, u Minhenu, Krakovu, Pešti, Pragu, Beču i Gracu, zauvek zadržase manire stečene u mladosti, kad je grad u kome im je bilo suđeno da prožive svoj vek, bio još kasaba, a oni retki Evropljani u njemu.

Po načinu odevanja i po ponašanju, a najviše po svom uspravnom držanju - svojevrsnoj disciplini duha - činilo se da je njihova generacija, školovana na početku veka, sazdana od nekog posebno čvrstog materijala. I najmanji ustupak levantinski opuštenoj čaršiji i njenim tromim navikama, značio bi za njih priznavanje poraza, uzaludnost dugog obrazovanja, reklo bi se: potpisivanje bezuslovne kapitulacije!

Oni su u Sarajevo doneli prve futbalske lopte i naučili mahalske dečake maksimi da nije važno pobeđivati, nego učestvovati! Pošto je grad, kao što je poznato, okružen planinama, prvi su natovarili na leđa rančeve, uzeli u ruke alpske štapove donesene čak iz Štajerske, prvi na noge nazuli teške "gojzerice" za penjanje po stenama i krenuli kraticama da osvajaju Trebević. Ta lepa navika ostade im do poslednjeg daha: već odavno grad je povezan sa pitomom planinom modernom žičarom u čijim se kabinama izletnici, snabdeveni košarama sa jelom i pićem, penju bez ikakvog napora ka vidikovcima - ne, poslednji Mohikanci još uvek pešače i u znoju lica savlađuju uspone i vododerine, dok im sa neba mašu nedeljni izletnici. U zimske dane, Herceg ih je viđao kako se spuštaju niz trebevičke serpentine, zvane "osmice", na sankama od kivanog hrastovog drveta sa izukrštanim platnenim trakama. Zvali su ih "rodle"! Više se nigde ne prave slične. Smejao se

Momo Kapor - Provincijalac

gledajući sa koliko ozbiljnosti ulaze u krivine napuštenog puta. Ti ljudi, mudri starci!

Kada bi s vremena na vreme navraćao u svoj rodni grad, uvek bi ga bolno iznenadilo koliko su u međuvremenu propali. Oni najuspravniji šepesali su ulicama presamićeni i drhtavi, a od njihove nekadašnje elegancije nije ostalo ni traga: karirane "pumperice", alpske vunene čarape i duboke kožne cipele na šnjiranje, francuske beretke i smelo zabačeni šalovi oko vrata iščezli su bez traga. Viđao ih je kako nogu pred nogu oprezno koračaju u kućnim papučama, plašeći se da ne padnu na klizavici. Staračke kosti tako teško zarastaju! Ali, i u poniženju koje sa sobom donose pozne godine (hoćemo li pristati i mi na njih, ili ćemo iskoristiti neku lepu priliku da klisnemo neopaženo?), zadržali su onaj svoj stari mir. Kao da su dostojanstveno čekali svoj red za večni počinak, propisan pravilima nekog već davno ukinutog liceja, čiji su verni pitomci ostali do kraja.

Hercegove gimnazijske godine proteći će u slepoj ljubavi za Linu Koen. Viđao je veoma retko, uvek okruženu svitom tetaka u crnom. Nadnosile su se nad njom poput krivaca kad žele da se iskupe za sve propuštene nežnosti.

Tamnokosa Lina ličila je Hercegu na malu nesrećnu princezu, i baš taj tako tužni nevidljivi beleg na njenom bledom licu privlačio ga je više od svega. Osmehnula bi mu se u prolazu, kao da se budi posle duge bolesti. Možda se više nije ni sećala njihovog zajedničkog bekstva u Dubrovnik, ali Herceg je ipak bio jedno od lica iz dugogodišnje more iz koje je upravo isplivala, pa je u njenom osmehu bilo i nešto od zajedničke tajne i prepoznavanja - istovremeno i nečeg što mu je jasno govorilo da više ne pripadaju istom snu.

Cenio je lepotu drugih devojčica po tome koliko su joj bile slične. Prateći Linu Koen i njene večne tetke, otkrio je i gde

Momo Kapor - Provincijalac

stanuje: bila je to jedna gospodska kuća građena pred sam rat, sa holom u mermeru i prozorima koji su gledali u mali park. Kroz navučene zastore na prvom spratu prodirala je u zimskim danima topla, ružičasta svetlost koja je nagoveštavala raskoš i udobnost. Nepogrešivo je znao da Lina stanuje baš iza tih zavesa! Smešno, ta kuća i ti prozori ostaće zauvek za Niku Hercega uzor otmenosti koju nikada neće uspeti da dosegne i, mada će se probiti do najzatvorenijih apartmana i vila, plivati u tirkiznomodrim bazenima, biti pozivan kod najuspešnijih i najbogatijih ljudi svoga vremena, njegov dečaćki san nikada neće biti prevaziđen.

Lina Koen je za Hercega bila drugarica iz zlih vremena, koja je pre njega imala sreću da se izvuče iz bede. On je još uvek bio u nevolji i, razumljivo, očekivao je od svoje male dobre vile da mu pruži ruku, kaže, možda, neku reč svojim zaštitnicima da i njega izbave. Verovao je da ga neće zaboraviti. Imao je već petnaest godina i stideo se što, izgleda, jedino on još nije imao ženu. Jedanput mu se pružila prilika, ali je nije iskoristio. Čuvao se za Linu Koen. Iskusni Lončar, ponavljač, stariji tri godine od ostalih iz razreda, odveo ih je zapletenim sokacima Kujundžiluka do neke stračare, kroz čije je zidove oblepljene blatom provirivala trska. Ušli su u tu kuću sa stražnje strane, kroz avliju u kojoj su hamali ostavljali preko noći svoje dvokolice, a seljaci prazne sepete. Bio je novembar mesec, jedan od onih maglovitih dana kada se čini da su oblaci zauvek pustili korenje u podrumima i da se više nikada neće popeti na nebo. Herceg se seća da su na petama pregazili široku lokvu masne crne vode pomešanu sa naftom i prišli podnožju klimavih drvenih stepenica po kojima su trunule krpore. Lončar ih je puštao jednog po jednog gore na sprat, odakle je dopirao zardali ženski kikot. Sumrak je obavijao ovu prljavo-vlažnu scenu skidanja nevinosti. Najzad, dođe

Momo Kapor - Provincijalac

red na Hercega i Seada da se popnu do vrata erotskog raja; bili su uplašeni i stalno su se osvrтали prema dvorištu gde su čekali njihovi drugovi u nevolji. Pređoše dugi hodnik sve do nekih poluotškrinutih vrata kroz koja se videla soba osvetljena slabašnom sijalicom od dvadeset i pet sveća. U prvom trenutku Herceg ništa ne razazna, sem olupanog lavora i gomile sivih krpa na gvozdenom krevetu, a malo kasnije shvati da u tim ponjavama leži nešto dlakavo i belo. Jedna gola ženska ruka prokrči put kroz stare zimske kapute i pocepanu ćebad upletenu u plahte prljavo-žučkaste boje: "Hodi ... ne ujedamo!" - pozva ih ženski glas pa Sead prvi priđe ovoj dvoglavoj nemani (Niko shvati da se u krevetu nalaze dve žene!), a ona ruka raskopča vesto kaiš na njegovim pantalonama i one skliznuše na cipele kao zastava. Zanemio od straha, nesposoban da napravi ma i jedan korak, Herceg je užasnut gledao kako se iz prljave gužve izdvaja raščupana ženska glava i približava stenjući dečakovom stomaku; čuo je kako nešto šljapka, kao da se neman oblizuje i škriguće zubima. U sobi je bilo neutešno pusto - eto, tako je najzad otkrio mesto gde se izvodi najvažniji od svih tajnih muških rituala. Sead se odvažio da prođe kroz ispit muškosti, a on? Grudi mu se ispuniše prkosom: "Ako se na ovaj način dolazi do žene i postaje muškarcem - mislio je - onda sam zauvek na suprotnoj strani!" Dok je tako stajao, bilo mu je potpuno isto kao kad je na Cirkus-placu platio da vidi ženu sa tri noge - nekakvu polugolu jadnicu umotanu u komade jagnjeće kože. Okrenuo se i štrcao niz stepenice čela orošenog hladnim znojem.

- Sto je bilo? - upita ga Lončar, iznenađen tako brzim povratkom.

- Ništa . . .

- Kako ništa, pederu jedan? - vrisnu mali posrednik između nevinosti i bluda. - Zar sam te džabe dovodio čak

Momo Kapor - Provincijalac

vamo?

- Pusti me! - vrisnuo je i odgurnuo ga u onu lokvu. Sutradan je ušao sa strahom u svoj razred i ne gledajući nikome u oči, seo u klupu pokraj prozora. Klub malih mužjaka oko "Kraljice peći" hvalisao se svojim sinoćnjim podvigom. Šta je imao zajedničko sa tim dečacima koji su bučno slavili svoje posvećenje? Posiveli od oblačnog jutra, lica prekrivenih bubuljicama i prištićima, slepljenih frizura, krivih nogu i nečeg podmuklog u pogledu, stajali su cerekajući se; opisivali šta su im sve radile one dve nesrećnice u krevetu; čak i oni koji su gajili neke simpatije prema njemu (Sead, na primer) nisu smeli da pokažu da li su na njegovoj strani: poštujući zakon gomile, održavali su na licima pritvoran izraz: "Snađi se kako znaš, ali ne bismo voljeli da smo sada u tvojoj koži!" Još nisu govorili o njegovom slučaju, ali on je znao: Lončar, taj rafinirani mučitelj slabih i usamljenih, namerno je odgađao zadovoljstvo, da bi ga što više izmučio.

U pola osam ujutru, ulica ispod Gvmnasiuma vrila je kao mravinjak. Među tamnosivim đačkim kaputima blesnule bi povremeno bele bluže jutarnjih prodavača pereca i kikirikija; promakao bi žurno po koji jarko obojeni devojački kaput, pramen svede kose u turobnom jesenjem svitanju ili crvena beretka u bujici crno-modrih đačkih šapki sa brojevima . . . Na vratima je tog jutra dežurao neumoljivi Latinac i nikoga nije puštao u Gymnasium bez propisne đačke kape sa širitom. Okrenut leđima zgradi, on, naravno, nije mogao da vidi kako sa svih prozora pljušti kiša šapki; oni koji su već ušli unutra, dobacivali su svoje kape drugarima napolju.

Najzad, napetost, koju je podgrejavao Lončar, dostigla je vrhunac: sve glave okrenuše se prema njemu - mučenje je trebalo da otpočne!

Ustao je iz svoje klupe, mirno složio sveske u torbu i otvorio

Momo Kapor - Provincijalac

prozor. Opkoračio je prozorsku dasku i našao se tako u hladnom jutarnjem vazduhu na visini trećeg sprata, tačnije, na simsu po kome su ležali izmrvljeni komadi opalog maltera sa krovnog venca, golubiji izmet i rasuto perje. Stajao je jedno vreme na klizavom limu koji mu je pucketao pod stopalima, oslonjen leđima o zid između dva prozora od kojih je jedan bio šlep - samo ud ubijen je u žučkastom rapavom zidu! U početku ga niko nije primetio. U dubini ispod vrhova njegovih cipela monotono je žuborila sivkasta đaćka reka, ostavljajući u razmicanju prazne mrlje mokrog asfalta. Najpre se začuše pojedinačni povici - primetili su ga - a onda ka njemu polete nekoliko usamljenih krikova, sve dok celu ulicu ne poplavi strava. Profesori zaustaviše đake - neko je izbezumljeno vikao da se utišaju, jer će se dečak na trećem spratu uplašiti i pasti! Vikali su mu: "Ne gledaj dole! Ne gledaj dole!"

Zaustavilo se kretanje. Svi su stajali kao ukopani. Na mestu gde se očekivalo da će pasti, napravi se čistina. Herceg oprezno zakorači po simsu. Osetio je kako ga dubina neodoljivo privlači, odjedanput strašno požele da bude dole - samo skromni delić bezbedne sive mase! Sakupi snagu, pa se odlepi od zida. Sada mu je desno rame dodirivalo malter, a levo ništa - samo prazan hladan vazduh. Sims nije bio toliko uzan da neko vitak ne bi mogao da korača po njemu, i on krenu. Bilo ga je strah. Šaputao je: "čuvaj me, Lina!" Uputio se prema ljubičastom brdu što se videlo u perspektivi zgrade. Nije smeo da pogleda dole na ulicu. Trudio se samo da prati svoje korake po razmrvljenom malteru - ništa drugo. čuo je kako se za njim redom otvaraju prozori na Gymnasiumu, osluškivao potmulo šištanje ulice ispod sebe. Stigavši tako do kraja simsa, nastavi da se kreće bočnom stranom zgrade, pređe zatim na stražnji zid i obišavši severni bok, ponovo izbi na fasadu odakle je krenuo, stiže do prozora svoga razreda, sa koga

Momo Kapor - Provincijalac

se povukoše njegovi drugovi da mu ne zasmetaju, opkorači ga i uđe unutra, zatvori krila pa mirno sede, kao da se ništa nije ni dogodilo.

Ulica zažagori sa olakšanjem.

Ispitivali su ga direktor, razredni starešina i sekretar Gymnasiuma.

- Niko Herceg?

- Ja-

- Zašto si išao po simsu? ćutao je.

- Je li on gluv?

- Izgleda da jeste . . .

- Pitam te, zašto si išao po simsu?

- Je li čuješ? Direktor te pita zašto si išao po simsu?

Ćutao je kao zaliven i u toj nemoj brani nalazila se njegova jedina odbrana.

- Zašto si išao po simsu?

- Ne znam . . .

- Ne znaš?

- Ne znam.

- Šta ti je Niko Herceg?

- Ja sam Niko Herceg!

- Budalo! Znam da si to ti! Pitao sam te šta ti je bio drug Nikola Herceg?

- Otac ... - odgovorio je umesto njega razredni starešina.

- Otac? Stid da te bude! Sramotiš uspomenu na svoga oca!

I dalje je ćutao, gutajući pljuvačku.

- Pa? - nastavi direktor. - Šta ćemo sad s tobom?

A? Slegnuo je ramenima. Direktor je zveckao ključevima:

- Šta da radimo s tobom?

- Da me kaznite ... - predloži tiho.

- Da te kaznimo? Da te kaznimo ... - ponavljao je direktor. - Nego šta, nego da ćemo te kazniti! I to primerno.

Momo Kapor - Provincijalac

Odlazi! . . .

Prvi čas je bio geografija. Drugi i treći - pismeni iz francuskog. Na velikom odmoru kaznili su ga ukorom direktora i nulom iz vladanja.

To što je osećao da se razlikuje od svojih drugova iz razreda, od vršnjaka iz ulice, od profesora i, uopšte, činilo mu se, od svih ostalih u gradu, tištalo ga je kao prokletstvo. Nije nikako mogao da se uklopi. Nisu ga više dirali, jer su počeli da ga poštuju: obilazak Gymnasiuma po simsu na trećem spratu pribavio mu je slavu očajnika spremnog na sve, a nula iz vladanja potvrđivala je taj visoki ugled. Ipak, osećao se prokazanim i često je hvatao ispitivačke poglede ostalih iz razreda. U njima nije bilo ni sažaljenja, ni pretnje, ni saučesništva - ničega! Samo su ga gledali kao čudnu zverku.

Napravljen nekom zabunom od drugačijeg materijala nego njegovi bližnji, morao je plaćati cenu različnosti, koja će tek kasnije postati privilegija. Profesori su držali stranu većini dečaka, podilazeći gomili. Pomagali su obilato njegovo osećanje izolovanosti. Lovili ga često u greškama koje je činio iz rasejanosti:

"Hej, Herceg! Odakle si pao? Sa mjeseca? Razbudi se već jedanput! Ponovi o čemu smo upravo govorili? Ne, ne pomažite mu! Neka kaže šta sam sad pričao! Hajde! Ne znaš? Sjediš na ušima? Ne zanima te što cijepam grlo zbog takvih malih ušljivaca? Spusti se malo iz oblaka, ili ću te ja lično spustiti, pa ćeš da vidiš kako to onda izgleda!"

Ratna sekira bila je iskopana i proteći će mnogo vode dok je ponovo zakopa. Njegovo malo srce tuklo je u osamljeničkoj bici sa četrdesetogodišnjacima što su čvrsto držali uzde života u svojim šakama. Mislio je: ". . . Sada gubim, gubim, gubim, gubim; uskoro ću biti sasvim na dnu; evo, stopala mi ga već dodiruju - dublje se više ne može pasti! Ovo je kraj patnje, gotov sam! Zbogom!"

Momo Kapor - Provincijalac

Još nije znao da oni koje gnjuraju prema dnu isplivaju obično dva puta brže od ostalih! Zar nisu i za njega zavidno govorili "da je relativno brzo isplivao na površinu"?

"Ne ostaje mi ništa drugo - mislio je - nego da se smotam u klupko i izdržim sve udarce; oni me neće uvek držati na oku. Ali, ipak su priglupi i jednostavni: napiće se, spavaće posle ručka, doći će raspust, državni praznici, nedelje - iskoristiću svaki čas njihove nepažnje da me zaborave.

Ukloniću im se sa očiju . . . Njihova tortura ne može trajati večno, jer se brzo zasite slomljenih igračaka i životinja koje su izmučili; pažnju im odvlači neka nova žrtva . . . Odrašću i vratiću im milo za drago! Biću strpljiv i čekaću, a onda im naplatiti sve svoje dugove! Hoću, tako mi Bog pomogao!"

S vremenom, iskustvo ga je naučilo mudrosti da ne uleće u otvorene sukobe sa okolinom. Spolja gledano, pomirio se sa životom. čak i po svom izgledu približio se sasvim

štrkljastom tipu dečaka iz 1953. Da nije njegovih čudnih očiju, koje svetle sa zajedničke fotografije šestog ce razreda, ni najpažljiviji posmatrač ne bi mogao da otkrije budućeg miljenika nacije. Lice, već obraslo svilastom pahuljastom bradom (uskoro će početi da je brije), ni po čemu se ne odvaja od ostalih dečaka. Nikakav poseban zrak na toj zelenkastoj fotografiji nije osvetlio negativ, razvijen kod onog istog "Foto Korza", koji je u svoje vreme snabdevao porodičnim slikama album Hadži-Banjca.

Hercegu je šesnaest godina i pohađa šesti razred gimnazije. A kroz sve to tužno vreme njegovog sazrevanja provlači se, nalik na ljupku temu, odsviranu na starom hebrejskom instrumentu od plemenitog drveta - Lina Koen. Naravno, Herceg krije svoju tajnu ljubav jer je već svestan da bi ga zbog nje rastrgli na komade. Ljubav je slabost, a slabi privlače mržnju gomile. Ispoljavanje nežnosti kao da je uskraćeno Hercegovoj generaciji. O ljubavi se ne govori drukčije sem kao o životinjskom parenju. U gimnazijskim

Momo Kapor - Provincijalac

klozetima dečaci se uče veštini zavodjenja. Dok puše u reskom vonju mokraće, a amonijačna isparenja im grizu oči i štipaju nozdrve, Hercegovci vršnjaci izmenjuju prva ljubavna iskustva. Proučavaju već potpuno blede pornografske fotografije zamagljene od mnogih kopiranja i povećanja. Na njima, koščate žene bestidno pokazuju tela. Jašu ih sredovečni muškarci sa brkovima; goli i dlakavi, vode ljubav ne skidajući jedino cipele i ručne satove. Sobe u kojima se sve to odigravalo podsećale su na zatvorske ćelije. Obično se u njima nalazio samo krevet potpuno golih madraca, nekoliko peškira i obavezna pepeljara iz koje su se još dimili opušci. Ima nečeg rastužujućeg u tim raspusnim prizorima gde se muškarci i žene spuštaju na samo dno kloake, otkrivajući tajne ljudskog parenja. Na slikama što su kolale od ruke do ruke, kao da su fotografisani predeli s onu stranu nemoćne požude. Video je najrazličitije kombinacije i položaje tela: dva muškarca obrađivala su jednu ženu, a dve žene svoga zavodnika. Svojim kravljim jezicima one su lizale jedna drugu, a crna doga njihovu prijateljicu - iz grupe tela zavezanih u nerazmrsiv čvor virile su mršave noge i prljavi tabani. Učio je geografiju razvrata u tom klozetu, gde su se dečaci zatvarali u kabine da uporede svoje male mužjačke alate. Na licima pojedinih žena - gotovo devojkica - otkrivao je zapanjujuće čedan izraz! Kako su se navikle na poniženja? Jesu li pristale dobrovoljno, ili ih je neko naterao, ucenio? Ko su one? Ko su ti muškarci što imaju neograničenu vlast nad njihovim telima? Najviše su ga razdraživale žene koje su nosile naočare, ne gubeći ni u bludničanju stroge izraze profesorki. Herceg se pravio da ga fotografije uzbuđuju kao i ostale dečake, jer nije smeo da rizikuje isključenje iz muškog krda. No, ako ga je nešto zaista gicalo na njima, to je onaj nevidljivi čovek iza aparata koji je sve to fotografisao. Svedok! Da li je bio nag kao i ostali, ili odeven,

Momo Kapor - Provincijalac

sabran, cinično usredsređen na scenu koju je gledao kroz objektiv?

Dečak je shvatio poruku tih slika: muškarac mora da poseduje uspravnu, nabrekli žilu u rukama da bi vladao ženama. Svaka od njih pristaće tada na sve, čak i da bude fotografisana dok joj se to radi. Pristaće da izigravaju krave, zauzimaće dobrovoljno poze pune mučnog poniženja; same će se truditi da ih izmisle i izvedu! Pristaće da ga dudlaju. Da se raskreče i pokažu dubinu svoje rascvetale utrobe. Da se igraju sa njim. Da čuče kao kučke, da puze četveronoške i dube na glavi, sve. Herceg je primetio da su im oči u tim časovima zastrte poročnim zanosom, nekom mrenom, kao da ih već sam pogled na ukrućeno božanstvo baca u razvratno ropstvo, puno neiskazanog bola i strasti. Hipnotisane su alatima svojih mučitelja! Pitao se posle danima da li ih je možda nekad sretao po ulicama? Sigurno da jeste. Samo nije mogao da ih prepozna jer bi se preko dana prerušile u "poštene" žene bez mane. Vukao se tako gradom, unoseći im se u lica. Je li to ona raspusna crnka sa fotografije? Odakle li mu je poznata ova što se pretvara da je niko u ulici ne zanima, ili ova što skrušeno nosi svoj puni, blagosloveni trbuh trudnice (prethodile su mu, sigurno, slične zabave!), i ova što se obrecnula na njega: "Balavce, jedan!" kad je pokušao da joj neopaženo zaviri u grudi? Kao da su sve do poslednje krile neku strašnu tajnu muških postelja kroz koje su prošle prethodne noći. . . Na onim fotografijama, lica im se nisu jasno videla zbog mutnih i neveštih snimaka - sumnjao je zbog toga na sve! Ulice se pretvoriše u opštu orgiju iz koje je satno on bio isključen. Plašio se žena i njihove spremnosti da se sa spuštanjem noći potpuno izmene i pretvore u odane robinje nepoznatih muškaraca, da se odaju poroku i poniženjima o kojima ranije nije mogao ni da sanja. Postade sumnjičav prema njima, ljubomorani na sav

Momo Kapor - Provincijalac

muški rod.

Pokriven gustim crtežima koji su do najsitnijih pojedinosti prikazivali "spolno općenje", gimnazijski klozet je sve više ličio na razbludni ikonostas. Bolesna fantazija puberteta urezala je, ugrebala i ucrtala u vrata i zidove Strašni bludni sud na kome su se grčila u mukama sladostrašća ženska tela sa glavama sićušnim kao vrhovi čioda, dok su im noge, bedra, stomaci i grudi bili predstavljeni beskrajno velikim i oblim, baš kao u vrelim snovima nadražene đačke mašte. U centru uvek isti metafizički kosi romb, obrastao runom i svetim recima pohote. Seks je, zahvaljujući pričama iz toaleta, za Hercega poprimio miris mokraće, izmeta i duvanskog dima - sve to gledano kroz raster zabranjenih slika, čiju su površinu prekrivali bezbrojni otisci prljavih jagodica.

Postojala je samo jedna stvar na svetu, koja je mogla da ga izbavi iz te svakodnevne kloake: mazni zvuk imena Line Koen, čijih je osam slova ispisivao manijački po svim sveskama i udžbenicima, po zidovima raskrsnica, kredom po tarabama, u pesku i na površini vode, na zamagljenim kuhinjskim staklima i zaleđenim prozorima februara, u snegu i po slanicima, pa čak i po vazduhu - dimom cigarete! Došao je na more po svoj drugi veliki poraz, 1953. Stigao pred Vilu Kaboga u Rijeci dubrovačkoj u ranu zoru desetog jula, posle dan i noć putovanja uskotračnom prugom preko Ivana, kroz duge tunele oko Popovog polja po kome su se caklile ustajale vode. Usput, ta kompozicija puna neuhranjene i bolešljive gradske dece dreždala je satima po sporednim kolosecima, čekajući da joj se priključe novi vagoni sa besprizornim i pitomcima domova za ratnu siročad. više puta su obletali obe strane zastalog voza, terajući od važnije dečake natrag u vagone. Na stanici u Humu - osamljenoj kamenoj zgradi usred užarenog kamenjara koji su poput dva blistava sečiva parale šine -

Momo Kapor - Provincijalac

deo vagona se odvoji i bi odvučen ka Zeleniki. Neobičan zvuk imena Trebinjske šume, Huma, Zelenike, dubrovačke Rijeke i Gruža izazivao je u Hercegu podozrenje.

“Zar je moguće da se ovo zapenjeno more sa galebovima u niskom letu nalazilo sve vreme na istom mestu - plavo i raznodušno, dok sam ronio kroz ledene kiše koje kao da nisu ni prestajale da sipe sve ove godine gimnazijskog zatočeništva?” - mislio je dok su pešačili vukući svoje kofere od Gruža, ka krivini Rijeke dubrovačke. Prvi put oseti nepravdu koja nam ne dozvoljava da sami izaberemo mesto rođenja. “Ovde čak i velika nesreća mora da izgleda manje teška!” - pomisli, gledajući zanjihane barke pored kojih su se vukli, nalik na blatnjavu, sivu kišnu glistu, zalutalu u neki svetli predeo kome očigledno, ne pripada, baš kao ni severna kiša. Vila Kaboga iskrсну pred njim iz raskošnog zelenila kao vlastelinska utvara.

Bio je pocrneo od gara mnogobrojnih tunela. Odeća mu je bila izgužvana, jer je spavao na prečkama za prtljag, a ruke ulepljene sokom smokava-petrovača, koje je kupovao kroz prozor od seljaka na usputnim stanicama. Njegova beda izgledala mu je još beznadnija pred ovim skladnim kamenim zdanjem, na čijim je svedenim lukovima lebdela terasa u senci rastinja i cveća opojnog i uspavlju-ćeg mirisa.

Naravno, Herceg nije mogao da zna da je ovaj plemićki letnjikovac stare dubrovačke porodice Kaboga pamtio i bolja vremena, pre nego što ga sveopšta nesreća ne pretvori u dom za oporavak siromašne dece, sa dve spavaonice na spratu i blagovaonicom u prizemlju, gde se Hercegu dobro poznati zadah geršle i kiselog kupusa borio na život i smrt sa prodornim mirisima kiparisa i oleandra iz vrta.

čim su se raskrilile vratnice Kabogine vile, jurnu ka spavaonici, nemilosrdno obarajući druge dečake, vesto izbegavši da sam bude srušen i izgažen topotom nogu. Iskustvo malog robijaškog pripravnika nalagalo mu je da

Momo Kapor - Provincijalac

zauzme što bolji ležaj, po moguć-stvu neki pokraj prozora i u uglu sobe. Kreveti su, inače, bili na dva sprata. U njegovoj spavaonici, nekadašnjoj dvorani za prijeme, bilo je smešteno dvadeset i osam kreveta. Uspeo je da zauzme donji ležaj - njegov drug Sead ubacio se na gornji. Dobili su po solju gustog kakaoa po kome su plivale gromulji-ce. Trampio je odmah svoj kakao za komad hleba.

Tog leta, omladinski rukovodilac Hercegove grupe bio je neki Šaša Gajdar - kratko ošišan momak od dvadesetak godina, strog i nemilosrdan prema dečacima, udvorica prema svima starijim po činu od sebe, kojeg je Herceg mrzeo više nego ikog živog na svetu, dok su mu obrazi goreli od kratkih, preciznih šamara kojima ga je ovaj neštedimice obasipao u svakoj prilici. Naravno, krišom i obično u prolazu bez svedoka, jer je bilo strogo zabranjeno tući pitomce. Zahvaljujući uhranjenom telu sportskog predvodnika, Gajdar je mogao bez muke da savlada tuce izgladnelih dečaka u bilo kojoj prilici, kada bi se zapodenula kavga. Pošto se poput kakvog vojskovođe šepurio jedno vreme ispred stroja, on komandova mirno! - baš u onom trenutku kada na terasu Kabogine vile izađe Lucija, njihova letnja bolničarka.

Izgledala je još sanjiva u nežnom oklopu svog belog uštirkanog mantila. Njene drvene sandale kuckale su istovremeno i u njihovim srcima i po kamenim pločama terase.

Dečaci su stajali mirno na jutarnjem suncu, bolno razotkrivajućoj svetlosti Rijeke dubrovačke. Odblesci talasa treperili su na njihovoj tako očiglednoj bedi, kao da im se šeretsko more opet izruguje, bacajući odseve nevidljivih ogledala u oči. U raskošnom opojnom jutru ličili su na denjkove nesreća, koje je neko zapakovao i uvezao u iznošenu odeću, išarao ožiljcima i poslao da se resi bede. Kao mali brodolomci, isplivali su iznenada na neku srećnu

Momo Kapor - Provincijalac

obalu i otkrili na njoj, posle mnogih muka, izgubljenu majku i više od toga - tamni ljubavni zov svojih tek razbuđenih tela, nedostižan predmet obožavanja, mekotu i ženstvenost. Već prve večeri, Herceg je rastopio u vodi dve kocke šećera, koje je sačuvao od čaja, i tim rastvorom namazao pažljivo kosu, pustivši da mu svetli pramen mangupski padne na čelo. Drugog dana namerno je skočio potrbuške u plićak i zaradio dve duge plitke ogrebotine, samo da dospe u Lucijine ruke. Trpeo je stisnutih zuba bol dok mu je ona nežno prevlačila jod preko rana:

"Siroti dečko, siroti dečko . . ." šaputala je nagnuta nad njegovim golim telom u ambulanti, a on se trudio da zapamti što više stvari za sledeću noć: njenu tamnoputu kožu posutu zlatnim dlačicama na stomaku, koji je provirivao i iščezavao u razrezima između dugmadi mantila, i zrelo talasanje grudi što su podrhtavale otkrivajući povremeno dve duge, mrke bradavice - iznenadne bleskove njenih punačkih nogu dok se premeštala i tražila neupotrebljen komad vate; zasenčenu dubinu skrivenu belom tkaninom od koje ga je hvatala vrtoglavica, i sjaj beonjača pun samilosti - topao kao obećanje, opor miris ženskog znoja i daha, vlažne bičeve njene raskošne smeđe kose koja ga golica po trbuhu . . .

Te noći, pošto je otkrio Seadu tajnu da Lucija ne nosi ništa ispod svoga mantila, u šta se sam uverio rođenim očima, dugo je gutao plevu i prašinu koja je padala iz strunjače sa gornjeg kreveta. Sead se uvijao i tresao kao u nekom zanosu, a onda se uz uzdah smirio i zaspao.

Medicinska sestra Lucija umnožavala se svake noći u šezdeset i četiri male Lucije u svakom od kreveta vile Kaboga i sve one, te male Lucije, raskopčavale su dugme po dugme bele mantile i uvlačile se pod plahte, razbludne i tople, vrele od sunčanja - još mokre od noćnog kupanja, svilene i gipke kao da su od gume, sa gustom Trebinjskom

Momo Kapor - Provincijalac

šumom među nogama i šumarcima Huma pod pazuhom. Njihov vreli jezik palacao je po telima dečaka, stomaci su im se dodirivali u znoju, a ruke pipale naslepo svoj put, spuštajući se niz grudi sve do vlažnog dna. Požudno su sisali nabubrele bradavice iz kojih je curio mlak kakao oblivajući joj čitavo telo i snažna, a opet tako mekana leđa; curio niz kičmu, lepljivo sladak i mlak - nežno dlakav! I sve te šezdeset i četiri Lucije nestajale bi kao po dogovoru jednako jedna pred zoru, izmamivši iz šezdeset i četiri dečaka mlečni sok prve muškosti.

Kasnije je Herceg doznao da se ljubav u snu naučno naziva polucijom i da ne predstavlja nikakav greh. Osećao je celog tog leta strašnu grizu sa vesti kad bi se zatvarao na skrovita mesta prizivajući sklopljenih očiju Luciju-poluciju, sve dok se ne bi smilovala da dođe i izmigolji se iz bele uštirkane pustinje. Niz leđa mu je klizila hladnoća keramičkih pločica ili kakvog betonskog zida. Posle mnogo muka, uspevao bi da raspomami svoju Luciju, a onda bi ona odlepršala odnoseći svoja erotska snoviđenja - ostavljala ga je samog da pati i da se stidi, jer još nije znao da su usamljениčki bludni snovi kojima se prepuštao stvar poznata svim muškarcima i ženama, a ne samo teret njegove strašne protivprirodne, izopačene krivice.

Ujutro bi se opet gledali oči u oči izlomljenih tela: mlada žena i šezdeset četiri dečaka koje je sa njom povezivala noć protekla u tajnoj orgiji.

Herceg je utvarao sebi da je Lucijin miljenik. Razmatrao je po ko zna koliko puta u glavi svaki njen slučajni pogled ili gest, dodir u prolazu ili možda samo obilatiju porciju čorbe, okrajak kolača od jabuka (zašto baš meni okrajak, a ne običnu krišku?), pa je s vremenom odnjihao kao neko svoje pravo na nju, u kome se velika ljubav mešala sa bolesnom ljubomorom na svaku reč koju bi Lucija uputila drugome. Zaslepljenost je otišla toliko daleko da je sam sebe ubedio

Momo Kapor - Provincijalac

kako Lucija, u stvari, veoma liči na Linu Koen - nije, dakle, izneveravao svoju staru ljubav - ako je čeznuo za nekim ko joj je bio sličan!

“Ona predoseća da sam zabunom stigao u ovu sirotinjsku armiju, mislio je, i zna da će greška ubrzo biti ispravljena; oni koji me godinama već uporno traže pronaći će me i izbaviti - ona to mora da vidi po mom svetlom pramenu, jer to je očigledan znak po kome svako može razlikovati princa od podanika - taj svetli pramen koji niko u Kabogi ne po-seduje sem mene . . .”

U njegovoj uspaljenoj mašti, koju je obilato potpirivalo zaslepljujuće sunce Rijeke dubrovačke, Lucija je predstavljala čas majku, čas stariju nepostojeću sestru, a onda bi se te dve Lucije izmešale kao dame u špilju karata u Luciju-majku-sestru-prijateljicu-ljubavnicu. Ova poslednja reč bila mu je potpuno nerazumljiva, ali tako puna razvrata! Zalutala je slučajno odnekud u njegov skromni rečnik, ko zna, možda iz svezaka u nastavcima o neustrašivom detektivu Tomu Hunteru, koje je odmah posle rata dobijao menjajući se za lampe izvađene iz starih nemačkih radio-stanica.

Jedne od poslednjih mlakih noći u Vili Kaboga, iskrao se kroz prozor, provukavši bez većeg napora mršavo telo između rešetaka, skočio u vrt i odšuljao se do male sporedne zgrade koja je služila kao ambulanta. Još u vrtu čuo je neke čudne, nerazgovetne zvukove, koji kao da su dolazili iz grla davno izumrlih životinja pri parenju: u njima je bilo strave i patnje, a što je prilazio bliže, raspoznavao je i iskeženo cerekanje puno obesti i groktanja od zadovoljstva. Smenjivalo ga je stenjanje nekog ko je prenosio prevelik teret, zasopljen škrgut zuba, neizreciva muka . . . Provirio je plašljivo u ambulantu kroz širom otvoren prozor zastrt žicom protiv komaraca i, pri ljubičastoj svetlosti džepne lampe, čija je sijalica

Momo Kapor - Provincijalac

presvučena prozirnom hartijom u boji pakla, ugledao je svoj nekadašnji san - голу Luciju kako u samnabulnej, ponoćnoj igri vila i vilenjaka jaše Gajdara, zabacujući glavu unazad; kako se trese među svim onim blistavim instrumentima, epruvevetama i metalnim loncima za iskuvavanje zavoja i injekcija, a lice joj izobličeno i jedva poznato Hercegu - potpuno drukčije od one ljupke radoznalosti sa kojom je dolazila svih četrnaest noći u njegovu postelju; laka i bestelesna, jedva dodirljiva, nalik na sanjivu paučinu. Gajdarevo lice nali se krvlju; grudi mu rasparaše beli tragovi njenih obojenih kandži, a onda, potpuno obnevideli, oni promeniše položaj, tako da je Gajdar sada obgrlio s leđa, pa su povijeni, uzdrhtalih slabina i napetih tetiva na nogama, spojeni kao krpelji, kože uz kožu, teturali ječeći i cvileći kroz ljubičastu prostoriju, sve dok ne stigoše do umivaonika: Lucija tada odvrnu slavinu obuhvativši požudno usnama njen grlić - pila je vodu ne prestajući ni časa da uvija bokovima, a onda su se oboje srušili na svežnjeve avetinjski belih plahti i potonuli u pomrčinu, dogovarajući se isprekidanog daha o nečem što treba upravo da se dogodi: sad, ne još, sad, hajde, sad, sad, saaaaaaad! I onda, se to, po svemu sudeći i dogodilo - smirili su se van domaka Hercegovog pogleda, uz Lucijin prigušen krik.

Vratio se u spavaonicu, ovaj put kroz glavni ulaz, a ne kroz prozor, jer mu je bilo svejedno hoće li ga ko uhvatiti. Video je kako se noć digla sa voda.

Očajanje mu je potpuno rasteralo strah da će biti kažnjen zbog nedozvoljene noćne šetnje. Pokušao je da dozove Luciju pod plahte, ali više nije išlo; nije mogao da je zamisli uz sebe posle onog oživljenog prizora sa fotografija iz klozeta! Ona ga je podmuklo izdala; kao i ostale žene i sama se nalazila pod hipnozom isukane svemoćne muške žile; bila je u vlasti nečeg mračnog i nepoznatog,

Momo Kapor - Provincijalac

podzemnog i podvodnog - sužanj nekog tamnog vilajeta u koji Herceg nije imao pristupa. Probudio ga je rezak miris paljevine. Otvorio je oči i video svoje noge u plamenu - neko mu je zatakao među prste smotanu novinsku hartiju i zapalio je kao baklju. Krevet je bio okružen iscerenim dečaćkim glavama. U magnovenju, opipa kosu, i ono najstrašnije - dogodilo se! Dok je spavao, neko mu je odsekao njegov svetli pramen.

Rane sarajevske kiše poznog avgusta udaviše to lepo leto koje se očajnički otimalo gimnazijskim danima. Utehu su pružale još jedino subote i nedelje, kada su se u Fiskulturnom domu održavale igranke. Tom svečanom, šest dana čekanom provodu, prethodile su brižljive pripreme. Najpre, trebalo je pomoću pegle i vlažne krpe isterati dva nemoguće oštra brida na hlačama. Satima je izvlačio iz dubine dotrajale kože svojih jedinih cipela tamni sjaj, upotrebivši na kraju čak i sopstveni dah, da posle dugotrajnog glancanja četkom i trljanja krpom od somota istera onaj sumanut, nemogući refleks, u kome se ogledalo njegovo zabrinuto lice. Doterujući kosu, često bi ga obuzelo duboko očajanje što mu je vrat tako tanak, pa izviruje iz široke kragne kao ptičije goluždravče iz gnezda. Sledio je čitav niz sitnih lukavstava da se prikriju nedostaci pohabanog, subotnjeg kostima. Ukočenog držanja (da ne bi slučajno pokvario neki nabor na odeći), Herceg je kritički pratio svoje lice u ogledalima usputnih frizerskih salona, dok se približavao Fiskulturnom domu.

Danas je skoro nemoguće zamisliti tu dirljivu scenu: u oznojenoj šaci, dečak stišće dvadeset papirnatih dinara i primiče se u dugom redu blagajni, gde mu u zamenu za novac daju žutu ulaznicu. Vratar - zdepast momak opasnog izgleda, obično bokser ili džudista, i obično ljut što mu je život tako rano dodelio ulogu Kerbera - razgleda pažljivo izumbani komadić hartije (trenutak neizvesnosti) ispitujući

Momo Kapor - Provincijalac

da nije možda falsifikat, a onda ga, bez reći gurne rukom unutra, u topli zagrljaj nevešto podražavanog glen-milerovskog zvuka iz pete ruke. Ostali još dugo pocupkuju na snegu ili kiši. Oni čekaju da se dogodi neko čudo, da se vratar najzad smiluje i pusti ih bez ulaznice. Ponekad, drežde pred vratima sve do poslednje igre, kad cepač karata odlazi sa svog svetog mesta. Devojke stižu dve po dve - mladići sami ili u manjim grupama. Kaputi se ostavljaju u garderobi, uvek sa malim strahom da ih ko ne ukrade, zameni ili da se slučajno ne izgubi dragocena hartijica sa brojem. Ostati bez zimskog kaputa u to vreme bilo je ravno osuditi samog sebe na tri meseca kućnog zatočeništva! Ovalno stepenište predratnog Sokolskog doma odvodi ove mladiće i devojke do predvorja sa velikim ogledalima iz kojeg se ulazi u gimnastičku dvoranu. Njen parket je još neoskrnavljen potpeticama igrača. Dečaci se u početku oprezno drže rubova dvorane: polumrak im uspešno prikriva tremu. Na punom svetlu videle bi se "uštopane" partije na rukavima i kolenima, postale bi očigledne smicalice kojima se sakrivaju fleke - požuteli okovratnik bele košulje, koji je u poslednjem trenutku neoprezno izgoren vrelom peglom. Bilo je suza i svađa. Majka im je na brzinu "prevrnula" kragnu, tako da je nemoguće zakopčati gornje dugme! Ipak, sad su tu i za njih je ova sirota dvorana dotrajalog parketa obećana zemlja. Orkestar udesava instrumente, fiskulturna sala se puni nežnim obećanjima . . . To je gradski padok - krug određen zbog toga da bi se mladi mužjaci dva puta nedeljno sreli sa mladim ženkama; da se onjuše i dodirnu, omirišu različitost svojih polova, iskušaju moć sopstvene privlačnosti - postanu svesni svojih dojki što bubre pod zategnutim puloverima, snage svojih mišića, lepote zuba, kose, hoda i zaljuljanih bokova . . . Tu će dečaci prvi put osetiti kako se u njima budi želja, kada im uz butine klizne mlado

Momo Kapor - Provincijalac

devojačko telo i propne se u jednom jedinom drhtaju, tarući se trbuhom o trbuh na vrh zapanjenog vala muzike, baš kao patrolni čamac kad kidiše na talas . . . Samo malo tkanine razdvaja njihove obostrane želje što se magnetski privlače, dok su im grudi učtivo razdvojene. Sporazumevaće se karličnim kostima dok budu mucali uobičajene tričarije, jezikom otvrdlim od uzbuđenja.

“Tu nema nikakvog društvenog lukavstva - misli Herceg - i nema lažnih povoda kojim se ogrću kokteli i prijemi otmenog sveta.” Deca ovog grada ne kriju da dolaze jedni zbog drugih i plaćaju to svojim sirotinjskim novcem (iskamčenim od roditelja, prišteđenim od bioskopa i knjiga, čak i pozajmljenim, iskukanim i ukradenim parama), plaćaju to malo naivno subotnje i nedeljno bekstvo iz čamotinje u neodoljivi zvuk džez-orkestra, čiji su muzičari samo pomoću vlastitog sluha uspeli da se koliko-toliko približe svojim filmskim uzorima iz obećane zemlje S-A-De, pa iz petnih žila duvaju “Američku patrolu”, na čije će se prve taktove najpre zavrteti oni najveštiji i najdrskiji parovi, luckasto smelim figurama “skinutim” iz prošlonedeljnog filma sa Ester Vilijams i Redom Skeltonom - provlačiće se jedno drugom ispod ruke, leteti po parketu do same granice centrifugalne sile, a onda, privučeni spasonosnim stiskom ruku, leteti, leteti, leteti, ah, leteti jedno drugom u zagrljaj . . . Oni stidljiviji, još nesigurni u svoju igračku veštinu, načinju sumračne ivice sale držeći se oprezno kraja - kao, i igraju i ne igraju! - sve dok rojevi mladih plesača ne ispune ceo prostor u vrištećem prasku linije duvača sa denferima, koji slave subotnju ljubav i ples.

Kao neka epidemija, ludilo igre zahvati te zime šesti ce i brzo se proširi na ostale razrede Gymnasiuma. čim bi profesor izašao sa časa, za katedru bi istrčao mali uigrani orkestar. Pokazalo se da je katedra idealan timpan: akustična šupljina ispod gornje daske, zatvorena sa tri

Momo Kapor - Provincijalac

strane, bila je u stanju da izazove neočekivano zvučne odjeke, vrlo bliske afro-kubanskim udaraljčkama. Predajući se sklopljenih očiju nevidljivim sinkopama koje je pratio udarcima

noktiju, nadlanice i dlana (Taptaara-ra! Tap-tap!) razredni Džimi Krupa - riđi Cerim, zamenjivao je sam čitavu ritam-sekciju. Njegovi hitri muzikalni dlanovi obrađivali su ritmove rumba, sambe, slo-foksa, svinga ili begina koji kao da su kuljali iz čitavog dečakovog bića, sustižući zagrcnuto jedni druge. Na češlju presvučenom prozirnom hartijom u koju su se nekada umotavale cigarete, pratio ga je kao solista Hozn, prozvan tako zbog ljubavi prema očevim hozn-tregerima. Pupa-Hava (na sarajevskom žargonu: Prazan Vazduh) lepršao je oko melodije na svom "pikolu" koji mu se uopšte nije video iza krupnih šaka, dok je harmonijsku podlogu muziciranja činilo unisono mumlanje razreda, koji se najozbiljnije pripremao za subotnji ples. U to vreme, naime, svaka igra imala je stroga pravila, a najteži je bio takozvani "ingliš-valcer", kod kojeg se pomoću lakog i klecavog sagibanja u kolenima, što je igračkom paru davalo izvestan zaljuljan ritam, postizala neuporediva don-žuanska sanjivost. Trebalo je, dakle, u sebi odbrojavati korake, a istovremeno slediti zahtev melodije koja se njihala kao cirkuski čamac-ljuljaška u nekom luna-parku! Razredni parovi bi se potpuno zaneli brojanjem: jedan je koristio ženske, a drugi muške korake. Svađe, koje su se često završavale opštom tučnjavom, otpočinjale su najčešće oko toga ko će biti "dama", a ko će da vodi! Herceg i danas sa osmehom osluškuje u sebi tugaljivu melodiju "Tenesi valsa" i vidi svoje nekadašnje drugare: sinove obučara, piljara, železničara, trafikantata, sitnih činovnika i samohranih udovica, kako izvode pokrete pune ljubavne patetike u sumračnom gimnazijskom kazamatu, a svaki od njih zamišlja da drži u naručju svoju damu-san, sve dok ih

Momo Kapor - Provincijalac

zvonjava ne razbudi i tako ne utvrde da im je partner neka mala bitanga iz razreda. Koliko su samo puta šokirani profesori zaticali čitave razrede kako se potpuno odsutno njišu u zanosnim talasima begina "Besame, besame mućo . . ." Vratili bi se posramljeni u svoje klupe, odgurnuvši sa gađenjem partnere. Jedanput su tako ostavili na cedilu bubnjara čerima: misleći da su mu se drugari utišali da mu pruže priliku za solo partiju, on je, ne otvarajući očiju, izveo pravo malo čudo bubnjarske veštine! Oh, kako su samo leteli njegovi prsti po staroj katedri, kako udarale potpetice pod stolom i zvonile nevidljive činele u vazduhu! Uzviknuvši jedno: "Jeeeee, je, je, jeeeee-eeee!" Cerim je na kraju otvorio oči i ugledao profesorku biologije kako ga posmatra sa znatiželjom. Ali ništa nije moglo da zaustavi rad ove velike škole igranja. U uličicama oko gimnazije odjekivali su tupi udarci o katedre, a kroz prozor se prelivalo mumljanje malih igrača. Mario Griner donese jednoga dana ispod kaputa mesinganu trubu. Sin vatrogasca Rudolfa Grinera iz Novog Sarajeva svirao je od malih nogu u duvačkom orkestru Vatrogasnog doma. Na velikom odmoru, prekrasan visok ton njegovog instrumenta raspapa hladnu akustiku hodnika. Griner je svirao temu iz filma "Mladić s trubom". Ovaj ljubavni zov iz srca sirote mladeži kolao je jedno vreme Gymnasiumom, sve dok u razred ne utrča zadihani dežurni profesor i ne oduže im na neodređeno vreme trubu. Ali njen preostali zvuk još je odjekivao u njihovim srcima, budeći čežnju prema nekom sasvim neodređenom nežnom cilju.

Muzikalni Herceg veoma brzo savlada osnovne korake pojedinih igara. Naročito se izveštio u argentinskom tangu i umeo kao niko od njegovih drugova da sačeka onaj odsudni trenutak kad tela, zaustavljena prekinutom sinkopom, zastaju u napetom iščekivanju da bi se čas kasnije otkinula sa povoca melodije i survala u sladostrastnu provaliju

Momo Kapor - Provincijalac

“Ljubomora”. Savladao je i najtežu stvar: okretanje u valceru na levu stranu, što se smatralo virtuožnošću i lepom pažnjom prema partnerki, koja je, može biti, dobila vrtoglavicu od stalnog okretanja u istom smeru. Savladavši tako i poslednju igračku prepreku, Herceg se osmelio da zamoli svoju prvu devojkicu u životu za pleš. Prišao joj je i stavio joj ruku na rame uz lagan naklon. Šteta! Tu igru su birale dame, pa je dobio korpu.

Osmelivši se malo-pomalo, Herceg je već lovio uplašene amaterke po zabitim uglovima dvorane. Držao se dalje od zatvorenog kruga jastrebova i njihovih dama, što su godinama vladali središnjim delom sale. Tu, oko stolica ispod podijuma za orkestar, rojile su se najpoznatije gradske devojkice, okružene živim zidom stalnih partnera. Diktirali su modu i stil ponašanja čitavom korzu i svim ostalim igrankama po varoši. Prvi put, tu su se pojavili čuveni “pepita” kaputi sa dva razreza na leđima, tu su vezani najmanji mogući čvorovi na kravatama islikani ručno havajskim palmama, Ajfelovim kulama ispod kojih je pisalo SOUVENIR DE PARIS, “modernistički” razbacanim violinskim ključevima i notama, slovima CONGO JAZZ i iscerenim crnačkim glavama sa nizom belih zuba . . . Ovi neprikosnoveni vladari Fiskulturnog doma kretali su se gipko na debelim đonovima od sirove gume, opletenim sa tri sprata izolirband-žice u boji (crvena, žuta, zelena) uvek spremni da zapodenu tuču i tako osvoje nove poene kod svojih dama. Devojkice su se trudile da izazovnim ponašanjem pokažu svima da su već postale žene. Kroz njihove himene provalila je i neslućena ženska gordost. Uveliko su šminkale usne i senčile oči, preobražavajući se tako iz zubarskih pomoćnica i prodavačica po trgovinama u barske dame sa filma. Njihov raskalašni, izazivački hod preko parketa kao da je govorio ostalim, plašljivijim devojkama: “Pa šta? Ništa nije bolelo . . . Sada smo najzad

Momo Kapor - Provincijalac

i mi žene; otkrile smo i tu tajnu, i šta nam ko može?"

Menjale su momke i oni njih, tako da je u tom zatvorenom i samom sebi dovoljnom društvu svako od mladića makar u jednom razdoblju druženja "išao" sa svakom devojkom iz kruga. Možda je i to razlog što su u tom delu dvorane najčešće izbijale tuče. Najpre bi se obično začuo pljusak šamara, neko bi prigušeno kriknuo, a pauzu bi probušio usamljen ženski vrisak. Kroz igranku je tada proletao oblak nabijen elektricitetom. Svi su trčali ka uskovitlanom viru tela gde je započela kavga. Tuče su, inače, trajale veoma kratko; završavale su se isto tako iznenadno kao što bi i buknule. Orkestar bi zasvirao nešto "vruće", a dva sekundanta odvlačila su svog okrvavljenog druga ka toaletu da opere krv. Prećutna pravila su nalagala da pobeđeni što očiglednije pokazuje trzajima tela kako želi da se vrati i nastavi tuču.

- Ma, pustite me ... Pustite me! - vikao je propinjući se. - Jebaću mu majku! Ma, pustite me da mu jebem majku!

- Neka . . . Neka ... - smirivali su ga drugari kližući se po parketu. - Ima vremena . . .

- Što ga ne pustite? - dobacivao bi pobednik, gladeći ponosno izgredanu desnicu.

Ponekad bi momak ipak uspeo da se otrgne i ustremi ka grupi koja je nastavljala da igra. Fijuknuo bi kroz igrače sa očajanjem ranjene zveri. Njegovo katapultirano telo zarivalo se u skoku nasumice u gužvu: začulo bi se nekoliko kratkih, muklih udaraca u slabine i rebra, škrgut zuba i škripa đonova po lakiranom drvetu . . . Metež borbe izbliza! Bio je to povratak kamikaza. Ostali igrači uplašeno su razgledali posledice tuče: otcepljeni rukav sako, krvave mrlje na beloј prazničkoј košulji.

- Ljudi, gde mi je cipela? - cvileo je neko razmičući igrače u potrazi za svojim izgubljenim blagom.

Momo Kapor - Provincijalac

Herceg se klonio tuča i nikada nije prilazio "tabu" devojka, već je lukavo prebiraio po odbačenim slučajevima, nadajući se da će pronaći nešto za sebe. Upoznao je različite tipove igračica. Saznao da su neke devojke "teške" u igri, jer im se čitavo telo oslanja kao kamen na partnerovu ruku, dok su neke druge, opet, bile gotovo bestelesne; predviđale bi unapred svaki njegov pokret sledeći ga pre nego što bi i sam postao svestan svoje namere. Neke su se priljubljuivale, tonule mu u zagrljaj predajući se do kraja da ih vodi, a veoma često između njega i devojke stajao bi neosvojiv bedem građanske čednosti, tako da je morao da upotrebi krajnju snagu da mu partnerka sasvim ne ode iz zagrljaja! Bilo je i takvih koje su toliko lako igrale da ih je pri nekom naglom okretu povremeno gubio - odvajale bi se od njega i, obrćući se oko svoje ose, iščezavale u zbijenoj masi igrača. Takjve su obično plesale na vrhovima prstiju; od njih čovek nije mogao da očekuje baš nimalo erotike, samo čisti balet! Herceg je ubrzo otkrio da pokretljivost jedne igračice uopšte ne zavisi od njene debljine ili vitkosti - vretenaste devojke pokazale bi se ponekad teške kao tuč! - već od neke unutrašnje lakoće i spremnosti da se predaju muzici, da zaborave ko su, šta su i odakle dolaze. Upoznao je devojke iz strogih patrijarhalnih porodica, koje su jedva prihvatale poziv na igru, da bi se samo čas kasnije već pri prvim taktovima "Dana i noći", potpuno izgubile, opijene muzikom i koracima. Male periferijske faćkalice, koje su izazovno mamile partnere, postajale bi u igri iznenađujuće odbojne i čedne. Jedne su vodile Hercega stišćući mu dlan policijskom čvrstinom, druge su se prepuštale da ih povede u luckaste zavrzlake "Kontinental-bugija".

Ali, ma šta činio, ma koliko uspevao da savlada pravila igre i pronađe, istina sasvim skromno, ali ipak svoje mestašce u Fiskulturnom domu, Herceg nije nikada do kraja pripadao

Momo Kapor - Provincijalac

tim dečacima i devojkama što su se voleli, varali, ulagivali, tukli i do posled-njeg daha borili za svoj kvadratni metar prostora za igru. Kao da je njegovo srce već pređosećalo da neće skončati u tom mrestilištu ljubavi i zavisti. Šunjajući se kroz igrače, shvatao je deo po deo ustrojstva ove male planete. Video je slavne igrače "bez kostiju", egzibicioniste, prznice i one druge, plašljive i odbačene što su se pravili da im nije do igre i uspeha; one što su po celo veče zurili iz senke balkona proklinjući svoj loš izgled, rahitična ramena ili kokošija prsa, siromaštvo, nedovoljno razvijene grudi, naočare velike dioptrije; one hrome, razroke, stidljive, bubuljičave i proćelave već u ranoj mladosti u čijem je setnom pogledu čitao pomirenost i zavist - neiscrpne naslage tuge. Jedna obična gimnastička dvorana na kraju sveta predstavljala je Definitivni Svet u koji će stupiti kao fajter na arenu, tek kasnije, kada, naoružan svim potrebnim trikovima naučenim na subotnjim plesovima, bude već otrovan iskustvom. I pored nezadovoljenih želja koje su ga ponekad gušile i terale da i sam postane sličan onim obesnim i tako sigurnim u sebe, momcima u modi, ipak se osećao strancem, koji zna da je tu samo privremeno, mada još nije umeo da objasni gde, u stvari, pripada i kako da pronađe svoj put kroz maglu.

A za sve to dugo i mučno vreme, kopkala ga je jedna tajna: kuda odlazi Lina Koen, kad je nikada nije video na igranci gde dolazi sav mladi gradski svet? Ulazio je subotom u dvoranu Fiskulturnog doma, nadajući se da će je tamo zateći. Postavio je zasedu svojoj ljubavi. čekao je strpljivo želeći potajno da nikada ne dođe, jer niko nije bolje od njega poznavao sve opasnosti neprijateljskog tabora u kome je bio uhoda. I ne znajući, Lina Koen mu je pomagala da preživi čamotinju gimnazijskog života, a da se pritom ne uprlja i ne izgubi ono dragoceno svetio zapreteno negde duboko - ono svetio što iznutra ozaruje sanjare, bez kojeg

Momo Kapor - Provincijalac

su ljudi samo sumorni preživari.

Lina je bila taj svetli trag prema kome se kretao . . .
U decembru 1953. čitav Gymnasium odvedoše na zakupljenu predstavu baleta "Bahčisarajska fontana" u Narodno pozorište. Omamljeni istočnjačkom muzikom zurli i timpana, gimnazijalci su požudno piljili u mišićave noge balerina u trikoima boje mesa. činilo im se da su igračice iz harema potpuno nage iza velova. Na pozadini modrog tila koji je predstavljao noć, palili su se i gasili električni svici. Dok je izdisala na proscenijumu, primabalerini puče triko među nogama. Razvodnici izbaciše sa galerije malog Pufka, jer su ga uhvatili kako se samozadovoljava. Dvoje dece iz nižih razreda upiša se od straha. Nešto mlako curilo je sa balkona u parter.

I mada su se za sve vreme predstave gimnazijalci gađali zrnima graška iz trščanih pucaljki, kreveljili se i podrigivali pri najnežnijim ljubavnim scenama, Hercegu se teatar učini kao kakav san; kao da je najzad isplivao na obojeno ostrvo iz močvare crno-belo-sivih dana! Pozorište, je, inače, ličilo na plišanu bombonjeru. Ušuškane lože, baršun i pozlata po gipsanim ukrasima na tavanici - sve to zadivi malog Hercega. Sa stropa su se, poput istopljenog šlaga na rođendanskoj torti, zaplitali jedni u druge secesionistički ornamenti - fantastični krem puzavica, grbova i dežmekastih heruvima . . . Zarazi se pozorištem. Gledao je po nekoliko puta Prodanu nevestu, Labudova jezero, Žizelu, Rigokta i dve prešećerene drame Tenesija Viliijamsa koje uopšte nije razumeo. Posle nekog vremena, otkri da glumci nakon predstave odlaze u kafanu s druge strane reke. Pođe za njima.

Pozorišna kafana ličila je na havarisanu deregliju koja je ostala nasukana na obali posle povlačenja neke velike reke u plitko Miljackino korito. Njen ulaz okrenut vodi podsećao je na krmu, pa se činilo da je taj bivši brod greškom pijanog

Momo Kapor - Provincijalac

kapetana izgubio orijentaciju i zaplovio punom parom pravo u brda. Ova časna lađa pružala je decenijama utočište glumcima, pesnicima i boemima bez određene profesije, šarolikim sudbinama što nisu umele da pronađu svoje mesto u svakidašnjem životu.

Naručio je čokolad-likera, misleći da je to najotmenije piće na svetu. Kafana je bila dupke puna, pa se uskoro sastaviše stolovi u opštem slavlju neke premijere, tako da se dečak nađe stešnjen veselom glumačkom družinom. Najzad, mogao je da ih izbliza razgleda! Muškarce su krasile nešto duže kose nego što je to uobičajeno u gradu i široke leptir-mašne, šalovi, umetničke beretke . . . Istina, bili su bučni, ali u toj njihovoj galami nije bilo ni pretnje ni mržnje - ne samo da su se odevanjem razlikovali od Hercegovih vršnjaka, profesora, suseda i prolaznika, već i po svemu ostalom; izgleda da uopšte nisu priznavali drugih zakona sem svojih sopstvenih. Herceg se oslobodi teskobe koja ga je godinama pritiskala: sve je odjedanput bilo moguće i lako izvodljivo! Primili su ga za svoga i u tom ulasku u veliku porodicu pozorišnih otpadnika, bilo je nečeg od onog blagoslovenog susreta ružnog pačeta sa labudovima. Posle nekoliko nedelja sasvim se navikao na malog gimnazijskog begunca. Umeo je već da razlikuje bučne karakterne ljubavnike po razmetljivim glasovima i nečem kraljevskom u ponašanju, od baletskih igrača koji bi ljupko prekrstili noge i, na užas kelnera Pozorišne kafane, naručivali čaj u pet sati. Odevali su se obično u rebrasti somot i svoje tajne poroke. Znali su da i drugi za njih znaju. Oko vrata su vezali lepršave svilene marame upadljivih boja. Najčešći gosti bili su penzionisani epizodisti, koje je uprava povremeno zapošljavala u naročito velikim predstavama. Kafana je predstavljala neku vrstu glumačke berze. U nju su često svraćali ljudi sa radija da pokupuju glasove za "vesele večeri" i radio-drame. Herceg je upoznao i muzičare iz

Momo Kapor - Provincijalac

operskog orkestra. Skloni piću, a opterećeni velikim porodicama koje su izdržavali svojim instrumentima, ispijali su na brzinu, s nogu, po nekoliko čaša, podizali ovratnike zimskih kaputa, pa sa većitom crnom futrolom u ruci odlazili kućama kao da idu na odsluženje zaslužene kazne. Posle mnogo potucanja po malim provincijskim pozorištima, u kafani su se sakupljali glumci u potrazi za novim angažmanom; progonjeni godinama lošom srećom, ipak nikada nisu gubili nadu da će publika jedanput upoznati njihovu pravu vrednost! Celu tu porodicu održavala je u životu i dobrom raspoloženju zajednička strast sa kojom su čekali svoj trenutak (a on jedanput mora doći, jer stiže svakome) kada će najzad stajati sami na osvetljenoj sceni - oči u oči sa publikom. U međuvremenu, gotovo da nisu ni primetili kako sa sobom vuku i nekakvu dečurliju, preko noći odebljale, nezadovoljne i razočarane žene, probuđene već odavno iz šiparičkog zanosa (smrtno su se zaljubile u svog lepotana na jednom davnom gostovanju u rodnoj palanci, pa odlučile da oputuju za njim u beli svet). Šta im je drugo ostajalo sem da beže u bratski zagrljaj Pozorišne kafane, u piće, izmišljene probe i alternacije bez budućnosti, i u smele planove bez ikakvog stvarnog osnova? Niko od njih nije hteo da se pomiri s tim da mu je život u nepravednoj podeli dodelio zauvek ulogu epizodiste osrednjeg talenta. Ipak, kod svih njih, pa i kod onih retkih, uspeh dramskih prvaka, tinjao je ispod spoljne sigurnosti neki strah zbog toga što se razlikuju od običnog sveta. Ta senka sumnje i nezaštićenosti terala ih je da piju više od ostalih, da se razmeću zvonkim, dubokim basovima iz Šekspirovih komada i teatralno ljube u oba obraza, upotrebljavajući široke, patetične geste. Zamenjivali su pozornicu kafanom. Kao da su po njuhu pronalazili svoju umetničku sabraču po nesreći i zanatu, u kafanu na Obali sletale su i druge noćne ptice sa svih strana zemlje. Bilo je

Momo Kapor - Provincijalac

među njima otpuštenih glumaca (žalili su se na spletke i "podmetanje nogu"), ostarelih predratnih trubadura sa citrama i gitarama čija muzika dobro dođe pred zoru uz poslednje piće; stizali su pesnici bez ličnih isprava i novaca za kartu kojom bi nastavili putovanje; lažni pisci, akviziteri bez knjiga i promukli tenori bez glasa, što bi posle prvog litra dobijali želju da se još jedanput uvere u svoju nesreću, ispuštali krljav i šištav zvuk umesto zauvek izgubljenog visokog i kristalno čistog ce, pa se očajni rušili natrag, za sto među staklo - i obolele balerine bi ponekad zalutale među svoju braću: žalile su se na proširene vene i kratak staž u svom zanatu, ogovarale bivše drugarice iz baletske škole kako su uspele na velikim scenama vezama i kurvanjem, a jedanput Herceg je upoznao i neku ludu ridokosu Ofeliju, koja je pisala sonete i prodavala se za deset čevapčića i pivo. Upoznao je tako jedan deo ukletog udruženja očajnika što se potucalo od jedne do druge pozorišne kafane u zemlji, tražeći mesto na kome će se najzad skrasiti.

Stalni gosti Pozorišne kafane naučiše Hercega da pije rum, koji je tih godina bio jako u modi. Objasnili su mu da čokolad-likier, koji je prijaio njegovim npercima, piju samo dame, a da je za njega oštro, muško piće! Posle nekoliko čaša ruma potpuno su se brisale razlike za stolom, pa više nije bilo važno što Herceg ima samo šesnaest godina, a neki od njegovih zaštitnika i učitelja već načinju šezdesete, što su prošli sito i rešeto pre nego što postaše stalni inventar Kafane u gradu, iz kojeg, oh, to su već i sami znali! - nema više izlaska na druge osvetljene pozornice! Oponašao ih je u svemu, a rum je bio ulaznica u to visoko društvo pozorišnih labudova; gutao je tamnu tečnost oštrog mirisa, gadeći se svakog novog gutljaja - trudio se da ostane uspravan na stolici što duže može i da, koliko-toliko stabilan, izađe zajedno sa ostalima iz kafane.

Momo Kapor - Provincijalac

Prolaznici su se sa zgražanjem osvrtali za tim krhkim dečakom nežna izgleda, koji je u rana poslepodneva teturao mrtav-pijan. Pridržavao se panično za kamenu ogradu keja, samnambulno se smešeći svom košmaru. Iz dana u dan morao je da dokazuje pripadnost umetničkom jatu novim i novim čašama ruma "Patria", od kojeg su mu gorela nepca, grlo, trbušna duplja, mozak, sve . . . Umnoženi grad se iskrio i vrteo na cirkuskom zidu strave. Na njega su se rušila obližnja brda. Reka je disala i prelivala ivice svog korita, penjući mu se neviđenom brzinom prema licu. Zažmurio bi i tako naivno pokušavao da pobegne vrtoglavici; ali tek tad potiljak mu se istog časa punio zveckavim olovnim kuglicama, a mučnina pela iz trbuha u grlo. Teturao je samo sa jednom mišlju u glavi: dovući se nekako do postelje i tamo na miru umreti. Povraćao je satima utrobu u klozetu nagnut nad kliski beli bezdan keramičke šolje. Mislio je da umire, da je svemu došao kraj. Bilo mu je krivo što će završiti na jednom tako bednom mestu, sa pogledom uprtim u natrulu drvenu dasku. Sutradan se budio u bunilu - bled i uzdrhtao, creva zavezanih u nerazmrsiv čvor. Usne su mu bile izgorene alkoholom i dimom, dah kiseo. Providan od slabosti, vukao se do Gymnasiuma i kunjao satima u poslednjoj klupi sa glavom na rukama, osluškujući udaljene, jednolične glasove čitača.

". . . Njiva iza laza nema više od dana oranja. Zemlja potakla; kad je dobra godina, rodi dve-tri krstrne jarice. Ognjen taman obrazdio prvu brazdu, pa hoće da ovrati . . . kad eto ti mu majke.

- Nut o moga matorca kako mi radi! ... - kliknu Miona radosno, pritrčavši, pa uze grliti i ljubiti Ognjena. Ognjen se malo iznenadi.

- Pa srećan ti rad, domaćine moj - nastavi Miona. - Gle, gle! Kako je to krasna brazdica, pa kako je duboka! ... O, mene lude! Govorim koješta, a ti si umoran, rabotniče

Momo Kapor - Provincijalac

moj! . . . Dela, evo . . . evo ti seja spremila ručak! . . .
Tu Miona brzo povadi iz torbice sto je spremljeno. Prostre torbicu, pa razredi po njoj: malo soli, luka, nekoliko pečenih krompira, tanku pogačicu, zastrug mežgamka.

- Ustavi ralo, sine! Dosta si mi radio! I suze joj grunuše.

- Sta ti je, nano? - reče Ognjen sednuvši. - Ti places?"

- Dobro je, dosta! - kaže Kolarevićka čitaču i on se spusti u klupu, odahnuvši s olakšanjem. - Ko će nam sad nešto reći o ovome što smo čitali? Ko to spava u poslednjoj klupi? Herceg? Hajde, ti!

"Zašto mi stalno govore ti? - mislio je, ne podižući otežalu glavu sa klupe. - Kakav prostakluk! U Tolstojevom liceju decu su oslovljavali sa vi, jer su to bili mali plemići . . .

- Nije mu dobro . . . , - vadi ga iz neprilike Sead, koji sa njim deli klupu. - Molim, nešto mu nije dobro!

- Ako mu nije dobro, neka ide lekaru! Ako je došao na čas, onda znači da je spreman i da odgovara! Šta je pisac hteo da kaže?

Učionica se krivi najpre na jednu, a zatim naglo, okrećući se oko svoje ose, na drugu stranu. Začudo, putnici na ovoj tako kliskoj palubi ne primećuju ništa neobično.

- "Prva brazda", Milovana Glišića! - šapuću mu sa strane.

- U ovoj, prvoj brazdi Milovana Glišića, koji je jedan od naših najvećih, mislim, pisaca . . .

- Dobro, dalje . . .

- ... Vidi se, ovaj, eksploatacija, mislim, kapitalista nad teškim stanjem, ovaj . . . hoću da kažem . . . seljaka . . . kao što i samo ime kaže ... - muca umorno Herceg oveštale reci koje se valjaju, naglo uvećavaju i pretvaraju u glatke sivomaslinaste kugle, pa se kotrljaju preko učionice.

- ... U to vreme . . . seljaci, naime, nisu . . . mislim . .

Momo Kapor - Provincijalac

. imali, ovaj, nikakvih prava . . .

- Tačno - ponavlja Kolarevićka kao eho - nisu imali nikakva prava! A kako se zove inokosna seljanka - majka, koja sinu nosi ručak u polje? Mi ... Mi ... Mio . . .

- Miona! - šapće mu Sead nagnut nad knjigom, zaklonjen čerimovim leđima.

- Inokosna Miona ... - muca Herceg.

- Tačno: Miona ... - ponavlja pevušeci Kolarevićka, a onda ga zaboravlja i vraća se tabli njišući svojim roditeljski steonim bokovima nalik na trokrilni orman. -

Danas ćemo preći na glagolski pridev trpni! Oblici glagolskog prideva trpnog ograde zasađena, netaknuta (ne okreći se tamo, misliš da te ne vidim!) znače radnje koje su izvršene na predmetima (brazda, voćke, grana). Glagolski pridev trpni je, šta? Oblik koji znači da se radnja vrši na bi ... bi ... bićima i predmetima i da predmeti "trpe", koga? - Glagol . . . jeste, glagolsku radnju. Pronađite i podvucite sve oblike glagolskog prideva trpnog u odlomku koji smo pročitali. . .

Ponovo san i opet luda slika od prošle noći: Drugi grobar raširenih ruku prelazi kao pelivan zaleđenu ogradu gvozdеноg mosta kod pozorišta, dok mu retka kosa leprša na ponoćnom vetru.

Zahvaljujući svojim čestim mamurlucima, Herceg je stekao izvesnu reputaciju u Gymnasiumu kao pijanac. Poštovali su njegove noćne izlete.

Spašavala ga je samo mladost, što je svakim novim danom punila njegove žile, kosti i meso nekim divnim sokovima. Uz to, upoznao je pomalo svog protivnika - rum, pa je znao da mu se odupre. Izgradio je čitavu malu taktiku: prosipanje pića ispod stola, neprimetnu zamenu punih i praznih čaša, razvučen ritam gutljaja . . .

Odlazio je svakog dana do Pozorišne kafane da se priključi glumcima, ali, ovaj, oni često nisu bili tamo; imali su probe

Momo Kapor - Provincijalac

(a, Hercega portir nije puštao na glumački ulaz, ma koliko puta da je pokušao da se uvuče) ili bi im sto već bio zauzet pa ga ne bi pozivali, a on sam bio suviše ponosan da im priđe nepozvan. Glumio je u takvim prilikama da je u Kafanu ušao slučajno, onako usput, da potraži nekog poznanika, a onda je izlazio napolje i šetao do besvesti, čekao u senci nekog drveta na obali da protekne pristojno vreme, pa da pokuša sa ponovnim ulaskom.

U svakom manjem gradu pozorište, slično petrolejki, prastarim sjajem privlači leptire određene osećajne vrste. Kasnije, u toku svoje reporterske karijere, Herceg se mnogo puta uverio u tu fatalnu privlačnost. U dalekim provincijskim mestima, koja su imala samo poluamaterska pozorišta, znao je gde će zateći dečake slične sebi od pre dvadesetak godina. I zaticao ih je. Sedeli su u pozorišnim bifeima. Trudili su se da izgledaju što ležernije (odavala ih je odeća i način na koji su češljali kosu), bio bi uvek ponovo raznežen i dirnut tom starom pričom koja se ponavlja. I uvek bi zaticao u stolicama, preostalim posle Bog zna koje predstave, isti tip devojaka što su išle od ruke do ruke gostujućih režisera, preko glumaca do scenskih radnika i rasvetljiivača, postavši već deo scenografije. Verne robinje teatra! Odspavao bi jednu noć sa njima u mesnom hotelu ili u sobi određenoj za umetnike na gostovanju i budio se zgađen sopstvenom okorelošću. Nije ga veselilo to osvajanje bez odbrane! Znao je unapred sve o njima, njihove male biografije nesvršenih gimnazijalki i frizerskih pomoćnica, koje je jedanput zauvek zaveo otrovni dah pozorišta. Obećavali su im male uloge, zaposlenja na filmu i televiziji, a ujutru bi ih zaboravljali i posle dugo izbegavali taj grad. I one su plaćale svoju cenu za izuzetan život u pozorišnom azilu kao Herceg, nekad. I svugde je zaticao blede pozorišne afiše proteklih sezona i gostovanja, požuteli sjaj premijera od kojih se očekivalo puno toga, imena

Momo Kapor - Provincijalac

umrlih i zaboravljenih glumaca, kiselkastu paru male čajne kuhinje iza šanka, gde je vredno poslovaao kakav zakupac u beloju bluzi, a kafa kipela po rešou sa tri zapečene ringle. Ležale su tu umotane u kockaste salvete i tri stare kifle na okrnjenu tanjiru (kraljevski obed!) - konzerva sardina i "Zdenka"-sir u zlatnom staniolu. Znao je, svi su bili dužni zakupniku bifea, koji je i sam bio već zaražen pozorištem. Šta ga je teralo da, čim stigne u neku varošicu, smesta potraži mesno pozorište i njegov bife ako ne pramen stare ljubavi, koja je spašavala njegovu tužnu mladost? Zašto su glumci primali u društvo tog bledunjavog dečaka? Verovatno im je bio dragocen kao publika, u nedostatku pravog gledališta. Mogli su da pred njim beskrajno izvode svoje monologe koje su pripremali u alternaciji, da se žale na zlu sudbinu i lošu sreću - uvek bi u Niki Hercegu nalazili strpljivog slušaoca. S druge strane, bilo je u tom dečaku nečeg što je obećavalo da neće pristati na prosečnost. Skloniji instinktima nego razumu, glumci su to osetili sebi urođenim njuhom. Taj dečak je obećavao! Šta? - to ni njima nije još bilo jasno, tek, bio je njihov mlađi brat po nesanicu. Družeci se danima i noćima sa njima, Herceg je ispekao visoku školu kafanskog sedenja. Zapustio je gimnaziju, ali, kako se kasnije pokazalo, vreme provedeno u Pozorišnoj kafani nije bilo izgubljeno. Svako se, i ne hoteći, obrazuje u onom pravcu prema kome ga vuku njegove slutnje i tako dobija baš ono što mu je potrebno - korisne lekcije kao da same pronalaze budućeg vlasnika! Herceg se tako naučio da bude strpljiv slušalac ispovesti (umeće koje često krči puteve tamo gde brbljivost ostaje nemoćna), naučio je mnogo o mržnji, zavisti i spletkama koje prate umetnički zanat i one što se penju ka uspehu. Naučio se umeću glume! Od mnogih usmenih književnika za čijim je stolovima gostovao slušajući bez daha vatromete njihovog raskošnog duha, naučio je sve o lepoti ljudskog

Momo Kapor - Provincijalac

govora; naučio je kako da u običnim, na prvi pogled svakodnevnim stvarima otkrije neslućene dragocenosti pored kojih drugi prolaze ravnodušni. Slušajući istorije karijera mnogih slavnih ljudi u tumačenju njihovih vršnjaka, koji su propali i zaboravljeni trunuli za stolovima Kafane, dečak je saznao da niko u početku nije tako velik kao što kasnije izgleda u punom ornatu svog uspeha, i da svaka čuvena ličnost krije u svom životu mnoga tamna mesta i senke, zbog kojih više zaslužuju naše sažaljenje, nego divljenje. Saznao je sve o ranjivosti sujete, o porazima i srećnim okolnostima koje treba umeti iskoristiti kada se jedanput ukazu, na kraju, o dobrim i rđavim godinama u svačijem životu. Sve te lekcije iz stare zadimljene Pozorišne kafane na Obali pomogle su mu da ga kasnije ne zbuni veliki svet, tamo napolju. Njegovi učitelji bili su već odavno mrtvi, zaboravljeni i rasuti po tamnom vilajetu, i mnogi od njih nikada nisu videli kako se iz skromnog slušaoca pretvara u veštog sagovornika, i kako pod osvetljenjem reflektora postavlja u studiju uvek jedan sto, sličan onom za kojim je nekada pekao zanat radoznalca.

Jedne obične subotnje večeri koja nije ništa posebno obećavala, Lina Koen plašljivo zakorači u Fiskulturni dom. Osetio je potrebu da je zaštiti dok je prolazila kroz parove što su igrali bugi-vugi i one druge, koji su stajali sa rukama u džepovima posmatrajući igrače. Ali već tada sumnjao je da je to moguće. U bademastim očima i telu Line Koen mogla se, istina, prepoznati ona nekadašnja devojčica u žutoj haljini od padobranske svile, ali sada je u njoj bilo i nečeg drugog - neke nestrpljive gladi da bude uvedena u tajnu ostalih devojaka (zašto bi inače došla na igranku?) - kao da je nešto mnogo snažnije od bajke koju je s vremenom ispleo Herceg vuklo malu Linu u zagrljaj poroka. Podrezala je svoju tamnu kosu i produžila haljinu boje trule višnje. Njena skladna figura se izdužila; nesumnjivo, Lina je

Momo Kapor - Provincijalac

od male izgubljene princeze postala prava gradska devojka čije su se bradavice uzbudljivo ocrtavale pod napetom tkaninom.

Zbog svega toga, u trenutku kada joj je prišao s leđa i položio ruku na rame pozivajući je na igru ("Volim Pariz kad je jesen . . ."), bilo je sem ljubavi i mnogo očajničkog poziva da je spasi pre no što bude isuviše kasno i ona ne postane slična drugim devojkama u dvorani. Prepoznala ga je i zaplesala u njegovom zagrljaju i ne sluteći da je u igri odvlači neprimetno što dalje od poročnog centra dvorane; što dalje od gospodara igranke i njihovih sveštenica, zamki i nasilja, u zaklon polutame, u bezbednost. . . I pored savladane veštine, dok je igrao, molio je Boga da mu zaustavi drhtanje ruku i spreči slabost što se širi iz klecavih kolena: uzbuđenje koje je osećao za vreme ove prve igre sa svojom ljubavlju, činilo je da potpuno zaboravi na korake laganog slofoksa i uobičajene reci koje treba izgovarati dok se igra. Lina je igrala nevešto, ali izuzetno lako. Nije bila "teška" na ruci, nije pokušavala da vodi, već se prepuštala da bude vođena. Držao je u naručju predosećajući da je isuviše lepa za njega, koji je niko i ništa. Prepuštao se bolu u ovom času dok je još bio neizrecivo srećan, pateći unapred zbog cene koju će morati da plati jednoga dana, kada njena lepota bude otkrivena i svima poznata. U to vreme još nije naučio da se nesreće ne treba plašiti pre nego što sama stigne. Da je ne treba uzalud prizivati! Nisu pominjali vreme iz kasarne u Svetom Andriji; Lina Koen je, izgleda, sve zaboravila ili, jednostavno, nije htela da se seća. Uzbuđena zbog svoje prve igranke, radoznalo je zirkala po dvorani.

Posmatrao je u pauzi njen ljupki profil i otkrio u njemu čežnjivo iznenađenje zbog otkrića sopstvene lepote koju je prepoznala u dečakovim zadivljenim očima. Herceg nije ni slutio da je već progutao otrov neodoljive jevrejske

Momo Kapor - Provincijalac

ženstvenosti. Nije ni sanjao šta je sve bilo potrebno da bi se baš na taj način oblikovale raširene nozdrve ove ljupke mlade životinje. Koliko stoleća progonstva, pogroma i potucanja, koliko nostalgije za starom španskom postojbinom, da bi se od mnogih generacija sefardskih žena nasledio taj bolno senzualni pogled očiju, u čijim zenicama još tinjaju odsevi davnih požara! I koliko tajno gomilanih bogatstava pod zemljom i u magazama, i koliko bala plemenitog baršuna, svile i kadife, da bi se baš na taj nehajni način ponela jedna sasvim obična haljina od jeftinog ljubičastog materijala . . . četiri stoleća prizivanja izgubljenog zavičaja kroz tminu, čulna mekota jevrejskih i mavarskih bajalica nad zanjihanim kolevkama njenih dedova i pradedova - pepeo istorije, krvi i znoja, ljudske muke i poniženja, koliko rastanaka, krikova i smeha, da bi na kraju čitave te istorije, a na početku Hercegovce, iz jedne sasvim obične sive sarajevske ulice procvetao jedan ovako nežan sefardski cvet?

Smela je da ostane samo do devet sati, pa je otpratio kući. Nije joj otkrio da bi i sklopljenih očiju umeo da pronade taj put! Stajali su u kapiji ne znajući šta da kažu jedno drugom. Na Lininom licu topili su se mali ledeni kristali.

- Hoćeš li da se zabavljamo? - promuca.
- Hoću ... - odgovorila je Lina Koen. - Da, hoću. Baš hoću!

Tri meseca pred svršetak školske godine ukraden je i spaljen dnevnik sedmog ce. Zajedno sa tom svetom knjigom, konačno je izgorela i profesorska nada da će divlju đaćku šikaru kultivisati u botaničku baštu. Rat je bio dug i iscrpeo je obe strane. U zimskim mesecima (iz kojih su upravo izašli blede i klecavih kolena) dečaci su u "Kraljicu peći" ubacivali komade automobilskih guma, pa bi čitav Gymnasium ispunio gust i lepljiv, smrdljiv dim, zbog koga je prekidana nastava. Vrlo često je nestajalo struje - neko bi

Momo Kapor - Provincijalac

odvrnuo osigurače ili bi ubacivali komadiće kartona u grič "fasunga" tako da su propadali šesti i sedmi časovi, jer se sijalice nisu mogle da zapale, stavljali eksere na sedište stolice ili pakleno ložili peći, do usijanja, tako da su mlade nastavnice na kraju bile prisiljene da ipak svuku kapute i najzad pokažu raskošne grudi. U ovom bespoštednom ratu, upotrebljavana su sva raspoloživa sredstva: staklena vuna koja izaziva svrabež, prašak za kijanje, bombice koje eksplodiraju kada se na njih nagazi, sumpor dioksid ukraden iz hemijskog kabineta, koji je bazdio na pokvarena jaja i leševe u raspadanju, krađa knjiga i kvarenje učila . . . Palenje dnevnika bio je poslednji, očajnički potez! Napad je otpočeo bez prethodne objave rata. Stigla je kaznena ekspedicija, Gymnasium preplaviše ljudi gradskog kriminalističkog odseka. Posuli su nekim belim praškom prozorske daske, brave i zelenu čaju dugog stola za večanje u profesorskoj sobi. Doveden je i dresirani nemački ovčar, kojeg je jedan čovek s mukom zadržavao na dužini kratkog kaiša. Kao da su životinja i njen gospodar bili jedno, kao da je ker bio neka vrsta ljudskog produžetka na kaišu, čovek je preko vučjaka neprijateljski njušio jednog po jednog dečaka iz sedmog ce. Bili su postrojeni u vrstu ispred pocrnelih ostataka dnevnika, hrpe pepela na ostrvcetu izgorene čoje. "Zar je moguće da sam toliko strepeo od te ugljenisane gomilice hartije? - mislio je Niko Herceg dok mu se pas lagano približavao. - Podigli su ovoliku uzbunu zbog toga, što ćela njihova škola, čitav sistem vaspitanja počiva na toj knjizi sa štampanim rubrikama. Sve dok mi srce jače zakuca i sve fok oči prate svemoguće naliv-pero u profesorskoj ruci hoće li krenuti uzbrdo pa onda naglo naniže (kec!) ili će izvesti spasonosnu labuđe blagu krivinu (dvojka), od toga će zavisiti moj život, slobodno vreme, način na koji će se prema meni odnositi oni od kojih zavisim, sve dok budem u ropstvu te tako kratke, a opet

Momo Kapor - Provincijalac

tako beskrajno spore linije u jednoj od trideset šest rubrika koja nosi moje ime, oni će neograničeno vladati nada mnom. Nad svima nama . . .”

Činilo mu se da njim već dugo ne vladaju ljudi, već ta omrznuta knjiga zelenkastih korica koju su godinama prenosili, donosili u razred, knjiga za koju je napravljen i naročit postament, baš kao nekom spomeniku strahu i bezumlju, uzdignuti oltar katedre na podijumu, da se i visinom pokaže kako je onaj ko četrdeset i pet minuta poseduje dnevnik nosilac apsolutne vlasti - posvećen čuvar trezora znanja . . . Prenosili su tu dobro čuvanu knjigu hodnicima poput svetih mošti, a već samo njeno listanje izazivalo je strah kod dečaka; na kom li će se imenu danas zaustaviti slučajni pogled?

“Eto, sada je čitav taj sistem ispario u dimu! - mislio je - Izgubili su glavu jer je temelj njihove zgradurine spaljen! Pozvali su u pomoć i ljude i pse, ali šta to vredi? Svi moji strahovi, sve noći u bunilu i užasi od jutra koje se neopozivo približava, sada su samo gomila pepela! čega sam se toliko plašio sedam dugih godina?”

Ovčar je dugo njušio Hozna, boreći se sam sa svojom psećom dušom. Hozn je, opet, gledao preko profesora i kriminalista kroz prozor, istražujući spokojno jezikom neki šupalj zub. Pas je nastavio njušenje. Uzalud! Kilo, Pupa Hava, Hozn, Aladin, mali Griner, Pavlović, Pufko i ostali glumili su spokojstvo, zbunjajući i samog psa, koji je u nedoumici mrdao ušima. Dali su mu pretežak zadatak. Vatra u kojoj je izgoreo dnevnik uništila je usput i sve mirise što su ga mogli navesti na neki trag, sem kiselkastog zadaha katranisanog platna kojim su bile oblepljene korice. Začudo, na crnoj podlozi paljevine još uvek su se iskrili rimski brojevi: VII/c u koje je bila utisnuta knjigovezačka pozlata.

Dečaci nisu verovali da će vučjak pronaći krivca (smatrali su

Momo Kapor - Provincijalac

njegovo dovođenje u Gymnasium čistim profesorskim trikom, običnim zastrašivanjem), ali su se ipak plašili pseće pogreške. U to vreme, naime, grešili su mnogo i ljudi, a kako ne bi običan pas! Videlo se dobro, životinja se strašno mučila. Podrhtavala joj je svaka tetiva. U tišini se lepo čulo njeno uzbuđeno dahtanje dok joj se slina slivala niz njušku. Postrojeni dečaci bazdili su joj svi na male lopove, ali bilo je teško da se odluči. S druge strane, učenicima se činilo u tom trenutku da imaju u sebi dovoljno krivica da ih zvanični pas rastrgne, a ne samo da zalaje u njihovom pravcu.

Izmešani u grupama, ispred njih su stajali profesori i ljudi iz policije, motreći pažljivo na osumnjičeni razred. čekali su da neko od dečaka izgubi živce i oda se makar najsitnijim pokretom, grčem, tikom ili bekstvom, ma čim što bi prekinulo ovu nemoguću pat-poziciju koja ih je mučila.

Meke pseće šape tapkale su po linoleumu. I baš kada se svima činilo da će zbornica eksplodirati od napetosti i razleteti se u milion krhotina, sa začelja začu se kako neko tiho vabi psa: *- Mac! Mac! Odi, mac . . .

Dečake obuze luđački smeh koji više niko nije mogao zaustaviti. Previjali su se histerično pred potpuno unezverenim psom i još zbunjenijim gospodarem.

- Oh, upišaću se! - vrištao je Cerim, držeći se obema rukama za trbuh. - Bogami ću se upisati . . .

Pas počeo da laje i pokušava da se otrgne od gospodara. Tek kada se propeo skočivši prednjim šapama na Hercegova ramena, videlo se koliko je to krupna i opaka životinja. No, smeh više niko nije mogao da spreči. Bilo je u tom luđačkom cerekanju, u tom groktanju i cicanju, ogromnog olakšanja što je zakazala moćna mašinerija odraslih, mada je, pozvala u pomoć čak i životinjsko carstvo.

- Vodite ih u razred! - naredi direktor, dok su tri čoveka s mukom smirivala razbešnjelu životinju.

Na velikom odmoru donesen je potpuno nov dnevnik -

Momo Kapor - Provincijalac

mlađi brat onog izgorelog, pa su profesori počeli da unose ocene po sećanju. Grahovac je svima podelio dvojke iz matematike, što je izazvalo žagor i proteste odličnih učenika. Hteli su natrag svoje zaslužene četvorke i petice; bogoradili su i kukali, pretili i preklinjali da ih ponovo pita. Herceg je takođe podigao ruku.

- Sta je? Ni ti nisi zadovoljan ocenom? - zabrunđa dobroćudni Grahovac.

- Nisam.

- A koliko si, po tvome, imao u starom dnevniku?

- Jedinicu.

Razred se zakikota, Grahovac je slegao ramenima i zaključio jedinicu preko već upisane dvojke.

Latinac je, naravno, sve ocene imao prepisane u mali kožni notes i sada ih je samo, uz ciničan osmeh, uredno preneo u svoju rubriku. Baš kad je završio posao i pažljivo sklopio notes, zatvorio penkalo obrisavši ga prethodno upijačem, u razred uđe poslužitelj sa kapom u rukama. Herceg nije čekao da ga pozovu; presavio je dve sveske i stavio ih u džepove, a onda izašao iz klupe.

- Herceg, kod direktora! - kazao je Latinac. - Od vas ostalih očekujem, dok se ne vratim, primernu disciplinu! Da vam ne bi bilo dosadno, prepisaćete po šezdeset puta sledeću rečenicu . . .

Uzeo je krelu i napisao kapitalom celom dužinom table: CANIS OPTIMUS AMICUS HOMINI EST.

Kada je Herceg uveden posle kraćeg čekanja u zbornicu, svi profesori poustajaše sa svojih mesta, odajući tako neku vrstu počasti njegovoj lošoj sreći. Poslednji je ustao sam direktor, koji iz rastvorene "Službene knjige obavijesti i naredbi", čiji je svaki pasus počinjao uvek isto, sa "Strogo se zabranjuje . . ." pročitao zagrobnim glasom da je "Nastavničko vijeće Gymnasiuma odlučilo jednoglasno da Hercega N. Niku, rođenog 1937. godine, učenika sedmog ce

Momo Kapor - Provincijalac
razreda, isključi iz ove škole na godinu dana, bez prava upisa u bilo koju gimnaziju na teritoriji Federativne Narodne Republike Jugoslavije . . .”

- Žao mi je, sinko - kazao je direktor sklopivši knjigu - ali, sa jedanaest slabih ocjena, jedini si ti imao motiv da spališ dnevnik! Mlad si, ima još vremena, pa pamet u glavu . . . Možeš uzeti svoje stvari!

- Već sam ih uzeo ... - kazao je Herceg i izašao pognute glave iz zbornice u divan sunčan dan.

Stari Gymnasium izdahnuo je nekoliko godina kasnije, kada su jednog drhtavo prozirnog septembarskog dana kroz njegovu mračnu kapiju utrčali zakikotani buljuci devojaka. Gimnazije su, najzad, postale mešovite, a kroz stogodišnje muško svetište odjekivali su melodični ženski glasovi.

Otpočelo je jedno potpuno novo poglavlje u istoriji te austrougarske škole: izbačene su stare izrezbarene klupe, a uneseni novi stolovi sa zelenim pločama od ultra-pasa i aluminijumskim stolicama. Svako je mogao da sedi tamo gde želi i sa kim god hoće. Devojačke noge više nisu bile tajna! Na ružičastim butinama ispod kecelja, devojke su ispisivale ljubičastim mastilom rešenja kvadratnih jednačina i hemijske formule. Klozeti opusteše, jer je škola uvela naročitu sobu za pušenje! Profesori počеше da đake oslovljavaju sa vi, ukinute su robijaške đačke kape i stajanje u uglu, a svakoj sednici Nastavničkog veća prisustvovao je i predstavnik učenika.

Možda otpor Nike Hercega nije bio sasvim uzaludan? Bilo kako bilo, on se nije koristio plodovima svoje pobune. Dozreli su isuviše kasno, kada je već bio izbačen iz škole - u život!

Sada, kad više nije trebalo da odlazi u Gymnasium, ostajalo mu je mnogo vremena da se bavi sobom. Nikome nije rekao da je izbačen iz škole. Ustajao je u sedam sati ujutro i izlazio iz kuće. Ako je vreme bilo rđavo, odlazio bi na

Momo Kapor - Provincijalac

matine-predstave u jedan od šest polupraznih bioskopa ili se zavlačio u Gradsku čitaonicu i tamo satima listao strane časopise. Nije, na žalost, znao ni jedan strani jezik, ali slike su mu govorile više od reci. Po njima je, kao dete iz rasturenih kocaka, mogao da složi u svom duhu život, iz kojeg je, kako je tada pogrešno mislio, zauvek isključen. Privlačila ga je dokumentarna fotografija i posle izvesnog vremena, mogao je da razlikuje pripadnike velikih reporterskih škola 1954. Naročito su ga uzbuđivale one pomalo zamućene, drhtave fotografije snimljene, očigledno, po cenu smrtne opasnosti. Fotosi okinuti dok je reporter padao pogođen metkom lutalicom. Bitke u močvarama Indokine, ulične borbe po afričkim gradovima i slučajno snimljeni atentati: zapanjeno lice žrtve i pokreti telohranitelja koji hitaju da pomognu čoveku kojeg štite, zaustavljeni kao u dečijoj igri "živih slika". Upoređivao je život zatečen okidačem kamere na fotografijama u "Pari maču", "Lajfu" ili "Špiglu" sa ukočenim i nameštenim fotosima domaćih novina i naivnim aranžmanima slika u izlogu "Foto-Korza", računajući koliko je vremena potrebno da se dostigne profesionalno reportersko savršenstvo - pedesetak godina, najmanje, saopštio je sam sebi rezultat. Pokušavao je da iz najobičnijih fotografija i ilustrovanih reportaža, pa čak i iz reklama koje toliko mnogo govore o zemlji iz koje potiču, ako umemo da ih gledamo, rekonstruiše u svesti uzbudljiv, žestok život koji ga je privlačio - svaki podatak je bio važan: ponekad čak samo deo kakvog zida, pozadina slučajne kafane u drugom planu, detalji domova slavnih ličnosti . . . Išao je čak toliko daleko da je pomno istraživao kakve knjige leže na stolu, a koje u polici, kakve cigarete puše, šta piju, šta žele da sakriju na slici - bilo kakav trag koji ga je mogao približiti tim polubogovima! Bio je u stanju da satima zuri u neku obojenu fotografiju iz časopisa, sve dok se potpuno, čak

Momo Kapor - Provincijalac

gotovo fizički, ne useli u nju. Blistava vizija sveta prodirala je tako, sliku po sliku, u njegov radoznali duh.

Mutno je čeznuo za nečim što nije umeo da iskaže: bio je to, uglavnom, vrtoglav krug fotografija koje oživljuju, kreću se i govore - kaleidoskop spojen tesno sa putovanjem, avanturom, naravno i sa slavom, ali ne, to nije bio film-šarena laza, bar ne onaj gde se u svakoj slici oseća nameštenost i gde glumci izgovaraju tuđe, unapred napisane reci, a šminka curi potocima!

Nije, dakle, još umeo da tačno odredi svoje buduće zanimanje, jer još nije stekao dovoljno smelosti da kaže: biću tamo gde je zanimljivo, gde se nešto stalno dešava i gde nije dosadno kao ovde! Biću svedok!

Radoznalost kao zanat? Nije loše.

Odsekao je dve debele kriške polubelog hleba, izabrao čvrst i zreo paradajz, odrezao komad prugaste slanine, parče belog kravljeg sira i sve to pažljivo zapakovao u novine. Zamotuljak je stavio u staru zelenu vojničku torbu, dodao još dve jabuke, nekoliko kocki šećera i so u fišeku od hartije. Kupio je sedam cigareta "Morava", kutiju šibica i pedeset

grama mlevene kafe. Preostala dva dinara bacio je preko ramena, za svaki slučaj, sa mosta u Miljacku. Magla se još nije sasvim digla sa reke. Sada prolazi pokraj mesta zvanog čifutnjak (plićaci u kojima su se nekad brčkala jevrejska deca) pa pored Jalije - vira zamućenog malim mangupskim telima što, gledana odozgo, sa puta, liče na punoglavce, i stiže do brzaka koji zovu Dariva, po nekom Italijanu Da Rivi, koji je tu podigao branu da hvata balvane spuštene niz reku. Voda teče brzo i ujednačeno. Taj deo Miljacke prozvan je Oficirskim, jer su se u njemu nekada kupali austrougarski vojnici. Svako mesto, svaki vir i svaki brzak imaju svoj naziv, pa ga svako od tih opčaranih imena draži svojim poreklom. Idući uzvodno uz korito, pokraj njega teče

Momo Kapor - Provincijalac

istorija ljupke hladne reke. Traži pogledom nevidljive golubove u sivom Golubinjaku što ključa pod visokom stenom sa napuštenim gnezdima, osluškuje kreket žaba u razlivenom Žabokreku . . . "Ali još se nigde ne zadržava. Pešači prema svom mestu (Hercegov vir - imenuje ga u mislima), prolazi Krečanu čija je obala bela od kreča koji se tu nekada gasio, pijucka u Popovac i tako, nogu pred nogu, stiže do Kozje ćuprije što se ogleda u mirnoj vodi kao oglodana i izbeljena kost preostala posle neke davne karavanske gozbe na starom carskom putu. Voleo je zelena brda posuta belim kućama i šljivike koji se vratolomno strmoglavljuju ka reci; osećanje jednog potpuno novog i nevinog, još neistrošenog dana. Razjapio je ruke i minut-dva podražavao ptičiji let nad dubinom, a onda se spustio u vrbake i nastavio da ide uzvodno kozjom stazom. Sunce je već bilo visoko. Posle izvesnog vremena, staza se odvojila i popela u brda, pa je morao da skine sandale, veže ih oko vrata i nastavi dalje skaćući sa kamena na kamen. Reka je bila sve brža i, činilo se, hladnija. Obilazila je veliko stenje, rušila se u malim žuborećim slapovima niz prirodne brane od kamenja, hitala ka gradu ponekad veoma plitka, gotovo do gležnja, čas kasnije iznenađujuće duboka i tamna u kakvoj vrtači ili zapenjena vrtlogom nekog vira, a bilo je i pitomih mesta gde je tekla mirno preko čistina malih plaža od sitnog i oblog rečnog šljunka. Najzad, stigao je do svog mesta - belog ostrvca u zelenoj matici. Seljaci su davno na tom mestu vadili šljunak, pa je reka obrazovala neku vrstu prirodnog bazena u dužini od desetak zaveslaja rukama, ublaživši mu rubove. Daleko od bilo kakvog puta, bio je bezbedan u tom delu kanjona, gde nisu zalazili ni ljudi, ni ovce. Odložio je svoje stvari u hlad velike vrbe koja se naginjala nad vodu, svukao odeću i počeo da sakuplja suvarke. Zapalio je vatru i čekao da se razgori, a zatim je izrezao slaninu na uske kriške i natakao je na prut, okrećući

Momo Kapor - Provincijalac

ga ravnomerno iznad žara. Rasekao je paradajz na četiri jednaka dela i gledao kako se so topi u njegovom sočnom crvenilu. Žvakao je oprljenu slaninu gledajući kako protiče voda. Umirivao ga je taj večni šum. Postao je pomalo filozof: "Ne može se dva puta u istu vodu zagaziti!" Mudro rečeno! I savršeno tačno, što je najčudnije. Dodao je još granja na vatru koja se gasila i skuvao crnu kafu u konzervi, koju je pokupio na ulazu u kanjon, tamo gde su obično logorovale porodice. Slanina je imala ukus gara spaljenog drveta i hrskala je pod zubima. Zatim je sačekao da se konzerva malo ohladi i pio je kafu. Zapalio je prvu od sedam cigareta. Popušio je sve do noktiju i ugasio u rečnom pesku. Sakupio je onda sve otpatke i bacio ih u gustiš. Plaža je opet bila onakva kakvu je zatekao - devičanski čista. Svukao je gaćice i legao u plićak. Razgledao je svoju naježenu kožu: noge, stomak . . . Pitao se da li mu je dovoljno velik za one stvari i bio prilično nezadovoljan. Od hladne vode, gotovo da ga nije ni bilo! Okrenuo se na leđa i gledao u bele paperjaste oblake koji su plovili nad kanjonom. Reka je šumila ujednačeno, uspavljujuće, uvek isto, ali sa bezbroj varijacija. Čulo se kako zuje poljske muve. Podigao se i posrćući preko oblutaka, izašao na belo ostrvce. Razgledao je sa nezadovoljstvom deo po deo svoga mršavog tela. U kakvom se to telu našao? Zašto nije dobio neko koje zaslužuje? Kakva razlika između mene i mene? - pomisli, s tugom. Pogledao je zglavak ruke, kao da ga prvi put vidi, i uplašio se koliko je tanak. Svako malo jači mogao je da mu ga polomi kao štap. Nije bio zadovoljan ni sa mišićima. Ni traga od tricepca ili bicepsa! Ničega. Mišica mu je ostajala isto tako tanka i mršava i onda kad napne tetive i kada ih opusti. Zabrinuo se kako će sa tako slabim mišićima preživeti među grubijanima koje poznaje? Gazeći reku do kolena, pronašao je dva zgodna kamena za dizanje, po dva kilograma otprilike svaki, i počeo da vežba. Posle

Momo Kapor - Provincijalac

desetak minuta bio je u goloj vodi. Opipao je ponovo mišiće, najpre na jedaoj, a onda na drugoj ruci. Nije bilo promene. Bacio je razočarano kamenje natrag u reku. Odlučio je da izbegava fizičke obračune, koliko god to bude moguće, a ako već bude morao da se tuče, onda da upotrebi nož. Vratio se na obalu i o travu očistio svoj zamašćeni nož. Odbrojao je dvanaest koraka od debelog stabla vrbe i bacio sečivo, držeći ga sa dva prsta za vrh oštrice. Nož je udario pljoštimice o koru i pao pod stablo. Pokušao je ponovo. Od stotinu bacanja, nož se zabio šesnaest puta oštricom u drvo. Nije loše. Legao je na čisto oblo kamenje i uživao u tome da mu sunce peče kožu. Dok je jeo jabuku, razvlačeći što duže može svaki zalogaj, sve dok mu u ustima ne osta samo tanka isisana kožica, požele da je tu i Lina Koen i da su oboje goli. Gotovo je video kako nespretno gazi preko kamenja i ulazi u vodu, pošto je prethodno, kao neka pećinska žena, naga pripremila hranu za oboje iznad vatre. Zamislio je njeno telo pod treperavim mlazevima vode, njene gole mišice kako se napinju da održe ravnotežu sa prstima na rubu stene, stvorio je od oblutaka i sunčeve energije i gledao kako se mazi sa rekom koja sada protiče njišući joj mahovinu među nogama. Uzbudio se i drhtavih slabina ostao u matici sve dok se potpuno ne smiri. Popušio je dve cigarete za redom, zapalivši ih jednu na drugu, spavao na suncu i probudio se tek kada je senka kanjona označavala, po njegovu računu, da je oko četiri posle podne. Napravio je sendvič od sira i preostalog hleba. Napio se vode iz reke. Obukao se i počeo lagano da se vraća, sada nizvodno niz kanjon. Ponovo je skakao sa kamena na kamen, sve dok ne izbi na kozju stazu. Tada obu sandale i zapali poslednju cigaretu. Ono mesto gore uz reku ostalo je njegova tajna. Utucao je dobro svoj dan. Ali šta da radi naveče? Veče je donosilo mučninu u gusto zbijenom korzu na glavnoj ulici, gde se gubio u

Momo Kapor - Provincijalac

masi šetača i bio niko.

Lina Koen je mnogo volela da se ljubi. Imala je vreo i palacav jezik. Ljubila se sklopljenih očiju, sva topla i skrušena. Povremeno, njenim bi telom poput strujnog udara proleteo valovit i strastan drhtaj.

- Ne ... Neću više! - kazala bi tada zajapurena i počela da uređuje kosu. Ljubili su se obično u parkovima i po kapijama pokraj kojih su prolazili dok je pratio kući, a jedanput je Herceg odveo na sporedni kolosek stare železničke stanice, pa su se satima milovali i stiskali u nekom otkačenom vagonu punom paučine, zamišljajući da putuju na more.

Dozvoljavala mu je da joj slobodno dira grudi ispod džempera, ali, kad god bi Hercegovu prsti kliznuli naniže, uvek bi ih zaustavljala vrela Linina ruka, koja je u tim trenucima dobijala neviđenu snagu i upornost. Bilo je prilično slobodnog rvanja na početku te ljubavi, za koju je Herceg osećao mnogo više od poljubaca u kapiji. Istraživali su jezicima jedno drugome usne duplje, postajući sve bliskiji zaverenici zajedničke tajne. Rastvorio bi svoj zimski kaput, pa bi Lina ulazila među dva krila od izlizane vune koja su se istog časa sklapala za njom, kao u kakav topli privatni zamak iza čijih je vratnica prestajao da postoji ostali svet. Umela je da se tako prisno pripije uz Hercega da su za slučajne radoznalce postajali jedan zimski kaput s četiri noge!

Ispostavilo se da je dve godine starija od njega. Nalazila se pred velikom maturom. Onih dana kad je imala poslepodnevne časove, Herceg se kao lopov uvlačio u njenu kuću i tada su imali čitav sprat samo za sebe. Sada je mogao mirno da razgleda šta se sve nalazi iza bledonarandžastih zavesa ispod kojih je godinama čekao. U bogatim sobama koje nisu delili zidovi, već samo vrata na rasklapanje od brušenog kristalnog stakla, video je

Momo Kapor - Provincijalac

raskošno uramljene umetničke slike, persijske sagove i teške holandske lustere od bronzne. Zidovi jedne sobe bili su prekriveni knjigama u povezu od mrke kože. Na trpezarijskom stolu, zaticao je uvek žute ruže, mesnatih latica. Nesumnjivo, to je bila najotmenija kuća u koju je, posle Hadži-Banjčevog predratnog doma, ikada zakoračio siroti Niko Herceg, navikao da se sklupča i tako prespava noć pokriven zimskim kaputom u pustim sobama bez zavesa i ćilima.

Razbuđena Lina osvajala je dečaka prastarim ženskim repertoarom zavodjenja. U očima su joj se ponekad rojile obesne željice. Bila je potpuno nesvena boje i posebnog treperenja muklog glasa koji ga je opčinjavao. Nekad je to bio iznenadni blesak rastvorene kućne haljine njene tetke, ispod čije se teške grimizne boje zabelelo njeno mlado telo; ponekad zamagljeni ružičasti prizor u oblaku pare kroz odškrinuta vrata kupaonice, blagosloveni trenutak - Lina pod vrelin tušem pre nego što se vrata sama od sebe zatvore ili, opet, njena vitka gola leđa u ogledalu dok umotana u ručnik pretrčava do plakara da se odene. Herceg je bio u stalnom stanju omame. Bolele su ga prepone od nadraživanja. Još nije verovao u svoju sreću i plašio je se. Je li se to zbilja dogodilo? Da li je zaista moguće da je najzad sam sa njom u ovim bogato nameštenim sobama? Plašeći se tog neočekivanog poklona, on, koga je život neprestano pljusкао po licu, često je zapadao u utučeno ćutanje bez vidljivog razloga, glumio patnju podražavajući junake sa filma, želeo da bude stariji nego što jeste . . . Svi muškarci bili su mu takmaci sa kojima nije mogao da se uspoređuje. Sumnjao je da će ukrotiti Linu Koen i zamišljao je i protiv svoje volje u onim prljavim sobama sa fotografija iz gimnazijskog klozeta kako gola leži na gvozdenom vojničkom krevetu, a brkati se mužjaci naslađuju njenom nevinošću; video je u ljubičasto osvetljenoj ambulanti sa

Momo Kapor - Provincijalac

Gajdarom, kako baulja do slavine za vodu, i ludeo od nemoćnog besa, paralisan zamišljenom morom. Događalo mu se ono najstrašnije: imao je Linu u rukama, Linu Koen koju je toliko dugo želeo i čije je ime bezbroj puta ispisao, a nije znao šta dalje da čini, kako da je zadrži i postane joj neophodan, kako da je sačuva od grubosti što joj, činilo mu se, prete sa svih strana, a naročito tamo, na igrankama u Fiskulturnom domu, gde je želela da je stalno vodi, a on je odvodio kao da odlazi na kakvo mučenje, uvek sa rizikom: hoće li je bar te večeri još uspeti da sačuva?

Jedanput, dok su ležali na mekanom zlatnožutom sagu, on, igrajući se, rasejano odveza i rastvori njenu kućnu haljinu. I sam se iznenadi što ne naiđe ni na kakvu, čak ni onu učtivu, odbranu! Lina se sama izmigoljila iz rukava, ostavši potpuno gola. Razgledala je sa zanimanjem svoje opruženo telo na zlatastoj osnovi tepiha, istezala noge sve do vrhova prstiju, uvlačila trbuh . . . Lagano je milovala paperjasto-nežni trougao bez ikakvog stida, kao da Herceg uopšte ne postoji. Bila je sama sebi dovoljna, a on - samo povod. Dok je prelazio prstima preko njenog stomaka, ruka mu zadrhta od te glatke ponoćne mekih okruglih mesta.

- Zašto se i ti ne ... - upita ga više radoznalo, nego mazno. Svukao se i legao pokraj nje. Ovako naga, mala krhka Lina dobijala je neslućene razmere; kao da je rasla iz minuta u minut, kao da se iz devojčeta iznenada pretvorila u meku ružičastu planinu od disanja i kože, pored koje je Herceg sam sebi izgledao sitan i nemoćan. Njen stomak se ravnomerno dizao i spuštao - nije imao kraja - iščezavao je u dubini sobe, topao, posut zlatastim maljama. Primakao je sasvim blizu njene kože poluzatvorene trepavice. Požele da se izgubi u toj beličastoj pustinji u kojoj je pupak oaza da se sasvim smanji i izgubi u cestaru tamnih kovrdžica, ljubio joj je grudi, grickao bradavice . . . Pod usnama, one počеше da bubre i postaju elastične. Umiljavao se i trljao o nju kao

Momo Kapor - Provincijalac

mače koje je posle dugo vremena najzad pronašlo malo nežnosti. Znao je da treba da se popne na nju i on to učini. Lina ga zahvalno obgrli butinama. Gledala je u njega sa poverenjem i ljubavlju. U njenim očima, na koje se navlačila zavesa erotskog zanosa, oseti divljenje, Lina je, naime, pretpostavljala da isto tako kao što je vodio kroz igru, treba da je povede i kroz prvu ljubav. Prepoznao je prvi put izbliza onaj isti mesečarski hipnotisani pogled kroz mreću, pogled žena sa pornografskih fotografija - šlepu odanost i ravnodušnost za sve ostalo dok im se ono radi, ali, nije hteo da se poredi sa prostacima što su čvrsto stisnutim šakama držali isukane nabrekle budže zavrnutе kože, želeo je nežnost, a ne nasilno prodiranje u telo koje mu se posle toliko čekanja poverilo; maženje a ne obračun - megdan između žene i muškarca! Znojio se i bilo mu je odjedanput mučno od te klizave bliskosti slepljenih koža, a u glavi mu zvonilo na uzbunu. Lina Koen je predano čekala šta će da učini sada, kad je već bio na njoj.

- Neko ide! - panično je prošaptao rečenicu, koju mu je suflirao strah od neuspeha. Ta rečenica bila je izlaz u slučaju nužde, ali pokazala se ipak korisnom za njega. Razdvojiše se! Napeto su osluškivali duh nepostojećih koraka. Ali onaj čas je prošao jednom zauvek! Obukao se na brzinu kao krivac i okrenuo glavu u stranu, da ne vidi svoju ljubav kako ispravlja zarozani sag. Smešeći se tajanstveno, iščezla je u hodniku prema kupatilu. Kada se vratila koketno umotana u žuti frotir, primetio je kod nje neki potpuno novi izgled. Oči boje oljuštenog badema bile su joj mnogo veće nego čas ranije. U dnu tamnih ženica iskrio se neki njemu dotad nepoznati bludni plamičak. Te večeri je rumom smirivao drhtavicu koja ga je obuzimala, i već posle šeste čaše bilo mu je mnogo bolje, zaboravio je poslepodnevni neuspeh i goreo od nestrpljenja, kao čovek koji je dobio glavni zgoditak na lutriji, da ispriča

Momo Kapor - Provincijalac

svima u prijateljskoj Pozorišnoj kafani o svojoj vezi sa najlepšom devojkom u gradu. Obesna radost kolala mu je kroz vene dok se nalivao novim čašama ruma. Nije ni primetio koliko se napio, pa je noć proveo u epicentru vrtoglavice što je vitlala njegovom sobom, lepeći mu krevet uz tavanicu, a posle otvarajući daske patosa kroz koje je dugo, dugo propadao, otkačivši se zajedno sa stolicom i lancima od vrteške na Cirkus placu.

Najzad, imao je svoju devojku i sve obaveze koje takva veza povlači za sobom. Upoznao je prvi put odgovornost muškarca koji treba da štiti, a ne da osvaja. Više nije bio usamljen džeparoš ljubavi, koji se posle poraza može neprimećen izgubiti u gužvi, već otvorena meta izložena zavidljivim pogledima i procenama. Lepo telo Line Koen, koje je iz dana u dan postajalo sve zrelije, sa puno poverenja se oslanjalo na njegovu slabu mišicu. Nije bilo lako provesti tu devojku kroz široka ramena mladih sportista koji su se izazivački valjali ulicama, razmećući se svojom snagom. Uvidevši da ništa opipljivo ne može da pruži ovoj nežnoj lepotici, Herceg je postajao sve unervoženiji. Ni sam nije mogao da predvidi u kom će se pravcu kretati njegov život. Ničeg čvrstog u rukama, sem prilično nejasne slutnje da je drugačiji od ostalih, i slepog nezadovoljstva svim i svačim oko sebe, a to bi u najboljem slučaju bilo dovoljno kakvoj blaziranoj vili-zaštitnici u potrazi za svežim provincijalcima, ali ne i tek probuđenoj devojci, posle dugog sna među tetkama i dečijim knjigama. Nije mogao da je ostavi (napustio bi u tom slučaju samog sebe), a nije mogao ni da je zadrži, pa su se tako vrteli u krugu, ne znajući kakav će izlaz doneti sledeća nedelja. Lina Koen za Hercega nije bila samo prva ljubav, nalik na uobičajene gimnazijske prve ljubavi koje su sličnije ovčijim boginjama ili zauškama, nego zreloj strasti. Ona je bila mnogo više od toga - prijateljica iz njegove mučne prošlosti

Momo Kapor - Provincijalac

po kojoj je često kopkao bolesno privučen davnim poniženjima, čijih se senki još nije oslobodio. Ta devojka je krunski svedok, učesnik i sapatnica onih dana kada su ih trpali u kamione, šišali do glave i postrojavali na zbornom mestu. U Hercegu nije prestajala da tinja želja da se izvuče jedanput ispod duge torture odraslih koji raspolažu njegovim životom. Lina Koen je povećavala njegovu, još uvek jednočlanu osvetničku armiju, koja se u to vreme vežbala po bioskopima, u kanjonu reke ili smišljala paklene planove u osamljeničkim satima dok je zurio u tavanicu. Na pustarama izvan grada, ta mala armija uvežbavala je individualnu gerilu - pucanje unapred smišljenim cinizmima, nepokornost i eskivažu, patnju bez razloga, nepredvidljivu hirovitost, bunt - različite discipline pomoću kojih je Herceg verovao da se može suprostaviti daleko nadmoćnijem neprijatelju. Zaboravljao je pritom da je, sem što je glavna ličnost jedne tragedije, Lina Koen takođe mlada žena i da protiv njegovog tragičnog osećanja života radi njeno telo, njena nežna mlečna put i neke tajne žlezde što luče radoznalost. Protiv Hercegovе bajke zaverila se i masovna žurba njenih vršnjakinja koje su osećale da je već vreme da nekome predaju svoje dugo čuvane darove. No, i pored svih tih stvari, Lina Koen je još uvek na svom bledom licu sa istaknutim jagodicama nosila i neki tragičan beleg. Pogibija njenih roditelja grizla je savest grada; svi koji su nekada poznavali Ravi Koena i njegovu ženu osećali su pomalo krivicu pred njihovom jedinicom zbog toga što su se nekako izvukli i preživeli, i što ništa ne učiniše da spasu čoveka koji ih je toliko puta zadužio. Ne, niko od njih nije bio saučesnik u tom zločinu, ali bili su nemi svedoci, što je sasvim dovoljno da se zauvek pokvari dobro mišljenje o sebi.

- To je mala Koenova ... - spuštali su glas i uvek bi nečija ruka pošla ka Lininoj kosi. - Kako je slatka! I kako liči na svoju nesrećnu majku!

Momo Kapor - Provincijalac

Kao da su tim malim nežnostima pokušavali da iskupe krivicu. Kao da se sve zaverilo da ovu ljubav bez budućnosti učini što čvršćom! Herceg je zauvek povezo Linu sa slikom luksuznog doma njenih rođaka kod kojih je živela; svaka nova poseta bila je istovremeno i bekstvo iz razvaljenog Hadži-Banjčevog brloga olupanih zidova. U blagom osvetljenju Lininih soba mogao je da prepozna nešto od udaljenog eha Evrope - kao da je već zakoračio tamo gde je smatrao da pripada - u prizore sa fotografija kojima se divio u čitaonici. Ovog malog uljeza naročito su privlačile umetničke slike. Zaljubio se u portret Linine majke i u jedno malo četvrtasto platno, koje je prikazivalo Linu u vreme kada je imala tri godine. Ta ulja koja je naslikao Roman Petrović u sivkastoj gami golubijeg perja, pokazivala su privremenost sreće, dirljiv napor da se ona zadrži makar na mukloj površini platna. Zavoleo je zbog ta dva portreta slikarstvo tog nesrećnog Poljaka. Umetnička dela, veoma retka u Hercegovu detinjstvu (ako ne računamo litografisanu "Seobu Srbalja pod Arsenijem Čarnojevićem" u dedinom kabinetu), razdraživala su njegov duh. Ona su za njega bila svedočanstvo da svet ne počinje od juče, niti od prekjuče.

Portret Linine majke izazivao je u Hercegu pitanje: "Ne krije li se predznak nesreće na tom lepom ovalnom licu snenih, tamnih očiju? Da li je već tada znala? Kakvom je čarolijom raspolagao Roman Petrović, kada je uspeo da ljupkost male Line na taj prividno laki način pretvori u ukus sarajevske magle?" Slike su čudile Hercega; nije mogao da shvati kako su napravljene, činilo se u jednom dahu, bez ikakvog vidljivog napora! Zavideo je i divio se Lini Koen što poseduje pravi uljani portret, koji poput porodičnog grba govori o njenu poreklu.

A možda je u toj slepoj ljubavi ipak bilo najvažnije što je Lina Koen posle toliko godina prva pružila nežnost

Momo Kapor - Provincijalac

nesrećnom dečaku - ne, nikakvu apstraktnu nežnost izraženu recima ili naklonošću, već bliski, nagi dodir kože i poljupce (čiji je ukus već odavno zaboravio), milovanje i maženje - ona ga je prva oslobodila stida i kazala da ima lepe, čudne oči kakve drugi nemaju, potvrdivši tako njegovo sopstveno mišljenje o izuzetnosti, ona je volela da se igra svetlim pramenom Hercegovе kose, da ga golica, mazi, da mu gricka uši . . . Gledajući njegov život u celini, ljubav sa Linom predstavljala je mali predah u bespoštednom ratu iz koga je pokušavao da izvuče živu glavu. Upoznajući njeno telo, Hercg je pronalazio nezamenjivu žensku zaštitu, koju je odavno izgubio. Umesto da osvaja prema prastarom muškom zakonu - on se prepuštao! Umesto da lukavo povede njeno telo prema erotici - on je sklapao oči dok su se ljubili, a ona ga gledala raširenih ženica, očekujući da ide dalje. Umesto da to lepo mlado telo zauzda, ukroti i natera da ga sledi, on se sam uzbuđivao i bežao joj u krilo. Najzad, bio je mažen! Njegova očajnička, slepa odanost toj devojci bila je pretežak teret za Linu, koja je želela da je muškarac vodi, umesto da mu ona pruža zaštitu. Jer, i sama Lina tražila je, baš kao i Herceg, nežnost i odbranu; možda i lik svog izgubljenog oca Ravija Koena, koji je umeo da ostane muškarac i onda dok je ponižen išao kolovozom umesto trotoarom, čak i onda kad ih nisu pustili u poslastičarnicu kod "Sabe" jer je bila zabranjena za Jevreje, Cigane i pse. I baš kao i Herceg, Lina Koen je trebalo da prvi put pronade tu nežnost za kojom su oboje čeznuli. Voditi ljubav sa Hercegom značilo je prepuštati se stalnoj razneženosti, koja je već počinjala da joj dosađuje. Nadraživati se bez olakšanja!

"To je kao da se voliš sama sa sobom!" poverila se svojoj najboljoj prijateljici.

- Voliš li me?
- Volim - rekla je Lina Koen.

Momo Kapor - Provincijalac

- Voliš li me stvarno?
 - Volim.
 - Ne tako kao što sada kažeš!
 - Volim te, blesane . . . Volim.
 - Stvarno me voliš?
 - Volim.
 - Kaži to drukčije!
 - Volim te ... Eto.
 - Zašto?
- Ima li besmislenijeg pitanja od toga: zašto?
- Ne znam.
 - Kako me onda voliš, ako ne znaš?
 - Onako.
 - Šta voliš na meni?
 - Tvoje oči.
 - I šta još?
 - I sve.
 - Kaži mi da me voliš!
 - Oh, volim te ...
 - Volim kada mi govoriš da me voliš . . .
 - Hajde da se obučemo: moram da učim . . .
 - Još malo . . .
 - Zapustila sam školu . . .
 - Mene su izbacili, pa šta?
 - Ti si drugo . . .
 - Nisam. Mi smo jedno.
 - To je istina, jedno smo, ali ti si ipak drugo . . .
 - Ne voliš me, znači?
 - Ako ne ustaneš i ne obučeš se, zaista te više neću voleti . . .
 - Još samo malo . . .
- Ležala je i gledala u tavanicu. Hercegovce usne bile su na njenoj butini. Ljubio je po preponama.
- Pusti me. Posle će me boleti glava ...

Momo Kapor - Provincijalac

- Volim tvoj mufić.
- Bezobrazniče!
- Ne voliš me, je li?
- Volim te.
- Ipak ćeš me ostaviti?
- Neću.
- Hoćeš. Znam!
- Zašto stalno nešto komplikuješ?
- Ne komplikujem. Znam.
- Baš si luckast! - kazala je ustajući. - Prava si beba!

Navukla je džemper na golo telo i gazila preko njega na svojim gipkim, a ipak tako punim nogama, koje su izgledale snažno i zrelo. Noge žene koja će uskoro rađati, gaziti zemlju, zgnječiti dopola popušenu cigaretu bez milosti - puni listovi koji će se uskoro podići na visoke potpetice, šiljaste i opasne. Noge žene! Tražila je gaćice.

- Zašto misliš da sam beba? - gledao je odozdo.
- Jer voliš da se maziš! - kazala je i otišla da iščetka kosu.

Sve je češće bila rasejana i nervozna.

- Hajde, učini to već jednom! - kazala je nestrpljivo, dok su ležali ispod njena portreta iz 1938. U tom trenutku voleo je mnogo više njenu trogodišnju dvojnicu!

- Ne mogu . . .
- Zašto?
- Bojim se da te ne povredim.
- Nećeš me povrediti - kazala je razdraženo.
- Volim te ... - prošaputa. - Kako to ne razumeš?
- Oh, znam! - rekla je besno i okrenula se prema zidu.

Pomilovao je nežno po leđima.

- Ostavi me! - kazala je sa iznenađujućim

Momo Kapor - Provincijalac
neprijateljstvom. - Molim te, ostavi me! Hoćeš?

Izašao je na prstima iz njene sobe nadomak ljubavi.

- Ne smeta mi što ne idemo do kraja ... - kazala je drugi put. - Ali, reci mi iskreno: jesi li to ... već sa nekim drugim devojkama?

- Nisam ... - priznao je.

- Ah, tako! - rekla je zamišljeno. - Nas dvoje ništa ne znamo o tome. Baš smo nas dvoje jedne neznalice!

- To mi nije važno, volim te i bez toga.

- Nije ni meni važno, ali posle se loše osećam. Ne mogu da se sredim . . .

- Jesu li tvoje drugarice?

- Ne znam. Mislim da jesu . . .

- Sve iz razreda?

- Ne znam. Mislim da su sve. Ili, bar, većina . . .

Ponovo su se ljubili i bili mokri od znoja. Hteli su da idu do kraja, ali opet nije išlo.

- Stvarno smo mi jedne neznalice - kazala je Lina - a drugima to tako lako polazi za rukom!

Bio je proklet i mrzeo sve muškarce na svetu. Svi oni išli su do kraja, čak i razroki Pufko - svi sem njega! Pomišljao je da se ubije. čim? Ponovo je dodirnuo nogama dno močvare u koju ga je zagnjurio život. Davio se u mori, koju su plavila povremena opijanja sa glumcima u pozorišnoj kafani.

Zavideo je pijanim mudracima - bili su izvan ljubavnih briga.

- To je stara stvar! - govorio je Kezo, penzionisani komičar, koji je karijeru otpočeo još s kraja prošlog veka po putujućim družinama. - Pojebi dobro međeda u šumi; eto ga za tobom u čaršiju! Najvažnije je, brajko, da tu tvoju pošteno izgaziš, razumiješ? U tome je tajna! Neka cvili ko kuja!

Bežao je od stola koji mu je donedavno toliko značio i istrčavao napolje, a hladan znoj mu tekao niz čelo.

Momo Kapor - Provincijalac

- Loše izgledaš, mali ... - zabrinuto je klimao glavom baletmajstor Dinko Petričić, suvonjav pustinjač koji se klonio i ljudi i žena. - Ne bi trebalo da toliko piješ . . . Ali njegova nesreća nije poticala od pića. Trčao je Obalom kao sumanut, nadajući se da će se otresti more koja ga guši i prati u stopu, kao gavran iz strašnih priča. Život ga je ponovo saterao u ćošak i udarci su pljuštali jedan za drugim, tako da nije mogao da povrati dah. Godine 1954. bio je najnesrećniji dečak u Evropi. Lina Koen se pripremala za veliku maturu, pa je imala sve manje vremena za njega. Lutao je potpuno izgubljen ulicama, ne znajući kako da utuca dane, koji postaše predugi i pusti. čak je i reka u kanjonu izgubila svaku privlačnost. Nije više odlazio ni u čitaonicu - od fotografija iz časopisa koje je nekada toliko voleo tražio je samo jedno: da što više liče na Linu! Ostajao je sve duže u postelji. U sobu mu se uvukao plesniv zadah sna. Mrzelo ga je da sprema krevet. Izvlačio se iz ćebadi umorniji nego što je legao, jeo bez ikakve volje Hajrijinu hranu, čitajući naopačke okrenute novine koje su služile umesto stolnjaka i odlazio da lunja bez ikakva cilja. Jednoga jutra put ga i nehoteći nanese pored Gymnasiuma. Dečaci su zakrčili usku uličicu ispred zgrade. Bio je veliki odmor. Pušili su i trgovali. Razmenjivali sitnice. Koliko je bio stariji od njih? Dvesta godina? Prolazio je sumorno kroz veselu đaćku bratiju kojoj više nije pripadao. Pokušao je da se malo razmeće svojom slobodom, ali niko u njoj nije video nikakvu prednost. Više im nije pripadao. Gledali su ga sažaljivo dok se hvalisao kako sada potpuno raspolaže svojim vremenom: ustaje kad hoće, radi šta hoće . . . Verovao je da mu je spektakularni odlazak iz Gymnasiuma pribavio besmrtnu slavu, da se još uvek prepričava i pamti i prenosi iz razreda u razred sve do onih najmlađih u školi. Ispostavilo se da su ga sasvim zaboravili! Na prvi zvuk

Momo Kapor - Provincijalac

zvona, pohrliše ka ulazu u neopisivom metežu. Ulica iznenada opuste. Stajao je potpuno sam ispred velike mrke zgrade i šutirao ogrizak od jabuke.

Ne, nije se varao: Lina Koen je igrala sa basistom, čuvenim zavodnikom sa igranke! Odloženi bas, naslonjen na praznu stolicu pokraj klavira, postade tako zauvek deo najužasnije mrtve prirode u Hercegovu životu.

Basista je igrao blazirano, kao da mu nije ni do čega. Koliko je samo sličnih devojčica propustio kroz šake? Plesao je u mestu, ljuljajući se lenjo u kukovima, dok se Lina razigravala kao mlada ždrebica; provlačila mu se ispod ruke, odbijala se od njegovog tela i bivala ponovo privučena. Prepoznao je korake i figure koje su danima zajedno uvežbavali. Savladala ih je dobro, nema šta! Odjedanput, Herceg se oseti bačenim na đubrište, među "škartove", kako su nazivali sirote stanovnike galerije koji nisu imali uspeha na igrankama.

Lina Koen je došla bez njega na igranku! Smešno, za bilo koga ovaj podatak ne bi značio ništa više od jedne obične prosto proširene rečenice. Ali u toj rečenici za Hercega se krio pravi pakao! I ne samo da je stigla ovamo sama, nego je istog časa pronašla mužjačko gnezdo ispod orkestra - onaj najopasniji i najporočniji krug uspele gradske mladeži koja je već odavno bila "s druge strane". Posle božićnjeg "Džinglbela", saksofoni zatuliše "Nepogodu", pa Lina spremno potonu u široke grudi svog partnera. Herceg je kao paralisani zurio u taj uskomešani deo dvorane tražeći Lininu ruku koja je milovala mladićev široki vrat i njenu grimiznu haljinu što je izranjala i iščezavala iz gužve igrača. Posle izvesnog vremena basista je ponovo bio u orkestru i mrzovoljno čupkao žice, zijajući iznad zanjihanih glava. Lina je sedela na stolici ispod njegovih nogu, kao kuče kome je naređeno da čeka gospodara.

Sakupio je poslednje ostatke snage koja se topila kao i

Momo Kapor - Provincijalac

njegova ljubav na prelazu u bolesnu ljubomoru i krenuo kroz gužvu igrača, glumeći ravnodušnost. Razgrnuo je spoljnu ivicu posvećenog kruga i odjedanput se našao u centru tih elegantnih momaka, koji s visine odmeriše njegove prekratke izgužvane pantalone i blatnjave cipele koje mesecima nije čistio.

- Zdravo! - promuca, stegnuta grla.
- Hej, zdravo! - kliknu Lina.
- Odkud ti ovde?
- Sa nekim prijateljima sam ... - odgovori ona ne nalazeći u tome ništa čudno.
- Je li?
- Hoćeš li da igramo? - upita ga ona sklanjajući kosu sa čela.

- Ne igra mi se ... Imam nekog posla - izusti, trudeći se da svaku reč što je moguće više oboji smrtonosnom ironijom, kako bi joj pokazao da je, i pored svog bednog izgleda, bolji od momaka koji je okružuju, u čiji je tabor Lina očigledno već prešla. Ali varao se, ta devojka nije imala u tom trenutku ni vremena ni sluha za mutne nijanse i nagoveštaje, niti je smatrala izdajstvom to što je sama došla na igranku.

Dvorana mu se mutila od suza. Želeo je da se okrene i ode odatle kao poražen heroj iz nekog filma, a jedva je uspevao da zadrži dečjački plač. Probio se kroz igrače odgurujući ih rukama, istrčao u ravnodušnu i slepu, veliku noć i bio sam u toj noći sa svojom nesrećom. Još ni danas (1947. ili 1974, svejedno!), dok mu se šum mora u ušima pretvara u melodiju "Nepogode" i dok po ko zna koji put prilazi Lini Koen koja odano čeka ispod basistinih ulaštenih cipela na onoj igranci iz 1954. Herceg nije siguran da li je trebalo da je onda ostavi u dvorani i onako pobegne, ili je morao da se bori za nju, da je ne da nikome, da viče i da se otima, da se tuče i urla - ma šta što bi mu umirilo savest! Ali šta i da je

Momo Kapor - Provincijalac

uspeo zadržati Linu Koen? Malograđanin više na ovom svetu! Ua, ali koliko manje patnji! Izbegao bi sva poniženja kojima ga je mučila ljubav, sve dok se konačno nije otresao te bolesti i postao savršen obrazac uspelog čoveka bez strasti i slabih mesta.

Sačekao je u zaklonu da se igranka završi. Gledao je kako se igrači u grupama razilaze, čuo pozdrave i dovikivanja. Na kraju, izađoše i muzičari sa svojim futrolama. Pratio je Linu i basistu sve do njene kuće, a noć mu je bila saveznik. Pretrčavao je pognut brisane prostore, presecao grad kraticama da bi izdaleka ugledao svoju ljubav koja ga izdaje. Na kraju, video je kako su ušli u njenu kuću. Zavesa tiho i meko planuše narandžastim svetlom. Posle duge opsade Huni i Avari osvajali su na svojim dugodlakim konjima tvrđavu Line Koen i sada su podvriskujući počinjali da provaljuju poslednju krhku kapiju njegovog dvorca, golom isukanom budžom.

Dočekao je jutro u parku. Povremeno je ulazio u podrum Linine kuće, gde je bilo nešto toplije. Skakutao je i razmahivao rukama da se malo ugreje, pa bi se vraćao u zasedu da pilji u tu noć koja je menjala njegovu sudbinu. Uskoro poče da pada sneg. Prvi sneg 1954. Lovio je isplaženim jezikom velike pahuljice što su bešumno pretvarale aleje parka u belu pustinju. U devičanski čistom snegu, dečak stopalima ispisa preko celog travnjaka njeno ime: L.I.N.A. Ponekad bi mu se učinilo da iza zavesa promiču senke.

Basista je izašao pred samo jutro. Razgrnuo je paperjastu snežnu zavesu i iščezao iza ugla. Lina je gledala za njim kroz staklo. Napolju su se čula zvoncava mlekadžijska kola. Izašao je iz svog zaklona i stao na čistinu. Sneg je lagano zatrpavao Linino ime. Stajao je tako i drhtao u groznici. Istrčala je ogručući kaput preko pidžame: - Šta radiš ovdje? Tresao se kao bolestan pas.

Momo Kapor - Provincijalac

- Vidio si ...

Video je i znao dobro što se dogodilo. To više nije bila Lina. Upoznala je najzad do kraja ono. Videlo se to po tamnim podočnjacima od neprospavane noći i po malim ugrizima na njenom vratu, koji su polako modreli. Njegova lepa igračka koju je toliko voleo bila je konačno pokvarena, i Herceg je osećao da se tu više ne da ništa ispraviti. Više ga niko nije mogao utešiti, a što je najstrašnije - to čak nije mogla ni ona sama, sve da je i htela! Kao da najzad shvati neizmernost njegove patnje, devojka zacvili:

- Udari me ... Molim te, molim te, udari me! Zurio je kao opčinjen u one male izdajničke tragove zuba. Oskrnjavljena Lina!

- Udari me, šta čekaš? Reci mi da sam kurva!
Hajde, reci!

Plakala je i tresla se od uzbuđenja i hladnoće. Okrenuo se i otišao.

Stigavši tako do kraja ljubavi sa Linom Koen, bio je opet na samom početku, tamo odakle je i krenuo. Ona se udaljavala, udaljavala ... Ali ovaj put bilo nikakve nade. Video je u prolazu kako svojim vlažnim sefardskim očima prati sa divljenjem nekog plavokosog sportistu, koji na nju ne obraća nikakvu pažnju. Po korzu se pričalo da je novi momak tuče i vara sa drugima. Najzad, našao se neko ko je pošteno "izgazio" malu Koenovu jer, odakle bi poticao onaj samosvesni hod i svepredajući sjaj njenih beonjača i svi oni pokušaji da ga sa obe ruke grli dok koračaju ulicom punom sveta; odakle ona zasenčana odsutnost u njenom izgledu i očigledna dosada sa kojom je gledala naokolo ne videći nikoga, čak ni Hercega, koji je skoro očešao pri susretu? Lina Koen je konačno i zauvek prešla s druge strane opne koja device deli od zrelih žena. Ljubomora je izoštrila Hercegovu čula: mogao je kao životinja da oseti da li je neka devojka čas ranije vodila ljubav sa muškarcem -

Momo Kapor - Provincijalac

prepoznavao je tragove bluda na njenu licu u gotovo neprimetnoj ovlaženosti očiju i sanjivo srećnom hodu, u svemu! Vukao se tragom Lininih ljubavi, trudio se da upozna njene bivše mladiće i da se sprijatelji sa njima. čekao je nedeljama i mesecima zgodan čas da bi izvukao nešto o njoj. Voleo je da sluša o njenim navikama u krevetu (momci su se hvalisali pojedinostima), i, ma koliko da ga je to bolelo, uživao je u patnji koju su mu pričinjavale te priče o Lini koja gola grli noge i preklinje svog ljubavnika da ostane još malo, o Lini koja je u stanju da kao divlja mačka izgrebe svoju suparnicu nasred igranke, o Lini bludnici, i Lini koja je hladna, o Lini koja svakog voli kao da voli poslednji put, o Lini koju niko ne može da zadovolji, o čednoj Lini kojoj uopšte nije do seksa, o Lini - snobu i Lini - najboljoj drugarici, o Lini koja je iste noći kada je ispratila mladića u vojsku odspavala sa dvojicom njegovih najboljih prijatelja, o uobraženoj Lini, i odbačenoj Lini, sve o Lini Koen - ženi! Zar je ikada držao tu devojkú-san u svom zagrljaju? Kako mu je sad izgledalo daleko to srećno vreme!

Lina, opet, nikako nije mogla da razume kako je pristala na nespretnu nežnosti tog poluljubavnika, koji joj je tako pohabano i nespretno delovao kada bi ga susrela na ulici. Zaudarao je na patnju. A, tek, njegove oči! Oh, bože! Bile su uvek na rubu plača i pune prekora! Siroti mali luđak! Kakvo je to čudno pravo polagao na nju? Zašto je i dalje tako uporno pratio, kao senka nesreće? Šta mu je učinila sem što je izgubila izvesno vreme u njegovim jalovim rukama? Uskoro, ona ga potpuno zaboravi. Istisnula ga je iz pamćenja poput kakvog mučnog nesporazuma proisteklog iz njene neobaveštenosti. Pred njom su se iz dana u dan otvarala zanimljiva mlada društva - sve je postalo tako jednostavno! Niko joj više nije komplikovao život nerazumljivim kočanjima; odmarala se od duge napetosti u krugu otmene gradske mladeži, gde je svako tačno znao šta

Momo Kapor - Provincijalac

želi i pribrano se približavao svom cilju. Vodila je najzad pravu ljubav u kojoj više nije bilo mučnine i patnje - u ljubavnim igrama nalazila je isto zadovoljstvo kao kada bi ogladnela, pa jela ukusan sendvič sa šunkom i sirom, a posle pila limunadu. Nije mogla ni da sanja koliko je lepo svlačiti se u slatkoj uzbuni čula, predavati se, prolaziti kroz nova iskustva i doživljavati svaki put čitav niz malih smrti, tonuti tonuti duboko, duboko, a posle spavati čvrsto i bez bolesnih snova. Kada bi se ponekad setila svog malog somnambula i jalovih dana provedenih s njim, besnela je na samu sebe što je pristala da je uvuče u svoje opsenarske izmišljotine! Skoro da je i sama poverovala u njegovu sumanutu podelu sveta i u postojanje toliko neprijatelja! Kako je samo uspevao da je hipnotiše i obmane: život je bio vedar, a oni mladići koje je prezirao bili su mnogo prijatniji od njega, jednostavni i bez zadnjih misli. Ako su igrali - zaista su igrali, a nisu se saplitali o sopstvene noge i o patnju. Ako su se smejali, činili su to punim ustima iz kojih se prosipao srdačan i zdrav smeh nečem što je zaista bilo smešno; to nije bilo nikakvo cinično keženje i prezir prema svemu što predstavlja neku vrednost! Ako su hteli da je uzmu i ako je ona to zaista želela, uzimali su je do kraja, bez osluškivanja nepostojećih koraka po hodnicima, bez strahova i senki. Mogla je mirno da im se preda do kraja. Imala je pravo. Postala je žena.

Prva ljubav je zaista bezazlena, baš kao što su bezazlene i ostale dečije bolesti, ali ponekad se dešava da i pod nožem najvećih hirurga umre mlad pacijent od banalnog zapaljenja slepog creva!

Herceg umalo nije umro od Line Koen.

Nekoliko puta nalazio se na samoj ivici smrti, zureći u ponor s one druge strane, potpuno sam, bez ikog ko bi mu pokazao put. Sve u njemu čeznulo je za ljubavlju, a sve ga je, opet, ubeđivalo da je nesposoban da je uzme.

Momo Kapor - Provincijalac

Nedostojan ljubavi! Više nego ikada pre, verovao je da se priroda svirepo našalila s njim. Vratio se u gradsku čitaonicu i pročitao nekoliko puta poglavlja o psihičkoj impotenciji u knjizi Polno saznanje doktora Aleksandra Koštica i svim drugim enciklopedijama i seksološkim atlasima kojima je biblioteka raspolagala. Što je duže izučavao tu bolest, sve je više bio uveren da mu nema spasa! Pokušao je još kod nekoliko devojaka, ali, uvek pod senkom neuspeha sa Linom, bežao je bezglavo pre no što se opet uveri u svoj pakao. Satima je čekao da ga primi neki lekar opšte prakse, a kada je najzad dolazio na njega red da uđe, istrčao bi iz ordinacije kao lopov!

Njegova sudbina, mislio je, zapečaćena je! Odlučio je da se ubije, čim se opredeli za način i oružje, i prepustio se dimu Pozorišne kafane kao mrtvac na godišnjem odmoru. U tom razdoblju bio je zaista mlad leš koji se bezvoljno vukao po gradu, sa blistavim očima što su se lagano gasile u sutonu. Postao je tako najmlađi član ansambla poraženih, na ovaj ili na onaj način nezadovoljnih gostiju Kafane. Stalni gosti ga primiše za svoga - postade paćeničko mladunče ili umetnički šegrt, nazovimo njegov položaj među otpisanim, kako nam više odgovara. Još jedanput (po ko zna koji put?) pokazalo se tačnim da je patnja ulaznica za svet duha. Izgleda da samo načeti, i sumnjom u svoje sposobnosti nagrizeni ljudi, mogu da u lavirintu onoga što nazivamo normalnim i zdravim životom pronađu put do srca tmine u kojoj sazreva otrovna pečurka umetnosti.

Herceg se, dakle, i ne znajući, nalazio na pravom putu dok je čekao da umre, potpuno ravnodušan za sve što će se dogoditi; bez planova, bez nade, bez ljubavi - mali starac Niko N. Herceg, koji je nekom zabunom još sačuvao lik dečaka od sedamnaest godina. Neko ga je ipak primio u svoj krug: bili su to penzionisani epizodisti, statisti, pijanci, propali stolari i izvođači pozorišnog dekora, kafanski

Momo Kapor - Provincijalac

mudraci, i usmeni književnici, kurve i lude, prodavci lozova, garderoberi i isluženi razvodnici - pozorišni talog, koji je, mada izbačen iz plišane muzičke kutije, nastavljao da životari u njenoj blizini, omađijan zauvek šuštavim dizanjem somotske zavese dok se u valovima gase svetla.

Herceg više nije čekao da ga pozovu, više se nije stideo da se sam pozove i zatraži čašu. Nije tražio ničije društvo.

Dolazio je među prvima i rušio se za sto pored prozora što je gledao na most i reku. čekao je da naiđe Lina Koen, a znao je da ona nikada tuda ne nailazi. Bio je dovoljan sam sebi i svom snu. To su svi osećali na svoj vidoviti pijani način, su sedali da mu prave društvo.

I tako prođe nekoliko nedelja, meseci, godišnjih doba; možda čak i godina - Herceg to nije znao, jer je vreme već odavno prestalo da ga zanima . . .

- Ne možemo ga ovako ostaviti ... - kazala je žena.

- Sirotičak! Zna li iko gde stanuje?

Društvo se osipalo. Niko nije znao gde stanuje, ni kako se zove. Zvali su ga jednostavno: Niko. Drugi grobar zapeva iz basa:

Zašto pije kad mu škodi, Ko će kući da ga vodi?

Bilo je tako lepo sa glavom na stolu, tako bezbedno . . .

Razlivena pivska pena po mermeru caklila se pred njegovim očima kao zapenjena pučina. Male bolne scene nadimale su se i rasprskavale poput mehurova od sapunice. Puf! Pafl

Nema više. Nečija dlakava ruka obrisa sto. Promeškolji se i zamisli da je čuveni pevač u bašti hotela "Evrope".

Lina Koen je sedela sa svojim udvaračima - a on sam i potpuno u crnom (crna košulja, crne pantalone, crne cipele, sve crno sem srebrne kopče na kaišu) silazi sa podijuma među stolove, vitak i ukleto blede prince, kome ne ostaje još dugo da živi - to, naravno, svi znaju - prate ga pogledi puni divljenja i sažaljenja dok peva u mikrofonski "Džoni gitar" . . .

Lina zna da ne može da bude s njim, a opet, vidi koliko ga

Momo Kapor - Provincijalac

drugi vole i žele, koliko je sam i koliko pati . . .

- Hej, gdje stanuješ? - urla mu žena u uho. - Gdje da te odvedemo? Ne možeš ovdje ostati. . . Zatvaraju!

Samo se smešio i umirao, umirao . . .

Sada je bio osuđenik koga vode na streljanje. Svi znaju da nije kriv, ali niko ne može da mu pomogne, jer tako su se nekako zaplele okolnosti. Ruke su mu vezane na leđima, bela košulja razdrljena, činovi potrgani . . . Malo hramlje zbog mučenja koje je hrabro podneo. U masi sveta kroz čiji špalir prolazi prema zidu u dubini, Herceg vidi Linu Koen i čuje njen krik: Lina ga moli da joj oprost! Nastavio je nasmešen svoj hod ka streljačkom stroju ili vešalima i još nije mogao da se odluči šta manje boli! Neki vojnici plaču. Odbija sveštenika! Tako mlad, a opet potpuno sam u gomili koja žali njegovu mladost . . .

Po vlažnom stolu pokuša krajnjim naporom da napiše svoju poslednju poruku: "Zabranjujem Lini Koen da bude na mom pogrebu . . ." Ali nikako nije išlo! Slova su se sušila i iščezavala. Kao da mu je neko povadio sve kosti, kao da je Lina Koen najzad ispustila konce u kojima ga je godinama držala i oživljavala kao kakvog lutana, pa se skljkao beživotan - ispunjen starim krpama, slamom i nemoćnim samosažaljenjem. U jednom trenutku opet je video Linu! Pokušavala je da se probije kroz kordon narodne milicije. Nasmešio se zadovoljno u svom elegantnom crnom kovčegu bez ikakvih ukrasa.

- Hej, gdje stanuješ? čuješ li me? - urlala je i dalje žena. - Ne možeš ovdje ostati, budalo!

Čuo je dobro šta mu viče, ali nije mogao ni reč da izusti, baš ništa!

- O, Gospoda ti Boga, šta ćemo sad s njim?

- Odvedi ga sebi! - reče kelner, izvlačeći tanjurić ispod Hercegovе brade. - Ovde će se smrznuti . . . Bogami hoće!

Momo Kapor - Provincijalac

Zatim su se svi nekuda razišli. Žena ga je vukla preko nekog mosta, pa uzbrdo, pa uzbrdo ... Šaputala mu je neprestano u uho:

- Hajde još samo malo! Hajde, dečko! Lijevom, pa sad desnom - moraš, moraš! Hajde, ti to možeš, je ? da? Hopla! Hop! Tako . . .

Pokušao je da je nadmudri i da zaspi na drvenim stepenicama, gde je bilo baš ugodno. Skupio je svoj zimski kaput oko sebe i lepo se namestio, ali žena mu nije dozvolila da tu ostane, podigla ga je na noge i gotovo unela u nešto tamno i hladno.

Trudio se da bude što učtiviji. Neprestano je ponavljao: "Molim! Hvala, gospođo, ne, ja zaista moram ... Vi ćete razumeti? Mislim, ja ću se već revanširati! Najlepša vam hvala, zaista ste ljubazni! . . . Samo posle vas!"

Posle je bilo toplo, veoma toplo. Strašno je ožedneo, izvukao se iz te topline pa, drhtureći i pipajući nasumice svud oko sebe, pronašao nekako česmu. Napio se vode i ponovo vratio u ono toplo. Učini mu se čudnim što je nag! Ali sve će se već nekako srediti samo po sebi, pomisli i ponovo zaspi, šćućurivši se uz nešto toplo i veoma mekano što se ravnomerno dizalo i spuštalo.

Nešto se prijatno dešavalo u tom dugom snu koji divno pothranjuje bludne želje. Neko ga je milovao i golicao; razvlačio je san što je duže mogao, ali najzad nije se imalo kud, morao je da otvori oči. Ležao je bez svoje odeće pored žene u mekoj spavaćici od flanela, jednoj od onih bezličnih prljavosivih košulja za spavanje, kojima se već odavno izgubio bilo kakav trag boje i dezena. Podnimljena na levu ruku, žena se igrala sa njim. Radila je to metodično, bez žurbe, kao da ima beskrajno mnogo vremena. Nije povukla ruku kada je začuđen pogleda. Nije učinila ama baš ništa. Nastavila je da se igra, gotovo rasejano, kao da iz dosade i duga vremena uvrće pramen kose ili ivicu stolnjaka. Sada je

Momo Kapor - Provincijalac

imao vremena da je pažljivije razgleda. Bila je to neka zrela tamnopuska žena još topla od sna. Nije mogao da proceni kakvo joj je telo, jer joj je spavaćica, vezana sa dve pantljike, dosezala sve do grla. Pruži ruku ka njoj.

- Ostavi ... - kazala je mirno. - Nastavi da spavaš!
I on zaista ponovo zaspi.

Kada se po drugi put probudio, pokuša da izigrava mužjaka. Uvek će se naći nečiji koraci u hodniku, pomisli, kao izlaz u slučaju nužde. Blago ga je odgurnula na jastuk:

- Opusti se ... - kazala je tiho, ali zapovednički. -
Zašto si nestrpljiv?

I on se opusti.

- Bože, kako si ti lep dečak - reče žena. - Još si pravo dete . . . Koliko ti je godina?

- Osamnaest ... - slaga.

- Osamnaest... - ponovila je kao da se nečeg priseća, kao da računa u sebi.

- Ne! - ponovo ga odgurnu. - Reći ću ti kada ja to zaželim! Ovako mi se više sviđa . . .

Nije mogao da vidi ni delić njena tela (sve je skrivala bezlična vrećasta spavaćica), ali je mogao da joj oseti usne na svom trbuhu, o onda još niže njene zube, oštre i nežne istovremeno, pomalo rapav, veoma okretan jezik, golicanje tamne kose koja joj je potpuno sakrivala lice i u kojoj Herceg zapazi prve sede.

- A, tebi? - upita.

- Trideset... - odgovori ona. - Zašto se, kog vruga, toliko naprežeš?

- Onako . . .

- Sav si napet! - kazala je. - Ne smiješ biti toliko ambiciozan! Nikud se ne žurimo . . .

Njeni prsti čarobnice spustiše ponovo nategnuti luk

Hercegovog stomaka koji je podrhtavao od napora. Vratila se svom poslu, lenja a opet tako pribrana i umirujuća. Kroz

Momo Kapor - Provincijalac

polusan, on oseti da se diže, mišići mu se nategnuše do rasprskavanja, stomak iznenada postade zategnut kao koža ludog doboša . . . Protegao se u njemu mladi mačor i htelo mu se nekud gore, gore; zgužvane plahte pekle su mu kičmu kao usijana plotna na peći, oh, gore, gore, oh, gore! - oseti prvi put svoje ruke, noge, leđa, vrat i svaku tetivu, i tada žena, neka je blagosloven njen trud, kao da obavlja kakav delikatan posao koji bi svaka, pa i najmanja žurba mogla da pokvari, ne skidajući svoj flanelski plašt, lagano raskrili meku tkaninu, podiže glavu, ramena i telo, prekrivši ga padobranom koji nečujno pada preko lica - oseti dodir njene tople kože kako mu se spušta na butine, prepone i dlaku i uđe unutra klizav i čvrst, ne prestajući još nikako da se proteže i stremi ka tom putenom, tako mekanom oblaku tkanine i ženskog mesa, a onda, u iznenadnom slavlju pobeđe, šiknu eksplozija koja raznese predugu moru . . . "Oh, oprosti! - zajeca. - Nisam više mogao da izdržim!" A ženi su se najpre odozdo videle samo beonjače, kao da je slepa, kao da uopšte nema zenica, a onda ga pogleda odozgo, nekud odozgo sa veoma velike visine, i reče:

- Ludice! Izdržao si dovoljno . . . Drugi put će biti bolje!

Obrva ga talas divne iscrpljenosti.

Dok ga je sapunjala, klečeći u kadi na svojim punim oblim kolenima, grudi su joj se pri svakom pokretu njihale levo-desno, tamo i ovamo, zagrcnuto joj je pričao o Lini Koen.

- Mala kuja! - kazala je trljajući mu glavu pošto ga pažljivo saslušao. Uzeo je njenu bradavicu u usta i zakašljao se, jer je progutao sapunicu. - Te gimnazijske drolje i ne znaju ništa drugo sem da raščepe noge i da čekaju ... ne pričaj mi samo o njima!

Pitao se da li da joj dozvoli da ovako govori o njegovoj prvoj i najvećoj ljubavi? Najzad, bio je muškarac i mogao je

Momo Kapor - Provincijalac

da joj to zabrani.

- Šta ti je samo učinila! - reče žena. - Stvarno si pomislio da si impotentan?

- Stvarno!

- I htio si da se ...

- Jesam.

- Gospode Bože! Šta su sve u stanju da učine te male kurvice! Mogu da vas zamislim . . . Dvoje amatera! Doručkovali su, stojeći bosi na betonu u maloj kuhinji, mleko i bajate kifle.

- Mirišeš još na mlijeko ... - rekla mu je između dva poljupca. - Ti pojma nemaš kako grozno bazde četrdesetogodišnjaci! Taj odurni zadah! Moj Bože! Ti zaista mirišeš na mlijeko. Ne bi smio više da piješ . . .

Bio je ponosan što miriše na mleko. Bio je strašno ponosan što miriše na mleko i što je odmah shvatio šta se od njega očekuje, kada mu je blago gurnula glavu u svoje krilo. Bio je strašno ponosan što se toliko toga očekuje od njega ovoga jutra, koje je prljavo-sivi januarski sneg bojilo u ružičastu penu. Bio je ponosan što je, najzad, tako uspešno savladao poslednju prepreku. Ostale su, naravno, još neke fineše. Ali savladaće i njih! Žena se žurno oblačila.

- Kuda ćeš? - upita je.

- Na posao.

- A gdje radiš?

- U pozorištu ... - reče, kao da se to podrazumeva.

- Ti si... glumica? - promuca zadivljeno. Odmahnula je rukom:

- Ne. Pjevam u horu.

Legenda kaže da je vučica othranila Romula i Rema, a u Knjizi o džungli Kipling piše da je malog Moglija odgojio sivi vuk. U Hercegovu slučaju, to je bilo pozorište, i bio je to veoma dobar odgoj, kao što se kasnije pokazalo. Pozorište je dalo sve od sebe da spasi napuštenog dečaka. Pružilo mu

Momo Kapor - Provincijalac

je zaštitu, pružilo mu mudrost kafanskih oratora, naučilo ga kako da pobjegne iz sumorne svakidašnjice kada god to zaželi, pomoću malo pića, pružilo mu utehu, iskustvo i, na kraju - učinilo ga muškarcem! Više se od jednog pozorišta ne može ni očekivati.

- Hej, a kako se zoveš? - upita ženu.
- Žuža! - reče ona, zalupivši vratima.
- Udari me! Sada me udari što jače možeš! - naredi mu žena. - Udari me njim! Hajde, šta čekaš?

Klečala je gola ispred njega i on je udari. Prvi put je udario jednu ženu, pa je bio malčice zbunjen; samo je markirao taj šamar.

- Jače! - naredi žena.

Udario je dva puta jako.

- Sada sa njim! - naređivala je dalje žena. - A, sada opet dlanom! Oh, Bože!

Uvijala se pod njegovim nogama, pokušavajući da zakloni lice. Udarao je sve snažnije. Bila mu je istovremeno i gadna i privlačna, na neki do tada nepoznat, ropski način. Mogao je od nje da čini šta je hteo. U stvari, udarao je lepo izafektirano Linino lice.

- Oh, Bože, tako, samo tako . . . Reci mi da sam kurva!

Rekao joj je.

- Još jedanput! Rekao joj je još jedanput.
- Hodi ... - ona ga privuče dole, sebi, i po šesti put te noći potonuše u lepljivi ukus mokre dlake.

Uskoro, naučio je gotovo sve o vođenju ljubavi što živ čovek može da nauči od jedneiskusne žene, prošle kroz krevete najrazvratnijih gostujućih operskih prvaka i baletskih koreografa.

Jedanput, dok su vodili ljubav, neko je zazvonio na vratima. Otišla je gola da ih otvori i nešto kasnije uvela svoju prijateljicu iz hora - neku punačku dundicu ride kose.

Momo Kapor - Provincijalac

Gledao je uplašen iz plahti jednu nagu i drugu, potpuno odevenu ženu kako govore o njemu kao o darovitoj seksualnoj igrački na navijanje. Njegova učiteljica Žuža i on, svukli su zajednički malu horistkinju, koja se nije preterano protivila. Dok se odmarao žene su hihoćući se, pekle palačinke. Nedostaje još samo fotografija - pomislio je, uhvativši samog sebe u sivkastom rasteru izmešanih tela. Bilo je to iznenada oživelo ljubavno klupko sa onih pornografskih fotografija iz starog Gymnasiuma. Kada je došlo za to vreme, otpustila ga je nežno, gotovo kao sina:

- Sada znaš... - rekla mu je. - Ti si talentovan za te stvari; ne unosiš srce, a to žene vole . . . Neke žene ... - ispravi se.

Krenuo je iz te ušuškane sobice u svoj veliki osvajački pohod sveteći se Lini Koen. Hladan i nezadovoljen, osvajao je i napuštao žene koje nikako nisu mogle da shvate poreklo njegove svireposti. Lomio je srca i trpeo poraze, primajući ih kao neophodan rizik u svojoj privatnoj kaznenoj ekspediciji. Dobijao je i gubio bez radosti i žaljenja.

Jedanput probuđeni i izvučeni iz skladišta vremena, lica, zvukovi, mirisi, boje i reci, sadašnjost, prošlost i neizvesna budućnost navirali su mu u glavu poput plime koja se lagano dizala u zalivu, osvajajući stopu po stopu plaže. Herceg se zapita nije li poslovična prodornost, koju su mu pripisivali sve ove godine, bila samo pusta obmana - plod njegove porazne lenjosti koju je gušio i ubijao voljom i strašnim naporima, potiskujući je u najdublje i najtamnije prostore onoga što nazivamo unutrašnjim bićem. Nije li, dakle, taj lenji i neuspeli Niko Herceg vrebao sve vreme u zasedi (baš kao onda 1954. dok je čekao iza živice da basista razdeviči Linu Koen), poput strpljivog, nepomičnog ubice da prvom prilikom uništi svog dugogodišnjeg

Momo Kapor - Provincijalac

mučitelja, "našeg popularnog Niku N. Hercega", što se šepurio i u punom ornatu uspeha potpuno zaboravljao odakle je potekao, kakve ga sve opasnosti prate u stopu i vrebaju iz zamki nežnosti, koje je otklanjao istog časa čim bi se pojavile; odricao se prijateljstva, opirao se ljubavi - svemu što bi moglo da oslabi njegovu bolesnu ambiciju i što ne bi bilo savršeno čisto i potpuno rešivo - sve podzemne i podvodne strasti, mutne nagoveštaje, nostalgije i sećanja na dobrotu koju nikada nije uzvratio zahvalnošću. Koliko je njih za to vreme propadalo u toku samo jedne sezone ili jednostavno odustajalo od karijere, koliki su samo okretali leđa i iščezavali u anonimnoj matici, dok je jedini Herceg išao pravo ka cilju koji je sam sebi odredio, neustrašiv, neranjiv, bez ljubavi u srcu. I možda je mali, neuspeli sentimentalac Niko Herceg, krivonog, izgladneo, pohaban i siv, prepun nepredvidljivih slavenskih čežnji, sputan protivurečnostima i sapet klupkom nesreća što su ga pratile od najmanjih nogu, uvek i večito u pat-poziciji, ni tamo, ni amo - možda je taj i takav mali Herceg najzad sačekao svoj odsudni trenutak, da veliki, poznati, nadaleko čuveni, "ko je ko" N. H. predaleko ode u vreme, da zaroni suviše duboko, da mu se nešto pokvari u akvalungu ili u nervnom sistemu, svejedno, pa da za njim poruši i potopi sve mostove koji su povezivali vreme 1947. i vreme 1974. - da mu jednim jedinim očajnički smelim potezom odseče odstupnicu, nadmudri svog velikog dvojnika i zarobi ga jedanput zauvek!

Ako, dakle, više nema povratka na "Tramuntanu" i u "dragi gledaoci, dobro došli u jubilarnu, tridesetu emisiju "Čuda Jadrana!" - šta od njega ostaje tamo, preko, u 1974, a šta ovde?

Kada je čovekov san lepši od jave, onda bi bolje bilo da umre. (Saadi od Šabasa 1188.-1291.) U tom slučaju - reče Herceg - ostatak života provešću mrtav! Da, možda baš

Momo Kapor - Provincijalac

tako i izgleda gospođa Smrt, izbliza! U svakom slučaju, znao je da ovde ne može ostati a da to uskoro ne bude primećeno i ne izazove nečiju sumnju. Ako već nije mrtav, onda će tu grešku lako ispraviti drugi: ubiće ga već na neki prikladan način; zatvoriti u ludnicu ili uhapsiti kao sumnjivca, svejedno. Smešna smrt, čudnija od svih koje je više od pola godine tražio i kopirao u evropskim i američkim filmskim arhivama, da bi iz njih montirao onu već klasičnu emisiju "Smrt je moj zanat" (1971.) gde je u uzbudljivom ritmu povezo najrazličitije načine na koje ljudi i žene napuštaju život: smrt u zatrpanim bosanskim rudnicima, u bolesničkim krevetima; lagana, raspadajuća smrt ozračenih u Hirošimi i Nagasakiju, lepa smrt starca koji zagriže jabuku palu sa voćke i umre među plodovima (Dovženkova "Zemlja" 1930.), zgrčeni, ugljenisani leševi izgorenog Boinga--707 na pustari pored Pariza i egzibicionistička smrt samoubice u Hamburgu, kojeg su vatrogasci pokušavali da spasu do poslednjeg trenutka, kada im se najzad otkinuo od tridesetog sprata zgrade i uz krik poleteo ka zemlji; i ono poznato ubistvo na sajgonskom trgu, kada južnjački oficir podiže pištolj i hladnokrvno ubija zatvorenika, smrt predsednika Sjedinjenih Američkih Država Džona Kenedija u automobilu i još onu drugu smrt, proizašlu iz te prve, kad Džek Rubi, naočigled novinara i policajaca, ubija Lija Osvalda, navodnog ubicu Kenedija; mutna i titravo snimljena streljanja iz španskog građanskog rata i neme smrti, slikane kamerom na ručno okretanje, gde se ljudi ruše kao kegle u kuglani - dvesta pedeset veoma lepo montiranih smrti, u zvuku orkestara za igru dok se ostali svet zabavljao, nazdravljao, ljubio i čestitao nove godine onim redom kako su stizale - razularena gomila sa papirnatim kapama i klovnovskim nosevima presecana fleš-bekovima stratišta i grobarima koji trpaju streljane u tek istesane sanduke od sveže smolaste borovine ... Toj

Momo Kapor - Provincijalac

emisiji je nedostajala još samo krunska poslednja sekvenca za odjavnu špicu: smrt njena autora, ništa posebno, samo jedan lep sunčan dan na nepoznatoj plaži i jedan tridesetsedmogodišnjak koji sedi i gleda u more - mrtav. "U slučaju da sam živ", misli Herceg "ništa od svega što mi se dešava neće moći da bude iskorišćeno! Šteta!"

Mahinalno podiže ruku da pogleda koliko je dugo s one strane života, ali njegov sat je već odavno bio stao.

Tako više nije znao ni koliko je sati, ni koji je dan.

- Zbor!

Komanda praćena prodornim zviždukom pištaljke podiže dečake na noge. Poskakali su sa svojih mesta i jurnuli ka zbornom mestu - utabanom krugu crvene zemlje u retkom borovom šumarku.

Herceg je video kako se dečaci postrojavaju po veličini i guraju štrkljastim ramenima. Oko tog prizora lebdeo je oblak ružičaste prašine.

Ravnali su se prema zamišljenoj, nevidljivoj crti. Ta imaginarna linija kao da mu je stajala ispred grudi tokom celog detinjstva; ona ga je sprečavala da ne "istrčava", zaustavljala ga kad bi čitavo njegovo biće čeznulo da jurne napred - taj nevidljivi konac terao ga je u red, ne dozvoljavajući mu da se razlikuje od drugih. Gledajući kako se dečaci postrojavaju, Herceg shvati da je kod odraslih tih godina postojala uvek prisutna namera da mu čitav život pretvore u stroj. Verovatno je to bio izraz njihove urođene netrpeljivosti prema neredu, strah od prirodnog haosa i anarhije mladosti. U svakom slučaju, dečacima se lakše manipulisalo ako su bili poredani po veličini (ne onoj unutrašnjoj koju je teško odrediti, već po bukvalnoj, fizičkoj!), kada je svako od njih znao u čiji potiljak treba da gleda.

- Mirnoooooooooooooooooo! Na parove razbrooooojs!

- Prvi!

Momo Kapor - Provincijalac

- Drugi!
- Prvi!
- Drugi!
- Prvi!
- Drugi!
- Prvi!
- Drugi!

- Mirnoooooooooo! U dvooooojne redoooooove! Prva vrsta trideset koraka napreeeed, maaaaarš! Dva tima su se razdvojila. Prva vrsta postade crvena, druga - crna. Svaki tim izdvoji po jednog taoca, dečaka koji je najveštije baratao loptom.

Herceg se maglovito sećao te dečije igre, a sećao se i toga da je nikada nije naročito voleo, pa mu neka prastara nelagodnost prostruja telom. Kao da je iznenada nečim ugrožen, kao da se našao u snu u kome nas nevolja nikada ne pogađa konačno, jedanput zauvek, već nas samo muči i iscrpljuje morom sve do buđenja, koje je, ovaj put, međutim, bilo potpuno neizvodljivo. Ali to nije bilo sve! Sećao se nejasno i nečijeg prisustva, nečijeg pogleda vezanog uz tu igru ... Da li se tada borio za nekog ko je navijao samo za njega, i ko li je to mogao biti kada je u to vreme imao tako malo navijača? Veoma je važno - da se seti! Nije umeo da objasni zbog čega je to tako važno, ali činilo mu se da je već doživeo čitav ovaj događaj, upoznao nekog čudnog posetioca koji je izašao iz mora na neobjašnjiv način. Bio je to neki čudan gost, možda stranac - neki muškarac čije crte nije mogao da uobličići, nije mogao da se seti ni njegovih nosa, ni čela, ni stasa, ničega sem pogleda kojeg je dobro pamtio, ne mogavši pritom da dočara čak ni boju očiju iz kojih je izviraio samo pogled! Prvi i jedini put u životu neko ga je gledao na takav način: ne, nije to bilo sažaljenje - taj čovek ga je gledao kao da posmatra samog sebe, kao da razume i prašta sve što je

Momo Kapor - Provincijalac

ikada zgrešio . . .

Napregao je pamćenje do krajnjih granica, osećajući da će od ishoda ove istrage zavisiti mnogo toga. Možda se u srži te magline što je obavljala tajanstvenog posetioca iz 1947. (još nije bio sasvim siguran u godinu) krio izgubljeni ključ za povratak u 1974? Sećao se dobro da se taj davni susret odigrao na nekoj plaži usred popodnevnog jare i da se sve završilo mučninom, nekim ružnim nesporazumom koji je namerno brisao godinama u pamćenju, sve dok od celog tog slučaja ne ostade samo bolna svetla senka-ožiljak. U naslagama mnogih krivica koje je vukao u kartonskom koferu, uvezanom očevim vojničkim opasačem da se ne rastvori i ne prospe utrobu po šljaki nekog železničkog perona, nikako nije mogao da pronađe i izdvoji krivicu vezanu za tog nepoznatog posetioca, krivicu koja posle nikako nije mogla da bude izgladnena. Pomisli sa užasom: "Da li sam već nekada izronio ovde?"

"Zašto si se vratio?" - odgovori mu pogled malog Hercega, čije se telo izvijalo u skoku.

Stara fudbalska lopta kojom su dečaci igrali "Između dve vatre" bila je na mnogo mesta iskrpljena. Njena prljava, ispućala koža sasvim je izgubila loptasti oblik. Nisu slučajno govorili u to vreme: "Pun si viceva ko lopta šiceva!" Ali, sa koliko su se samo žara otimali za taj prvi pravi kožni fudbal koji je mogao da odskače od zemlje! Lopte su, inače, pravili od krpa, zgužvanih novina i starih čarapa. Te "krpenjače" su odskakale samo prvih pet-šest minuta igre, dok ne popuste šavovi stare čarape. Kada se skvasi, "krpenjača" se pretvara u ljigavu i mlitavu grudvu blata. Iz nje se pri svakom udarcu cedi voda. Sve njihove utakmice završavale su se besnim šutiranjem prljave vode koja je šljiskala u otromboljenoj čarapi. Igra je gotova: "krpenjača" leži u lokvi, a dečaci se razilaze svako na svoju stranu, razočarani što je tako kratko trajala.

Momo Kapor - Provincijalac

Tamni su vesto gađali protivničke igračke, tako da posle desetak minuta između dve vatre ostadoše još samo četiri igrača, među njima i Niko Herceg mlađi. Lopta onda pogodi najkrupnijeg od ta četiri ničija igrača, pa on pognute glave pređe timu koji ga je odstrelio. Taj tupi udarac naduvane kože kao da je negde u dubini magacina pohranjenih starudija otkačio i sećanje na pravila ove stare igre, pa se Herceg seti da je potrebno što duže ostati nepogođen - što duže ničiji na brisanom prostoru između dva tima koja sada zajedničkim snagama gađaju slobodnjake. Pravila večna kao istorija sveta! Zar se ta tako prosta dečija igra nije odvijala svakog dana njegova života? Gađali su ga, a on se izmicao da ne bude pogođen, eskivirao udarce, napadao onda kad ga niko nije očekivao, lizao rane u svom brlogu i ponovo izlazio na brisani prostor da se izlaže novim opasnostima . . .

Još jedan precizan udarac u plećku odstrani sledećeg igrača. Postiđen, i on ode da se utopi u timu čiji ga je hitac odabrao. Malo kasnije, uspeo je da uhvati loptu u letu, sada već kao ravnopravan član nove ekipe, bez one nikom-nepripadajuće unezverenosti - skočio je visoko i snažnim udarcem u noge uspeo da pogodi svog bivšeg suigrača, tako da na poprištu ostade još samo mali Herceg! Nije ni primetio da navija za sebe u tom prašnjavom crvenom viru:

- Ne daj se, mali! - siktao je čučeci u pesku. - Ne daj da te pogode! Pazi, leđa! Dobro je ... Odlično! Pazi sad, okret, tako, tako . . . Drž"se!

Navija za tog malog usamljenog skakača između dve vatre, dok se udarci sve brže izmenjuju jer je osamljen kao meta; noge mu se sve teže odlepljuju od zemlje kad skače, pošto je u krugu već duže od četrdesetak minuta, ali okretnost dečaka koji je prošao sito i rešeto da bi preživeo, pomaže mu da u zvrku tela-čigre izbegne za dlaku i najopasnije

Momo Kapor - Provincijalac

lopte. Dok se okreće u vazduhu, on je blesak, oštrica noža, kamen-pliska, riba list, lastavica, pa i crveni i crni već gube živce što je tako dugo nepogođen na ničijem polju, ali igra ne može da se okonča sve dok skače i izbegava pogotke između dve vatre, uvek između! Između strogih pravila vaspitanja i luđačke čežnje za slobodom, između želje da trči, leži, čuča, prodaje zjala i korača svojim korakom i one nevidljive linije poravnanja i "leva, desna!" marša, između čiste ljubavi i životinjskog parenja, između slepe odanosti i pustoši zrelosti koja nas odvikava od ljubavi, između želja da bude voljen i ravnodušnog neprijateljstva kojim je bio okružen, između propasti starog Hadži-Banjca i svog uspona, između sanja da živi sam u Robinsonovoj kolibi i spavaonica sa trideset kreveta, između dobrih namera onih koji su hteli da ga "odgoje" i rđavih posledica proisteklih iz te zabune, čega li? - između očajničke želje da umre od ljubavi za Linom Koen i vitalnosti svih njegovih predaka, Hercega i Hadži-Banjaca vezanih do kraja večnosti nerazmrsivom mržnjom, koje je jedino mirila izmešana krv u njegovim nežnim kapilarima, krv crvenih i crnih predaka što su mu naređivali da ustane i da se bori, da se održi na nogama, ma šta se događalo, i sačeka dobre dane; između profesorske marljive ustrajnosti i anarhije propalih glurnaca, između tomova u kožu uvezanih knjiga i zanosnih govora kafanskih mudraca koji su pljuvali po njihovim učenim lažima, između trezvenosti i ruma, siromaštva i rasipanja, između jednih i drugih, ovih i onih, uvek između - sam na ničijem brisanom prostoru! Drži se, mali! Ne daj da te pogode!

Igra se već pretvorila u čisto mučenje. Lopta bi jedanput letela prema Hercegovim grudima, da bi se čas kasnije uputila u brišućem letu ka njegovim nogama. Morao je da skače što više, da se u skoku okrene oko sebe da bi je izbegao, ili da se saginje; baca ulevo, a odmah potom

Momo Kapor - Provincijalac

udesno! Telo mu je već prekrivala crvena prašina, obrve, trepavice, kosa, sve mu je bilo crveno. čak mu se i znoj pretvarao u crvenu boju, koju bi istog časa, još dok je bio u skoku, speklo sunce.

Ali dečak je video za koga Herceg navija, i ta tako retka naklonost održavala ga je neranjivim iznad zemlje, duže od bilo koga, pre i posle njega na tom terenu.

- Zbor!

Spas je stigao u zvižduku vaspitačeve pištaljke.

Srušio se iznemogao u prašinu, boreći se da povрати dah.

Slabine su mu se dizale i spuštale kao kod nasmrt

izmorenog zeca koji je izdržao trku sa psima. Hramljući,

pokorno priđe ostalima i zauze svoje mesto u stroju.

Herceg stariji pritisnu dlanovima bol u slabini. Kako ga je voleo u tom času!

Dečaci odmarširaše ka dubini plaže i uskoro ih zakloniše niske krošnje pitasora.

Eto priče koju nikada neće snimiti i prodati! Glupo je proćerdao najbolje godine na takozvane "tiražne", "žestoke" teme da bi golicao trome mozgove nedeljnih gledalaca.

Probijao se nedeljama do mesta na kojima je šikljao ogoljen i surov život, tamo gde su se sukobljavale strasti; tragao za akcijom, za površnim i svima razumljivim događajima,

dokazujući iz dana u godinu i sebi i drugima da je hrabar,

vest i nenadmašan profesionalac sa "Arifleksom". U stvari,

kroz sve te uzaludne godine panično je bežao od čamotinje i dosade dobro poznatih ulica i izloga u njima, pretvarajući

svoju nezasitu glad za svetom i životom u profesiju. Šta ga

je gonilo na to večno putovanje, ako ne one užasne večeri

dok je po ko zna koji put započinjao nov krug desnim

trotoarom korza na glavnoj ulici, prepušten na milost i

nemilost slučaju: hoće li se najzad pojaviti Lina Koen? Živeo

je za jedan ili dva (ako je imao sreće) kratka susreta u

prolazu, kada mu se činilo da ga je ipak pogledala -

Momo Kapor - Provincijalac

suočenje koje nije trajalo duže od tri koraka pre izranjanja njena lica iz šetača, i deset koračaja kada bi se i protiv svoje volje okrenuo da još jedanput vidi njenu modru beretku na tamnoj kestenjastoj kosi.

- Nevolja je sa vama provincijalcima što vam je glad nezasita! - rekao mu je u septembru 1970. polupijani filozof Vanja Svilar, dok su čekali na snimanje. -

Radoznalost je bolesna strast . . .

- Ne dolazim iz provincije!

- Ne radi se o tome odakle stižete ... - kazao je tada Svilar. - U odnosu na London, Beograd je provincija dok je London, opet, provincija u odnosu na Pariz, a Pariz prema Njujorku palanački luna—park! S druge strane, Njujork je za Rim obično varvarsko selo . . .

- Ko je rekao: Postoje samo Pariz i London; sve ostalo je pejzaž! - prekinuo ga je Herceg?

- Verovatno, neko duhovit i površan! - odgovorio je Svilar, potegavši gutljaj rakije iz svoje džepne ploške. - Ali, ako mi dozvoliš da završim misao: subotom uveče, Rim je najzabitija provincija u odnosu na letnji Dubrovnik - i krug je tako zatvoren! Ne radi se, dakle, o tome ko je odakle stigao u Beograd ili Njujork, jer sam u Trebinju upoznao zaista najveću gospodu i po držanju i po otmenoj uzdržanosti, već o tome ko je od nas provincijalac iznutra, a kad kažem provincijalac - to je stvar individualnog talenta da se do smrti zadrži prokleta glad za mestima na kojima se nešto dešava, stalno dešava, i na vaš neprestani napor da nešto postignete, da slučajno ne biste šta ispustili, da vam nešto ne promakne ... Vi, provincijalci, raspolazete sa mnogo više nepotrebnih podataka od ostalih - vaša radoznalost je nezajažljiva! Znate čak mnogo više i od onih o kojima znate sve! Vidiš, stanujem preko puta Narodnog muzeja i nikada nisam poželeo da uđem i vidim šta ima unutra, a već godinama svakog dana gledam kroz svoj

Momo Kapor - Provincijalac

prozor kolone palančana kako pravo sa stanice ulaze u njega! Više od polovine građana Pariza nikada se nije popelo na Ajfelov toranj! Svi provincijalci koji su ikada posetili Pariz, makar između dva voza, bili su tamo! Po tome se i razlikuju od Parižana; po gladi i žestini kojom je utoljuju! Ali ono što je do juče bila provincija u kojoj smo odrasli, danas je megalopolis! Svetsko selo . . . Ostale su samo neke stare ulice i trгови koje pretvaraju u muzeje i bazare za turiste. Razlike su potpuno izbrisane: svugde ćeš zateći potpuno iste stambene blokove oplodene u jednoj jedinoj marsejskoj pramašini za stanovanje starog Korbizjea, ista kola, autobuse i supermarkete u kojima nećeš znati jesi li u Atini ili u Prćilovcima. Ali mi više nemamo nikakve veze sa tim novim gradovima. Otišavši sa poljana na kojima smo šutirali na dva golica (tamo su sada nova naselja), zauvek smo poneli rodnu provinciju u svom prtljagu, u hodu, u načinu na koji kupujemo, gladni svega, kao da će nestati robe baš kad mi stignemo na red . . . Provincijalac si jer pripadaš provinciji, koja više ne postoji nigde sem u vremenu! Ne možeš se vratiti u nju, jer je nema . . . I onda, kad najzad šćepate to za čim ste jurili celoga života, opet niste srećni! Vaša prošlost, vaše detinjstvo, vaša draga provincija, na kraju krajeva, vući će vas i privlačiti iz dana u dan sve neodoljivije, pa ćete ostatak života protratiti na to da pronalazite preživle, proslavljate godišnjice mature, ili da, kao duhovi, obilazite solitere i samoposluge tražeći mesto na kome je nekada stajala vaša stara kuća! Molićete nepoznate ljude da vas malo puste na betonski parking, da bi ste se još jedanput uverili da više nema oraha na kome ste se ljuljali i urezivali srce čakijom! (Pitam se zašto je to u lepoj književnosti uvek orah, a ne neko drugo drvo? Otkud znam!) Ali, vidiš, jedno je tačno: prošlost se nikada ne može posetiti. Ona je neizmenjiva! Uzalud ćeš kucati na njena vra-a. Jer je još

Momo Kapor - Provincijalac

znao stari Aurelius Augustinius, kad je govorio o "moždanoj iscrpljenosti" i "telesnoj mucu uma"! Nemoguće je pomilovati vreme . . .

- Šta bi trebalo, po vama, da radimo? - upita ga Herceg cinično.

- Ništa - kazao je Svilar. - Život vas ionako neće pustiti da odete isuviše daleko od onog blesavog oraha u dvorištu! Izgorećete sami, preskačući stoleća ... Ali vi ne biste bili provincijalci kada ne biste verovali (a, evo, osećam da i ti sada to isto veruješ, ma koliko me ubeđivao u suprotno!) da ćete uspeti tamo gde su svi ostali pre vas već pretrpeli poraz! I šta se dešava? Život vas lepo pušta u tu trku i kurvinjski se smeši sa sudijske tribine, čekajući gde ćete sami sebe saplesti, gde ćete pasti . . . Start vam je isuviše lep da bi bio moguć! Bežite od svog porekla i osvajate prostor, ne računajući na vreme u zasedi, a prostor i vreme su, kao što se već zna - neodvojivi! Ono vas čeka - to vreme - i vratićete mu se - kao kućici . . .

Cvilećete da vam tamo odakle dolazite prime na poklon spomen-biblioteku ili da ostavite svoja platna, nagrađena na Velikoj Svetskoj Izložbi u Parizu, u jednoj od onih takvih tužnih i smešnih spomen-soba u koje nikad niko ne zalazi . . .

Posle mnogo truda i sreće, najzad se izborio za mogućnost da potraži đavola, bilo gde da se đavo pojavi! Vukao se prašnjav i oznojen pored napuštenih kamiona zaglavljenih u pesku Sinaja, preplivao Žutu reku zajedno sa odredom Crvenih Kmera i snimao ljude buktinje, one što su sami sebe spaljivali pred budističkim hramovima Tajlanda i Kambodže mrmljajući svoje molitve, i one druge koji su poput baklji istrčavali iz zapaljenih trkačkih kola u Monci urlajući psovke! čekao je izraelske "Fantome" na terasi hotela "New Omayad" u Damasku i snimio njihov brišući let dok su rigali vatru iz mitraljeza, a nedelju dana kasnije,

Momo Kapor - Provincijalac

ogrnut galabijom, prisustvovao odsecanju ruku na vrelom trgu u Džedi; bio je proteran iz Hondurasa, a u iznajmljenom ribarskom brodiću, s kojim je isplovio iz luke Tartus u Siriji, uspeo da se među prvima ubaci u blokirani Kipar i snimi okršaje u Nikoziji. Hijenama iz ABC-a nije preostalo ništa drugo sem da mu otkupe kopiju na rimskom aerodromu Fjumičino! Prihvatio je kameru kada mu se onesvestio snimatelj dok su pravili emisiju o transplantaciji srčanih zalizaka u klinici doktora De Bejkija, prenosio direktno opsadu i pregovore oko otegot aviona kompanije MEEA sa blokiranog aerodroma u Zagrebu, bio izgažen i pretučen na pogrebu Martina Lutera Kinga, uspeo da prokrijumčari čitavu svoju tehniku na Svetu goru i da prvi tajno snimi život kaluđera i isposnika. Upoznao je najzanimljivije ljude svoga vremena, državnike i proroke, sportiste i očajnike, profesionalne bokkere, pevače i kurve, modne kreatore i zanesenjake koji su osnivali nove religije i proricali skori smak sveta ... Usredsređen na svoj posao večitog svedoka - bespristrasan hladnokrvan posrednik između događaja i gledaoca, lešinar sa "Arifleksom" i "Nagrom" koji prolazi kroz tuđe nesreće, prekapa ruševine i razgleda smrskane komade presnog ljudskog mesa - pepeo nade - dok "Arifleks" tiho zuji paleći i gaseći svoje stražnje crveno svetlo poput usamljene "karavele" na noćnom nebu - pazi, kamera radi! I svi ti ljudi koji su se ubijali, patili i puzili po pesku, ostavljajući za sobom krvave tragove, i žene u crnom na zgarištima što nariču ruku podignutih ka nebu, ta gladna deca naduvenih trbuha u beskonačnim redovima pred kazanima UNICEFA, suze i žuljevi, slepi očaj pod hladnim sjajem zvezda, svi pobednici i pobedeni, kažnjenici i žrtve, pregovarači i unesrećeni - svi su oni bili samo besplatni statisti jedne iste krvave televizijske emisije: Herceg je već odavno izgubio sposobnost da ih vidi drugačije sem uokvirene u kadar, i nije imao drugih

Momo Kapor - Provincijalac

problema sem osvetljenja, čistoće tona, prevoda, montaže i da ne prekorači minutažu. Postao je okoreli profesionalac kome trebaju sve žešći prizori da ga iščupaju iz dosade sa kojom je menjao aerodrome, avione i valute, kupovao televizijskim novcem vozače, nosače, vodiče, tumače i one uticajne, od kojih je zavisilo hoće li mu dozvoliti da stigne do novih nesreća, koje je gutala nezasita televizijska vrpca, da bi posle svega, preplanuo i elegantan, lica premazanog "tenom", sedeo u svojoj, televizijskim gledaocima već poznatoj stolici na okretanje i komentarisao pakao iz kojeg je upravo stigao. Eto, to je bio njegov posao i njegov život! A, šta ga se sve to na kraju krajeva ticalo?

Nešto svetlucavo-žuto izvirivalo je iz peska pokraj njegovih nogu. Zario je prste u vlažni šljunak i izvukao do polovine potrošenu olovčicu, koju je sigurno izgubio Herceg mlađi pišući svoj dnevnik. Osvrnu se oko sebe i, posle malo traganja, sreća ga je poslužila: pronašao je među otpacima komadić žućkaste hartije, ostatak neke kese, verovatno; ispravio je na kolenu i napisao štampanim slovima: NIKO N. HERCEG, TELEVIZIJSKI REPORTER, NOVI BEOGRAD.

BULEVAR DŽONA KENEDIJA 452/16 SPRAT. Ruke su mu drhtale dok je pisao, želeći da ostavi ma kakav trag o sebi: "NE ZNAM KAKO DA SE VRATIM IZ 1947. MOLIM HITNU POMOĆ! SVETI ANDRIJA (KOD DUBROVNIKA), 7. AVGUST 1947. Pošto je malo razmislio, prekriži "NE ZNAM KAKO DA SE VRATIM IZ 1947. MOLIM HITNU POMOĆ!" ostavivši samo dve svoje adrese: onu od juče i ovu iz 1947. Podigao se na noge i krenuo duž plaže prema kućama, osluškujući kako mu udara uznemireno srce. Ako bude imao malo sreće, pronaćiće sanduče za pisma; u ovakvim mestima mora da postoji crvena kutija (kasnije su sanduci za poštu postali žuti). Ostaviti trag, ma kakav, jer slike su rasute po eteru i vremenu i ko zna hoće li ih ljudi ikada uspeti da ponovo sakupe, pisana reč je još uvek najpouzdanija . . .

Momo Kapor - Provincijalac

Prođe pokraj tri polusrušene zgrade i zaustavi se pred četvrtom, nastanjenom. Neki čovek, zarastao u sedmodnevnu bradu, čistio je staru vojničku pušku čučeci uz zid. Trudio se da poseljači svoj odnegovani tv-akcenat koji bi ga možda izdao, i upita ga gde se nalazi sanduče za pisma? čovek mu čučeci pokaza obližnju kuću i nastavi da podmazuje svoje oružje. Zaista, olupana crvena kutija nalazila se pet metara dalje. Savio je svoju poruku i ugurao kroz prorez. Ipak, učinio je nešto! Ne mnogo, ali nije se prepustio panici, nije ostao potpuno bespomoćan - bio je još imek stari lisac N. H. kojeg je sreća poslužila toliro puta i na takvim mestima, gde su drugi već odavno dizali ruke od svega.

Nije mogao a da usput ne primeti i veoma lepe amfore, naslagane kao cepanice iza neke štale. Iz jedne polomljene amfore nečiji magarac je spokojno jeo zob. Osmehnu se setno: u vremenu u koje je zalutao cene se samo nove stvari! Ludilo antikviteta zahvatiće svet mnogo docnije . . . Pošto je obavio ono što se moralo obaviti, prošeta plažom vukući noge kroz sitan obojen šljunak. Prolazio je pokraj osamljenih grupica kupača, koji su, po svemu sudeći, letovali prvi put u životu, baš kao i njegov bivši razred. Začudi se mnogo njihovim kupaćim kostimima - toj reviji čednosti! Kod žena, bili su svi iz jednog dela, dok su se stariji muškarci kupali u dugačkim donjim gaćama. Nije primetio ni jednu platnenu ležaljku, ni suncobran, niti dušek za naduvavanje. Umesto toga, deca i stariji neplivači plutali su u naduvenim, ko zna koliko puta zakrpljenim automobilskim gumama, a jedan dečak čak i pomoću dve duguljaste konzerve, povezane kanapom oko pasa. Zaustavio se načas iznad neke grbave starice, koja je potpirivala vatru od korenja vinove loze i pruća. Kada se plamen razgori, ona na dva kamena vesto postavi pocrnelu džezvu za kafu. Dim i izgorena kafa imali su prijatan miris

Momo Kapor - Provincijalac

koji je golicao njegove nozdrve. Starica ga je mnogo podsećala na Hajriju Pitu. Primetila je da gleda u kafu koja vri:

- Hoćeš li solju, šine? - podiže ka njemu svoje male, dobre očice.
- Hoću ... - kazao je, zbunjen njenom dobrotom. Čučali su iznad vatre, čekajući da stara žena razdeli penu sa skuvane kafe
- Odakle si, šine? - upita ga. Ruke su joj spretno poslovale sa dva različita, napukla fildžana.
- Ne znam!
- Neka, neka ... - reče ona ne slušajući ga uopšte. -
đaće Alah, sve će biti dobro . . .

Kafa je bila vrela, ali nije imala ukus na koji je navikao. Bila je to, očigledno, neka mešavina ječma i cikoriije, koju su u vreme njegovog detinjstva zvali "divkom". Ali u to doba on još nije pio crnu kafu, pa ga tako nepoznati ukus zateče nesprenog. Nije bio ni nalik na ukus turske kafe, niti na grčku kafu koju je srkao u malim atinskim kafedžinicama, niti je sličio espressu iz blistavih, šištećih automata "Gaggia", ni blaziranom "kapucinu" kod Florijana na Trgu svetog Marka u Veneciji, ni nes-kafeu kojim se trovao po redakcijama - jednostavno, bio je to nakiseo ukus kore pregorelog hleba. Ipak, bio je zahvalan starici koja ga je neodoljivo podsećala na njegovu pomajku Hajriju. I tako, čučeci pokraj vatre koja je tinjala, što je više zagledao lica oko sebe, činila su mu se sve poznatijim, kao da se budio iz dugogodišnje amnezije, pa je pokušavao da ukočenim usnama izgovori imena svojih bližnjih! Zaista, ti ljudi su ga podsećali na duhove njegove mladosti. Naročito jedan od njih, neki pedesetogodišnjak krepka izgleda, koji nije prestajao da čita, dižući s vremena na vreme svoju krupnu, nulericom ošišanu glavu, kao da sređuje misli i priseća se nečega. Zakleo bi se da je to Zamora (nazvan tako po

Momo Kapor - Provincijalac

slavnom golmanu) koji je godinama sedeo na uvek istoj klupi pokraj bazena u Velikom parku i, isto tako kao i ovde na plaži, čitao svoje čudne knjige. Bile su to kupusare o tome kako uspeti u životu i postati snažan, a bilo je među njima i rasprava o rađanju velikih svetskih kapitala (Poreklo novca, Fordova biografija i Rat za petrolej, broširanih svezaka o hipnozi, crnoj mađiji i kosmičkim teorijama . . . Zamora je satima sedeo pokraj ribnjaka i hranio mrvama hleba pet crvenih ribica, koje su svi u gradu, začudo, zvali zlatnim. Bio je blagorodan čovek. Pravio se da ne primećuje da ga deca zavitlavaju. Kao stari esperantista, verovao je na svoj tihi, postojani način u budućnost zajedničkog jezika, svih ljudi na planeti. Sedeo bi uvek na istoj klupi u parku i propovedao svima koji su hteli da ga slušaju o svetskom jeziku, sličnom onom kojim su nekada davno govorili svi narodi na svetu, pre nego što se "pohasiše" i pokušaše da podignu Vavilonsku kulu kojom su hteli dodirnuti nebo. Bio je veliki siromah, taj Zamora, ali zaista je verovao u budućnost sveopšteg bratstva i dan kada će se svi ljudi, zahvaljujući esperantu, sporazumevati bez teškoća.

"Sarajevo estas urbo surinterkrucigo de orijentaj vojoj inter Oriento kaj Okcidento . . .," - govorio je okupljenoj dečurliji, gledajući u Hercega, u čijim je očima čitao tračak nenaklonosti. - "Nia urbo estas cirkauita per montoj kaj ni vivas kvazau sur fundo de ia kaldrono . . ."*

- Sarajevo je grad na raskršću orijentalnih puteva između Istoka i Zapada. Naš grad je okružen planinama, pa živimo kao na dnu kakvog kazana.

Slušali su čudne reci Zamorinog svetskog jezika, dvoumeći se da li da mu se rugaju ili da zaista poveruju u tu bajku.

- Pevaj nam, Zamora! Pevaj! - vikali su i cičali, i on je zaista počinjao da peva, ne nalazeći u tom ničeg čudnog. Pevao je bez sluha, šišteći kao puran kroz nozdrve, gubeći sasvim dah a dečaci su vrištali od zadovoljstva što im je

Momo Kapor - Provincijalac

uspelo da prevare tog tako čednog, odraslog čoveka, plavih očiju kao u dojenčeta. Pevao je zanesen:

Esperanto, Esperanto,
Kiel ondi kiel ona",
S onu pri gi kanto,
S onu pri gi kanto,
Tra la mondi, tra la monff .

„*

Kestenovi su bili u cvatu.

Herceg se pitao otkud on ovde, na plaži, sve dok se ne seti da je Zamora često pratio sarajevsku decu na letovanje, jer je bio bez posla, pa su ga u rejonu imenovali pomoćnikom ekonomista ili nekom sličnom titulom, želeći da se nađe pri ruci osoblju odmarališta, ako zatreba. Tako je, okićen mnoštvom različitih značaka po kačketu (značke su ličile na roj metalnih pčela, sleteo na njegovu dobru glavu da se malo odmori) vukao namirnice u logor, cepao drva za kuhinju i ljuštio krompire, a svakog jutra išao da primi poštu, odrađujući svoje sirotinjsko letovanje,

- Esperanto, esperanto, kao talas, zvuči pesma o njemu kroz ceo svet! Srećan i zadovoljan što mu ipak ostaje dosta vremena za čitanje i "tjelovježbu". Na Zamorinom kačketu - zbirci nalazile su se i prave retkosti, kao što je zlatna značka Svesokolskog sleta u Pragu 1939. i ona sa Svetske izložbe u Parizu 1900, značke Dobrovoljnih davalaca krvi i mnogobrojni udarnički amblemi.

Hercegu je sada bilo jasno: ovi ljudi na plaži ne liče slučajno na njegove najbliže sugrađane; neki od njih stigli su preko rejona zajedno sa dečijim konvojem.

Kako me ne prepoznaju? Zašto me izbegavaju?

Trebalo mu je nekoliko minuta da se seti u čemu je nesporazum: oni ga nikada nisu videli kao zrelog čoveka od trideset i sedam godina, baš kao što nisu mogli da vide ni kompleks "Mimoza" hotela, koji će biti podignut na ovom

Momo Kapor - Provincijalac

istom mestu dve decenije kasnije: mini-golf, tereni za tenis, jahanje, košarku, jahting-marina, kazino pod otvorenim nebom (prvi te vrste na Jadranu), na kraju: plaža samo za goste "Mimoza" hotela, na koju ih čuvari najverovatnije ne bi ni pustili, a kada bi i uspeali da prođu pokraj njih, sasvim je izvesno da ne bi imali toliko novaca da plate suncobrane i obavezne ležaljke sa ručnicima, čija je cena dosegala gotovo visinu njihovih tadašnjih jadnih penzija i plata. Video ih je sve u jednom jedinom trenutnom blesku. Vremena su se izmešala u zgusnut oblak koji je s pučine gonio ljubičast burin.

Šta da učini sa dirljivom istorijom svoje mladosti, uzbudljivijom od svih državnih udara, avantura i rekorda kojima je prisustvovao?

Mnogima bi se dopao, da se nisi trudio dopasti se svima ! Odjedanput, sve je bilo tu, ali on više riije mogao da uradi ništa sa tim upropaštenim, kasno razvijenim materijalom. Traka je pogrešno osvetljena!

Uzalud ga je dozivao Fadil Manjak, torbar, koji je obično stajao uz kapiju Begove džamije, prodajući "Ogledalca, đinđuve, noževe i drugu nirnberšku robu. Njegova radnja - plitak drveni sanduk obešen kaiševima na grbava ramena . . . Uvek je bio u manjku, taj Fadil Manjak, koji kao da je ispao iz one sure Kur"ana časnog, gde piše: Goveče, unapred si izgubio sve svoje bitke! Pitali ga: "Ima li manjka, Fadile?" - a on bi žalostivo klimao glavom i odgovarao da je u manjku, da je stalno u manjku . . .

Prehranjivao se prodajući bezvredne sitnice, ali, ko zna, možda je taj grbavac žalostivog pogleda bio, u stvari, anđeo, poslan da iskuša dobrotu ljudi? Tražio je bogove po najnedostupnijim hramovima Krita i Peloponeza, zaboravljajući da je svakog dana svog detinjstva prolazio pokraj prerušenog Boga!

Pomisli na približavanje smrti i seti se kako je 1965. umirao

Momo Kapor - Provincijalac

čigra, ulični borac, kome su odbili bubrege, onaj isti što je 1952. pretukao na Stradunu šest vaterpolista Maestrala, jer mu je jedan od njih u prolazu skinao kapu s glave. Ležao je u Državnoj bolnici na Koševu u sobi sa trinaest postelja (sedmi krevet od ulaza) i plašio se smrti, koju su obojica ugledali istovremeno kako ulazi u sobu u belu mantilu, obavljena oblakom lizola i joda. Pružio je Hercegu ruku - žućkastu, pergamentiranu kožu razapetu na kostima, i nikako nije mogao da u tom slabom stisku prepozna žilavu čvrstinu mišice što je uvek poigravala željna udarca, niti je na Čigrinom uvelom licu bilo mangupske obesti gradskog dečaka, što je već sa šesnaest godina započeo vrtoglavu karijeru u sarajevskom podzemlju, prodavši tramvaj nekom domaćinu sa Bjelašnice. Zar je to ono isto, vitko telo načinjeno od zapetih čeličnih opruga što je čeznulo da se preko leđa drugih ubaci u svaku tuču i isproba neke nove grifove? U Čigrinim očima, Herceg pročitava detinji strah i uplaši se da se isto tako ne uplaši kada smrt bude njemu dolazila. Čutili su, a na belom noćnom ormariću od lima zakotrljaše se same od sebe tri pomorandže i čigra uzdahnuvši, prošaputa reci starog šlagera "que sera, sera . . ." a onda umre. Eh, Čigra!

Otvora se Hercegovina tajna riznica, čiji sadržaj još nikada nije imao vremena da razgleda. Iz nje najpre izlazi klimavi fijaker u koji su upregnuta dva konja, i vidi sebe kako se sa Linom Koen vozi Alejom prema vreli Bosne. Kada zabace glave na otvoreni krov, gledaju odozdo krošnje platana kako promiču u laganoj vožnji . . . Potkovice sipljivih konja u kasu ravnomerno udaraju o asfalt:

klop-klap-klip-klok—klap-klok, klip-klak . . . Stenju i škripe dotrajale opruge fijakera dok se krišom ljube iza širokih kočijaševih leđa.

Jedan mali voz promiče kroz kupusne bašte Bugara - baštovana i cvetne leje doseljenika iz češke, koji su umeli

Momo Kapor - Provincijalac

da opravljaju zidne časovnike i prave struju od vetra, vesto ga hvatajući krilima malih vetrenjača na krovovima. To je lokal što sa Ilidže stiže do Marin Dvora, prolazeći pokraj kuća penzionisanih železničara (oni sede sa rukama u krilu na malim klupama pored pruge) - taj voz tone u polja raži tako da mu samo crna perjanica označava kretanje, a zatim tutnji preko starog drvenog mosta na plitkoj reci Željeznici i izranja ispod džinovskih platana u čijim senkama trunu gospodski letnjikovci. Ladanjske kuće građene su u alpskom stilu: tajanstveni zabati sa sovama i verande za poslepodnevni čaj. Dečaci koji su stizali tim vozom u Gymnasium zvali su se "vozari". Zimi bi nosili preduge kapute, sašivene od prevrnutih očevih šinjela tamnomodre boje. Očevi su im bili pružni radnici, skretničari i kondukteri. Gradski dečaci su im zavideli što putuju, jer su uvek mogli da izostanu sa teških časova. Ulazili bi u grupi obično tek na treći čas, skidali smerno izbledele železničarske kape, a iz rukava im ispadali kečevi i dame. Njihov predvodnik bi tada mirno kazao da je ilidžanski lokal kasnio devedeset i sedam minuta po srednjeevropskom vremenu.

"Dobro. Idite na svoja mesta."

Požele da još jedanput udahne punim plućima sarajevsku mlečnobelu maglu koja se poput roja rečnih dunova pred jutro lenjo diže iz kamenom ozidanog korita Miljacke. Zajedno sa svojim zaštitnicima, glumcima, stizao je do aščinice starog Hadžibajrića, posle pijanki u Pozorišnoj kafani. Ulazili bi posrćući, lepljivi od neprospavane noći, a Hadžibajrić ih je odmeravao iskusnim okom čoveka koji je u svom životu izlečio hiljade mamurluka i još sa vrata određivao šta je kome potrebno: "Kisela čorba!" - kazao bi mrzovoljno, momku za tezgom, a ako su tražili nešto drugo za jelo, ne bi ih uslužio. Znao je bolje od njih samih šta im je u tom času potrebno da se pripreme za dan što se već uveliko spušta sa Trebevića! Na tezgi su se pušila tek

Momo Kapor - Provincijalac

skuvana jela u sinijama: bamije sa govedinom i limunom, sogan-dolma, šiš-ćevap, pilav, sataraš, okrugli kolačići od mlevenog ovnujskog mesa, bosanski lonac, kisele čorbe i razni bureci, pite savijače . . . "Sve su pite pite, a burek je pitac!" - govorio je ponosno Hadžibajrić. Stajao je obično pored tezge u drvenim nanulama navučenim na bose noge i gledao ih kako jedu iz limenih tanjira. Kostu su bacali ispod stola, gde su se motali čaršijski psi. Herceg oseti ukus svog rodnog grada na nescima. Plemeniti ukus magle iz vremena kada su se ljudi grejali samo jelovinom; ponovo sav srećan zakorači Obalom Pariške komune kroz setni Park cara Dušana i ponovo srete klepetavo stado ovaca kako kulja preko asfalta; začu povike sablasnih pastira koji se poštapaju toljagama i rezanje njihovih pasa - vonj brabonjaka i miris tek ostrižene vune - reski dah planina sa kojih su te noći sterana stada na putu za gradsku klanicu. Kao da je neki čarobnjak pretvarao ljude u ovce! Kad bi se vraćao iz Kafane ili sa kasnog zurenja u prozore Line Koen, susretao je često iznemogle rage kako dostojanstveno, kopitu pred kopitu, prolaze poslednji put avetinjski pustim gradom koji spava; u sluhu mu zauvek ostadoše sanjivi odjeci njihovih klop-klap potkovicica po mokrom asfaltu dok iščezavaju u mlečnom drvoredu i šumu reke. Dan se proteže duž kotline, zeva i budi se, razmišljajući šta da pojede za doručak. Nailaze pekarski pomoćnici sa tek ispečenim somunima na dugoj, brašnom posutoj daski koja se nosi na temenu (ispod nje je savijena krpa da ne žulji), kafedžijski šegrti pretrčavaju čaršiju uzduž i popreko raznoseći "komplete" zanatlijama: na bakrenoj tacni izležava se ratluk u koji je zabodena čačkalica, tu je čaša hladne sarajevske vode natečena iz česme pred Begovom džamijom i mirišljava kafa tucana u kamenom avanu. Suše se tek odrane goveđe kože razapete pred magazama, a oko njih zuje rojevi čeličnomodrih muva. Propali činovnici piju

Momo Kapor - Provincijalac

svoju prvu jutarnju rakiju kod "Gauma" i mezete salatu od pasulja sa crnim lukom. Žale se na "probadanje u krstima" i kiselinu u stomaku, a onda "klin se klinom izbija!" - počinje novi dan. "Hej, mali, dajder to ovamo!" - viču hitrim tamnopusim dečacima što tegle prepune korpe pečenih slanih semenki od bundeve, kikirikija i suncokretova zrna . . . "Ja sam Moša Albahari što prodaje stare stvari . . ."

zapeva staretinar gurajući dvokolicu pored kuća: "Stare stvariiiiii, stvariiiijeeee!" Bacaju mu kroz prozore feder-madrace, istrulele čunkove i probušene šerpe; kante i žice od kišobrana. Rifat Bin-Šaban raspoređuje u izlogu svoje poslastičarnice baklave i kadaif: "Sa-lep, vruuuuuuć . . . Sa-lep! Boza, limunad"!" pa Dobri Roba - trgovac rabljenom odećom spušta svoj tovar olinjalih astraganskih bundi, čakšira, rajtozni, pumperica i pohabanih oficirskih šinjela i časti sam sebe slatko-rezeće-kiselom bozom, presecajući tako na trenutak gorki život pokućara, i odlazi šepajući dalje niz čaršiju (zima će biti žestoka, krtice su se zakopale pre vremena u zemlju!), a tamo Pod Kovačima stoje Romanijci uvijeni u crvene šalove pokraj svojih konja natovarenih drvima i ćumurom i povremeno neko od njih zaurla glasom koji u sebi krije planinske odjeke: "Snooooopićaaaaa, ćumuraaaaa!" - seća se, dobro se seća, jer koliko je samo puta mirisao i osluškiavao ta blagoslovena jutra, gledao pognute čistače cipela na Baščaršiji kako raspaljuju žar u mangalama pa greju dlanove, a oštar dim, pritisnut olovnim oblakom što je nadkrilio čitav grad, ne uspeva nikako da se podigne uvis, već rastače ljude, konje, ćepenke i golubove na strehama u nestvarnu mekotu. "Moj rodni grad!" - misli Herceg. - Nemogućeg pomilovati vreme ... pa tihi i potmuli bes obuzima njegovo ojađeno srce: sve je bilo uzalud, proćerdao je život radeći sporedne stvari. Sve od onog dana kada je jednoj već ocvaloj i umornoj dami pomogao da ponese prtljag od JAT-ovog autobusa

Momo Kapor - Provincijalac

(sačekivao je danima putnike, nadajući se da će videti neku slavnu zverku) do hotela "Evrope" - pa se ispostavilo da je ta teška crna torba koju je vukao, u stvari, magnetofon, a dama radio-reporter; napravio je tu reportažu umesto nje i ona je istog časa shvatila da ima posla sa mladićem koji gori od želje za radom, postao je ono što se na radiju kaže "njen crnac" i otputovao sa njom kroz nedelju dana, a posle još šesnaest meseci putovao svuda gde bi ona putovala i učio da bude reporter, čudeći joj se kako svoj posao radi sa dosadom i bez ikakve volje, a dama mu često govorila: "Videćeš, umorićeš se i ti jednoga dana - biće ti svega dosta!" i urlala po hotelskim sobama "Oh, životinjo, mrzim te, mrzim te i mrzim to što si tako mlad; učinio si da se osećam kao stara kurva koja sve ovo plaća! Mrzim te, mrzim te - ne, nemoj prestati, nemoj, molim te!" Posle je pušio i gledao u tavanicu, sa njenom butinom preko stomaka, ne znajući kako da je skloni a da je ne uvredi. Na tom mesu već se nazirao sliv plavičastih vena . . . Potom godine proleteše u besomučnom trku te nije imao vremena ni da se osvrne iza sebe. Samo ponekad mislio je o stvarima koje je ostavio tamo kod kuće: Hajrija Pita i on bili su jedina pratnja na sprovodu pokojnog Hadži-Banjca, njegova dede koji je umro tog proleća, a poslednje reci mu bile: "E, pa ja odoh, moj komesaru, a ti vidi šta ćeš!", na Linu Koen koja se srećno udala za lekara opšte prakse i izigravala devojčicu i u četrdesetoj:

- Ma stani, molim, te, jesmo li se mi ono nešto malo čak i zabavljali, tamo negdje pedeset i pete, ili je to bilo kasnije? Sve mi se pobrkalo u glavi . . . I onda, šta je to bilo posrijedi, ne sjećam se više, oh, kakva smo divna dječurlija bili!

Lino Koen, to je bilo 1953, i mogu ti još uvek tačno da opišem svaku dlačicu slepljenu uz tvoj oznojeni vrat dok si igrala, i da ponovim svaku reč koju sam po ko zna koliko

Momo Kapor - Provincijalac

puta ponavljao kao molitvu kada je tvoje ime bilo refren: Lina kao luna, Koen kao sefardska tajna - ti govoriš najlepší ijekavski na svijetu, kako samo umeš da izgovoriš zvijezda, bijelo, svjetlost, nježnost - nežnije od nežnosti . . .

- Ti to samo tako kažeš da bi me utješio što sam ostarjela! Lažeš, lažeš, lažeš; vi sa televizije uvijek sve lažete, to vam je samo posao da budete ljubazni . . .

- Kaži Sarajevo!

- Sarajevo ...

- Sara - je - vo!

- Kako se svega sjećaš?

Kako se svega seća? Živi od toga što pamti i vrlo dobro je plaćen što iz dana u dan izneverava nadu koju je polagao u sebe i očekivanja svih onih dobrih ljudi koje je nekada poznavao. Dobro je plaćen. Nije ni tražio više. Najskuplje cigarete, donji ležaj broj jedanaest u spavaćim kolima, podjednako udaljen od obe osovine točkova, da što udobnije spava jer će sutra morati da bude svež i nasmejan, prednost u avionima kao VIP - Very important person; "Čivas Regal" sa pilotima u kabini dok nišane u belu crt u na pisti osluškujući glasove u noći koji ih navode, najudobnije hotele na večnom ukletom putovanju i da se ne cicijaši sa taksijima, helikopterima za snimanje iz vazduha i brodovima kada se radi pod vodom, da se ne štedi sa obezbeđenjem jer bi mu se gledaoci mešali u posao, da se "zaista radi kad se radi, a posle šta ko voli!" - i još, da uvek ima telefonske brojeve najboljih protetičara u zemlji koji su u stanju da mu za jedno prepodne preudese, poprave i spasu poznati osmeh "večeras ćemo krenuti na jedno lepo, zanimljivo putovanje, zajedno sa našom ekipom . . ." - zaista ništa, zaista malo!

- Ti si čest gost u našoj kući. Moja mala te naprosto obožava! Ne vjeruje mi da sam te poznavala i da smo . . . ovaj ... Bi li htio da joj se potpišeš za uspomenu? Toliko će

Momo Kapor - Provincijalac

se obradovati!

- Kako da ne, kako da ne! Reci mi samo kako se zove?

- Lea . . .

- Lepo ime.

- Da. Lijepo. Ali nije zadovoljna njim. Hvala ti.

- Hvala tebi.

- Ne hvala, tebi . . . Baš si srce! Znam koliko si zauzet i često se svi pitamo, kako to sve postigneš? Mislím, da budeš istovremeno na toliko različitih mjesta? Tvoj dan traje sigurno duže od dvaeset četiri časa? Ne, stvarno . . . Moj dan ne traje. On stoji. Zaustavljen je davno, vrlo davno . . .

Radoznalost bez stvarnog zanimanja, radoznalost slučajnih pred živom zverkom koju su navikli da vide ograđenu staklenim elektronskim kavezom - ali šta je stvarno imao od toga, sem što je iz dana u dan izneveravao priču koju je nekome morao da ispriča, da je ostavi kao trag, svedočenje - plan tajno zakopanog blaga - a sada, najzad, Herceg zna: kasno je, kasno je, kasno je, bile su to stvari koje je nemoguće snimiti i prodati (kome?), jer ko je ikada napravio emisiju od dima i magle?

Senka brda pade koso na plažu, podelivši je na dve pobrane: tamnu i svetlu. Tamni vilajet osvajao je приметно sunčani deo plaže. Zahladi.

I tada ih je video sve!

Pakovali su svoje stvari i kretali prema šumarku što je uokvirivao zaliv, prolazeći pokraj njega u dugoj povorci. Video je sve ličnosti iz svog bivšeg života.

Najpre je prošla Hajrija Pita, skromno i tiho kao da se celim telom izvinjava što zauzima jedno ovako lepo mesto u Alahovom vrtu. Nosila je svoju nerazdvojnu džezvu sa dva fildžana. Prođoše za njom i neki ljudi koje Herceg nije poznavao: grobari i trafikanti, a za njima Fadil Manjak sa

Momo Kapor - Provincijalac

neprodatom robom, večito u manjku! Dok je promicao ispred njega na metar i po razdaljine, čuo je Zamoru kako srećno pevuši:

Fraf Jakoba, fra? Jakoba, cu en dorm?, cu en dormi iru sonorigu, iru sonorigu,

Bim, ham bom . . .

Bim, ham, bom . . .

Zatim u grupi promakoše njegovi bivši profesori:

matematičar Grahovac sa velikom izlizanom torbom u ruci, pogrbljen pod teretom nerešenih Gausovih problema; preko glave je zavezao kockastu maramicu na četiri čvora da ga zaštiti od sunčanice, pa posle zaboravio da je skine. Do Hercega u prolazu dopre i glas kočopernog Koroljova, pored kojeg se tromo valjala za glavu viša žena sa pocepanim suncobranom: "Matuška vi maja, Stepanida Viktorovna! Da znaete li vi kak ja uvažaju vas? Klanjajus nisko vam v noženjki, no poker, izvinjitce - nje porok, a igra obščestva . . ." Za njima prodoše kočijaši špeditera i fijakera o koje se kačio kad je bio dečak, (vukli su ih golemi riđi štajerci usjajene dlake) a onda, u skokovima koje je sam sebi odbrojavao ("ena, dva, tri, "štri! Ena, dva, tri, štri!), protrča Petar Besarabić sa dva tega za vežbanje, a za njim, nogu pred nogu, u svetlom panama odelu i žirardo šeširu, njegov deda Hadži-Banjac. Desnom rukom držao je praznu muštiklu od ćilibara, a u levoj likom opletenu bocu mineralne vode - i njegova majka, Olivera, u beloj haljini, nežna i misteriozna kao buji-baji uspavaka, i njihova nastojnica iz podruma: vodila je za ruku rahitičnog sina koji je imao vaser-kopf-glavu i tužne blede oči. I dok je prvi deo rasute povorke zamicao u dubinu plaže, Herceg je čekao nova lica sa istim bolesnim nestrpljenjem sa kojim se sačekuje završetak kakvog sna koji nas drži u neizvesnosti. Uskoro, pokraj njega prođe poznati gradski fotograf, vlasnik "Foto-Korza" vukući na ramenu teški "Dager" na

Momo Kapor - Provincijalac

stativu. Na leđima mu je visila čitava pokretna izložba njegovih remek-dela: porodice na steni, mornari na jedrilicama i mlade žene što postrance jašu magarce ... U pozadini - zalazak sunca! Sam i zagonetan, kao i godišnja doba koja je umeo da predviđa još pre nego što stignu, prožeta picanskim korakom i Moni Pardo u legendarnim belim pantalonama, a za njim crkvenjak iz stare pravoslavne crkve provede slepog verglaša, pa zatim nekoliko familija sa usnulim bebama u naručju, Pj luljak iz špeceraja kod Katedrale, Seadov otac, Tuad - piljar, i njegova ubrađena žena suznih očica, a onda i nacvrcana družina glumaca i usmenih književnika (Drugi grobar koračao je uporedo sa ostalima, samo kroz plicak u pantalonama i cipelama! - Horiskinja Zuža u crnoj plisiranoj suknji i čednoj beloj bluzi sa žaboom nosila je u kožu uvezane note. Uputila mu je kratki, bestidni pogled) - pevali su: "I tri su lara sun, i tri su lara sun!" - povorka je prolazila i prolazila i prolazila, kao da joj nema kraja, vukući se poput razbijene vojske, a svako od njih je ponešto prtio: pletene korpe kakve se više nigde ne prave, lončice za kafu i mleko, "plehove" u kojima se peku pite i bureci, smotanu staru čebad i balone za vodu, kamionske gume, tikvice i konzerve; vukli su svoju sirotinju i promicali pokraj Hercega koji je želeo da im nešto dovikne, da ih dodirne, pomiluje, ali čučao je i dalje kao oduzet, ne znajući jesu li to zaista oni ili neki sličan svet na letovanju 1947. koji upravo napušta plažu, jer je zahladnelo i jer je vreme večeri u odmaralištu.

Bili su tu svi oni što su ga pratili i bodrili jedan deo staze po kojoj je trčao želeći iz sveg srca da se iščupa iz bede, svi oni koji su mu pomagali da postane ono što je danas, oni što su zaostajali posle izvesnog vremena, odvajali se i tuđili od njega, umirali na ivici takmičarske staze, levo i desno od bele trake koja je trkače delila od navijača, dok je on trčao,

Momo Kapor - Provincijalac

trčao, šlep za sve oko sebe, zaboravljajući spore čim bi mu se uklonili sa očiju, i sada, evo ih - svi su ponovo tu ali u njihovim očima ne vidi ni prekora, ni prebacivanje, ni prezir, ni zavist što je uspeo da se domogne svoga cilja - samo neizmerno sažaljenje i ravnodušnost.

I kako su odmicali uskim pojasom šljunka, tamna senka brda pratila ih je u stopu, sve dok sa plaže ne iščeze i poslednja sunčeva mrlja, a sve potonu u rani suton. Kad povorka zamače za šumarak, posle nje ostade ćutanje. Tresao se od hladnoće.

Zašto im nikada nije pisao? Zašto nije obilazio njihove grobove? Zašto nije učinio ništa za one kojima je mogao da pomogne, i tako vrati bar malo od svega što su učinili za njega? Bio je njihov dužnik, sada bez mogućnosti da vrati svoj dug.

Možda bi mogao da uputi neku poruku svima njima? Da napiše u novinama zbog čega nije stigao da bilo šta učini? Onima bez adrese, onima što su se pogubili po svetu i životu, i mrtvima i živima, njihovim naslednicima i rodbini? Ali, ovaj, mnogi nisu znali za njega ili su čuli za njegov uspeh, samo ga nikako nisu mogli povezati sa onim mršavim dečakom iz susedstva, a onda, većina njih kojima je želeo da piše nikada nije kupovala ni jedne novine, jer su im bile preskupe!

Seti se plavih koverata u koje su ćuteći raspoređivali novac za vodu, hleb i ulje, kiriju i struju, planirajući po dve-tri godine unapred kupovanje novog zimskog kaputa, a onda, ko bi mu dozvolio da piše u novinama o ličnim stvarima, i ko bi ga pustio da im se obrati iz svoje televizijske emisije? Njegova sloboda bila je ograničena. Mogao je da bude briljantan reporter samo u onom smeru u kome se očekivalo da to bude. Ostalo bi se lako nazvalo "zloupotreba sredstava masovnih komunikacija". Otpade, dakle, i ta mogućnost.

Momo Kapor - Provincijalac

Je li bio kriv? Čitavog života uveravao se da nije! Mislio je da će im vratiti dug jedanput kad posvršava sve poslove koji su se gomilali, da će uzeti najzad svoje neiskorišćene godišnje odmomore i pronaći ih, ma gde se nalazili odneti im poklone i izlaziti uveče sa njima u periferijske bašte gde sviraju mali kafanski orkestri, spavati u onim istim mirišljavim krevetima u kojima je noćivao dok je bio dečak .

· ·
- Ja ću svakako ... - promuca drščući od hladnoće, ali dobro je znao da više nema vremena za tako nešto. U tišini koja se spustila iznenada na opustelu plažu oseti se nelagodno. Kao da su ga iz polutame gledale mnoge oči. Od dece ne bejaše ni traga. Nigde nikoga. A ipak, osećao je kako mu po koži mile nečiji pogledi, pa ga ponovo obuze onaj zaboravljeni, na neko vreme potisnuti strah. Ovaj put, međutim, po ježenju dlačica na telu, Herceg profesionalno nanjuši opasnost; bio je to znak koji mu se obično javljao kada ga je odnekud vrebala smrt. Podiže se na noge i lagano, kao da ne zna šta bi, krenu korakom šetača prema desnoj potkovici plaže. Želeo je da dobije što više na vremenu i da se neprimećen domogne stena iza kojih je jutros sakrio svoju ronilačku opremu. Nije se osvrtao iza sebe, da ne upozori nepoznatog neprijatelja na to da je otkriven. Dobro je znao da njegov strah nije bez osnova! Krajičkom oka, preko ramena, pratio je njihanje polehlih grana. Iza oleandera i pitasora pratili su ga svetlucavi dečiji pogledi. Povremeno, skrivači su se dozivali kratkim siktavim zvižducima, pa Herceg, sada već potpuno uveren da se sprema nešto opasno, pruži korak što je više mogao, i već je gotovo bio nadomak stenju kod koga je izronio tog jutra, kad dečaci izađoše iz senke svojih zaklona, pa predvođeni vaspitačima počеше da ga opkoljavaju. Prsti su mu se tresli kao ludi dok je žurno navlačio odelo, proklinjući što nema talka da prethodno pospe telo. Navukao je peraje, namakao

Momo Kapor - Provincijalac

masku na oči i pustio dovod kiseonika iz rezerve koju je pametno sačuvao, za svaki slučaj. Panično je proveravao patent-zatvarače i remenje, pretvarajući se ponovo u čoveka-ribu. Na kraju, pričvrsti olovni pojas i osvrnu se još jedanput iza sebe. Kada se okrenuo prema plaži, poslednji trak sunca pada mu na masku, prelamajući se mutno u zamagljenom staklu. I tada začu povike: "Špijun! Špijun!" i vide kako mu se trčeći približavaju tamnocrvene siluete obrubljene sunčevim zalaskom. Trčali su sa svih strana zaseoka; dečaci, starice sa vilama, muškarci koji su u trku zakopčavali hlače i repetirali svojim starim oružjem . . .

Ugleda među njima i Hajriju Pitu kako posrćući hramlje ka njemu, mičući bezubim ustima ("Neka Alah spasi i one koji bježe i one koji gone!") - ugleda rasejanog Grahovca - ni u poteri se nije odvajao od torbe, gipkog Besarabića i razbrbljanog Koroljova koji je verovatno delio savete iz rata sa Japancima, a iza svih njih stajao je udaljen beličast rub haljina - to su devojkice izašle da gledaju kako hvataju špijuna. Učini mu se na trenutak da je u senci blesnula i jedna žuta svilena mrlja. "Šta sam im učinio," pomisli, ali znao je da nema mnogo vremena za razmišljanje - bio je progonjen zec okružen hajkom, kojeg je strah potpuno paralisao. Opkoljavali su ga sa svih strana, ostavljajući mu samo jedan izlaz more!

Kreštala su deca

- Špijun! Držite špijuna! mutirajućim glasovima.

- Zaoooooooooookoli! - čuli su se povici zrelih muškaraca. - Ive, Mate, Jere! Zaookolite s one bande . . .

"To mene love!" - pomislio, ali još uvek ništa nije preduzimao, nego je samo stajao na steni što se nadnela nad morem, u svom crnom gumenom odelu, sa maskom na licu i akvalungom na leđima, kao Marsovac zatečen u krađi na planeti Zemlji.

Momo Kapor - Provincijalac

Tražio je pogledom svog dečaka, razmišljajući kako su ga otkrili: sigurno je onaj čovek sa puškom pronašao moje pismo sa čudnom adresom, verovatno su "pritisnuli" dečaka i on se izbrbljao o čudnom časovniku kakvog nikada nije video - trebalo je već da zaroni, a odlagao je taj čas, želeći da još jedanput vidi malog Hercega, da vidi samoga sebe i, uskoro, on se zaista i ugleda - Herceg mlađi trčao je sa leve strane i vikao: "Špijun! Držite špijuna!" a male žile mu se napinjale na mršavom vratu.

More je bilo tu, pred njim, ali nikako nije mogao da se otkine od te stene, sve dok mu pred noge ne padne, najpre jedna, a za njom nekoliko drugih kamenica, i vide kako se mali Herceg saginje i diže oštar komad stene u koju su kao žlebovi bila usečena legla "prstaca", kako taj kamen leti prema njemu blesnuvši na suncu, a zatim oseti udarac po zglobu i začu krckav zvuk razbijenog časovnika, pa ne čekajući više ni trena, zaroni pod površinu, ostavljajući progonitelje na dvadesetak koraka iza sebe.

Usporeno kao na filmu, pokraj njega potonu bez ikakva zvuka kiša kamenja. Više ništa nije čuo sem grmljavine sopstvenog disanja.

Ronio je sve dublje i dublje, skladno razmičući vodu, samo sa jednom mišlju u glavi: u kakvo li ću sada vreme izroniti?

NAKLADNI ZAVOD ZNANJE, ZAGREB ZA IZDAVAČA:

DRAGUTIN BRENČUN

KOREKTOR: ŠTEFICA KONJEVOD

TEHNIČKI UREDNIK: SREĆKO JOLIĆ

TISAK: ŠTAMPARSKI ZAVOD "OGNJEN PRICA"

ZAGREB, 1976